Mijo Stuparić.

Joco Udmanić.

NAKLADA

SLAVENSKE KNJIŽARE

ST. I M. RADIĆ

ZAGREB

MIJO STUPARIĆ:

JOCO UDMANIĆ

SOCIJALNI ROMAN
IZ HRVATSKE PROŠLOSTI
KONCEM XIX. STOLJEĆA

NAKLADA
SLAVENSKE KNJIŽARE ST. I M. RADIĆ
ZAGREB

Tiskara Merkantile (Jutriša i Sedmak), Zagreb.

Predgovor

Još kad sam kao malen dječarac polazio pučku školu, dolazili su k mom ocu susjedi i znanci i za dugih zimskih večeri razgovarali o svemu i svačemu, pa i o — hajduku Udmaniću. Medju tim susjedima i očevim znancima bilo je i suvremenika Udmanićevih, koji su ga i osobno poznavali. Neki su i pohvalno govorili o tom hajduku... Meni nije nikako išlo u glavu, kako se može hvaliti hajduka.

— Nije on bio krvolok — govorili su — u sirotinju nije dirao, cigana je otpravio na drugi svijet, jer je seljaku oteo novac za prodane volove — nadmudrio je mnogo puta svoje progonitelje i napokon se zaželio mirnog i poštenog života, pa je pisao molbu za pomilovanje i t. d.

Sve te primjedbe susjeda i znanaca moga oca ostale su mi u sjećanju, pa sam mnogo godina kasnije počeo praviti bilješke... Te bilješke odnio sam na tavan... Ne ću pisati o hajduku! — odlučio sam.

— Opet je prošlo više godina. Katkada mi znala doći misao, da pišem dalje, jer mi se eto pruža prilika da opišem moslavačku planinu — onaj naš stari Garić grad — naša sela, naše ljude, ondašnju upravu, gospodu i batine, koje su

u ono doba padale na negdašnjoj Staciji u Ludini. Potražio sam bilješke. Već su ih moljci prilično izjeli... Opet mi došla misao: Je li vrijedno pisati o hajduku, o kom su već i drugi koješta pisali?... Bi — ne bi? Već sam brojio i gumbe na lajbeku: Bi — ne bi — bi ne bi... bi... I napisao sam. Je li bilo vrijedno pisati o tom? Neka sudi čitatelj...

U Vidrenjaku, koncem svibnja 1936.

Mijo Stuparić

Prvi put je bilo štampano ovo djelo u »Hrvatskom Dnevniku« g. 1937.

U Ludini i Potoku

Večer je. Zvijezde trepte, a mjesec je osvijetlio zemlju i sve, što je na njoj. Miris ranog proljeća dolazi iz bašća, polja i livada. Na trgu u Ludini svečana tišina. Sjena crkvenog tornja pada preko čitavog trga osvijetljenog mjesečinom. Desno — malo u pozadini — stoji župni stan, a pred crkvom sučelice kapeli raspetog Isusa, odmah preko puta, šćućurila se oniska neugledna drvenjara. Narod ju zove »crkvena klijet«, jer se u njoj toči vino iz crkvenih vinograda. Ljudi ne mare mnogo za vanjski izgled te klijeti, samo da se u njoj toči dobra kapljica. Zato je mnogi posjećuju, pa često zaborave za dana doći kući, i razgovori im se, a katkada i pjesma, otegnu kasno u noć. Sjeverno od crkvene klijeti iza uske ulice, koja vodi u vidrenska polja — koči se visoka, drvena zgrada usred prostranog i ravnog dvorišta. To je kraljevski kotarski sud, pod koji spada čitava Moslavina i dobar dio Posavine. Narod tu zgradu zove »Štacija«. Bog zna otkuda joj to ime, ali po njem je nadaleko poznata. Možda joj ime i odatle, što ovamo dolazi narod iz čitave okolice. Tu se sastaje, sudi, zatvara, a i — batina.

Svečanu večernju tišinu, što je ovladala trgom, prekine na mahove teški hrapavi smijeh i pjesma iz crkvene klijeti. S tornja odbijaju satovi. Udarci kladiva o malo zvono odbijajući četvrti zapjevaše tanko i zvonko, dok su ure odbile u basu jasno i gromko.

Zvuk zvona kao odjek skladne i ugodne glazbe zahvatio je trg i svu bližu okolicu.

U »Štaciji« je sve tiho, kao da je zamrlo. Tek u prizemlju na oknu prema dvorištu još tinja svijetlo. Tu je stražarnica. Dvojica stražara sjede svaki na svom krevetu i razgovaraju. Na klinu kraj kreveta vise puške i sablje. Na stolu gori svijeća i osvijetljuje malu sobicu. Stariji je odjeven u slikovit haljetak s crvenim obrubima i gajtanima. To je zapovjednik svih ludinskih pandura. Mladji je odjeven u plavi haljetak s plavim gajtanima. Izvadi cigaru, upali je i upita starijeg:

— Čuješ Štef, reci mi, imamo li ovih dana kakvog posla u našem selu. Ako imamo, pošalji mene, da to obavim. Već dugo nisam bio kod svojih...

— E, dragi, ni ja kod svojih — odvrati stariji...

— Moji se gotovo već ljute na mene, što sam ostavio dom, oca i majku, plug i volove i ušao u ovaj uski haljetak, što mi steže prsa kao da sam u vreći... A ipak — lijepo je i ovako. Kad prolazim selom — sabljica kvrca o boku, puška kucka po ramenu, a uvijek si čist i uredan kao djevojka na proštenju.

— Gle, kako ti to cifraš — nasmije se Štef.

— Pa reci, nemam li pravo? Znaš, kako je kod kuće! Gazi blato, hrani blago — ori polje i uvijek si blatan i zamazan...

— Ali i svoj... smiješeći se upane Štef.

— Vražji, ne svoj, moj Štef! Ako nema blata, gnjaviš se u znoju i prašini, da više puta ne znaš, gdje ti je duša. A otac, Bože prosti, već je u godinama, sâm sve to gura i tura, pa mu

je krivo. A ja im velim: Čekajte još malo, da se naužijem ove sabljice i ovih plavih gajtana.

Štef se malo zamisli pa odvrati:

— Kad ti ovako, moj Joža, a što bih onda ja rekao? Ja sam kod kuće ostavio ženu i dijete i došao ovamo. A moj je otac još stariji od tvoga. I teško mu je. Zadnji put rekoh mu, da se strpi još godinu, dvije. Skucat ću nešto i vratiti se kući.

— Da. Ti ćeš ipak nešto i skucati, jer nosiš crvene gajtane. Zapovjednik si i imaš veću plaću.

— Mani ti to! Sve nekud ode do vraga. Bojim se, da ću kući doći praznih ruku. I onda — ova crkvena klijet je preblizu. U zimi kad ti je hladno — odeš, popiješ čašicu da se ugriješ. Ljeti, kad misliš, da ćeš izgorjeti od vrućine, ideš da se ohladiš... I to crkveno vino kao da je blagoslovljeno! Grije i rashladjuje...

— Pravo veliš Štef! Svi hvale ovaj naš zdenac na »Štaciji«. Vele, da je to najbolja voda u čitavoj okolici. Pod lipom je, kažu, zato je hladna i zdrava. A vidiš — meni je zimi premlaka, a ljeti nekako mekana i kao bljutava.

— Eto ga, na! Nismo badava iz istoga sela. Bit će i tu krivnja u tome, što je crkvena klijet odmah preko plota.

— Možda.

— I kako mi se čini — obojica ćemo slabo skucati za našu kuću.

— Bar ćemo malo proživjeti bez velikog natezanja na gruntu. Ti ćeš za uspomenu donijeti kući ako ništa drugo, a ono taj tvoj lijepi haljetak s crvenim gajtanima. On će govoriti tvojoj djeci, da im je ćako jednom bio zapovjednik pandura u Ludini...

— Što će im to — mahne rukom Štef.

Nego, kako mi se čini, tebe zanimaju crveni gajtani.

— Svidjaju mi se! Ne nosi to tek tkogod. Gotovo ti zavidjam na njima.

— Alaj si djetinjast, Joža! Znaš, kako je rekao ciganin, kad su mu zavidjali na lijepim crvenim hlačama. »Nemojte braćo, ja sam radi njih bio izlupan« — rekao je. Tako mogu i ja reći. Prije nego sam dobio ove crvene gajtane, bio sam tako ošinut po glavi, da mi je odmah drugi svijet bljesnuo pred očima...

— Čuo sam, da ti je taj udarac dao Joco Udmanić.

— Tako je nekako bilo. Nisam ti to još ni pripovijedao...

— Nisi! Ali čuo sam nešto od drugih.

— Evo, ovako je bilo. Udmanićeva udovica mati bila je osudjena na platež nekih dugova, koji su se morali utjerati. Na ovrhu odrediše i mene kao pandura, s plavim gajtanima kao što su i tvoji. E, zapovijed je zapovijed! Podjem onamo — i — što ćeš kod sirotinje — izvukli mi na dvorište blazinu i pokrivač. Sirota udovica plače, čuje ju čitavo selo. Joco je onda učio mlinariju u Jelenskoj. Dok smo mi spremali stvari, banuo odnekud u dvorište deran — onizak, jak — na oko zgodan. Bio to on — Joco Udmanić! Nisam znao, tko je taj momak, a nisam se ni brinuo za njega. Ne govori on ništa, nego dodje do plota, otkine kolac pa se zaleti k meni i prije nego sam se snašao — kres! Opali me kolcem medju oči takvom silom, da mi je tisuću planeta sinulo u glavi. Sve onako omamljen izvukoh sablju i navalih na njega. Priskoči i drug i moj ti delija, videći da ćemo ga izbosti sabljama, dao petama vjetra. Tako ti je to bilo. Prijavio sam ga i oružnici ga tražili

— ali uzalud. Odbjegao u planinu i postao hajduk... A ja sam poslije dobio crvene gajtane i zapovjedništvo pandura. Kako vidiš — obojica smo avansirali...

— I više ga nisi vidio?

— Iz bliza ne. — Samo jednom poslije, kad se kočijom dovezao u Vidrenjak, sakupilo se više

»... prije nego sam se snašao — kres!«

nas pandura, no on je skočio iz kočije i nestao u kukuruzima.

— A vi?

— Što mi?

— Niste pojurili za njim da ga uhvatite?

— Kako ne! No prebrzo je nestao. A da ti pravo rečem, ne hvata se njega tako lako.

— Možda će biti opet zgode, da se s njime sastaneš...

— Možda. — Preksutra polazi čitava hajka na Garić, pa ćemo ga malo potražiti u njegovoj prijestolnici...

— A jesi li čuo, da s nama polazi i pol satnije vojnika iz Križa...

— To je istina! Samo to sve ostaje tajnom.

— Mogli bi ga tamo i uhvatiti?

— Ne vjerujem...

— Kako to?

— Previše je lukav i prepreden.

— Ja bih ga ipak rado vidio...

— Kakvog bi ga ti na primjer htio vidjeti? Svezanog ili da se gdje sastaneš s njim u četiri oka?

— Sad, kako bilo. Gledaj moje šake — stisne Joža pesti.

— Mani ti to. Bolje za te, da se s njim ne sastaneš.

— Čuješ Štef, reci mi — zašto mi idemo sutra na ovrhu u Potok?

— I to je više radi toga, da saznamo da li u istinu Joco Udmanić radi neke djevojke zalazi u kuću Marka Budina u Potoku. To je netko prijavio gospodinu sucu. Čini mi se mlinar iz Potoka. Taj Marko imade platiti neku šumsku štetu, pa ćemo pod izlikom ovrhe izvidjeti prije hajke — ne nalazi li se Udmanić možda kod njega. To mi je danas pripovijedao pisar Marušković...

— Alaj bi se radovao, da ga sutra uhvatimo u Potoku.

— Jest... Ti misliš, da je on tako djetinjast, pa čeka u Potoku, dok ti dodješ, da ga uhvatiš...

— A tko sve ide s nama?

— Mi obojica, pisar Marušković i dva goniča. Čini mi se, da od goniča ide Bunić i Grgićev Mato.

— Idemo li s jutra rano?

— U zoru. O podne moramo biti već kod kuće, da se spremimo za hajku. Samo o hajci nikomu ni riječi...

— Ne brigaj! Šutjet ću. Ali sad idemo na počinak.

— Tako je moj Joža... Ugasi svijeću i — laku noć.

— Laku noć...

*

Zora je. Danica još sjaje jasnim svijetlom, dok druge zvijezde po malo gasnu. U gluhoj jutarnjoj tišini iz nedalekih sela čuje se pijev pjetlova, što svojim pijevom pozdravljaju zoru. Sitna rosa pada na prvu proljetnu travu, koja se zazelenila na prostranom dvorištu »Štacije«. Teška drvena vrata škrinu i na dvorište izadje petorica ljudi. Dva pandura sa sabljama o boku i puškama na ramenima. To su naši znanci Štef i Joža. Kraj njih korača dugonja u crnom kaputu s knjigom ispod ruke — sudbeni pisar Marušković. Iza njih idu dva seljačka momka. Jedan nosi u ruci batinu, drugi ima preko ledja svezana užeta. Cijelo društvo sačinjava ovrhu odredjenu za selo Potok. Seljački momci Ivo Bunić i Mato Grgičev pridijeljeni su kao goniči. Užeta, što ih Bunić nosi na ledjima služit će za vezanje zaplijenjene marve.

Izidjoše na trg. Pisar Marušković kao vodja i zapovjednik ovrhe stane pred »Crkvenu klijet«, pogleda svoje društvo i upita:

— Što mislite momci — hoćemo li na rakiju?

— Kako hoćete — odvrati pandur Joža.

— Ne bi škodilo sada u jutro malo gucnuti — mljacne jezikom Marušković. — Ne bi nam ova jutarnja vlaga prodirala toliko u nos.

— Crkvenjak još spava — reče pandur Štef, pritežući svoje crvene gajtane. — Čemu da ga budimo? I onda: istom smo iskoračili iz kreveta. Doznat će za to naša gospoda, pa će reći: Gle, najprije su se navratili na rakiju...

— Pravo veliš — odvrati Marušković. — Bit će u Potoku rakije. A sad brzo naprijed.

Mladi su ljudi brzo odmicali. Udarili prijekim putem stazom, što vodi kroz livade. I kad je sunce malo poskočilo — eto njih u Potoku. Na drvenoj kući, što stoji na uglu kod ulaza u selo visi na prutiću grm borovice. To je seoska krčma. Marušković stane i namigne pandurima:

— Tu smo. Poslije ove šetnje dobro će doći čašica šljivovice. Hajdemo...

Mahne rukom ostalima i zakorači kroz malen drveni mostić prama vratima krčme. Udje u krčmu, a za njim ostali...

— Dobro jutro! — pozdraviše krčmaricu, koja se motala oko peći...

— Dao Bog — odvrati ona široko pogledav došljake. — Što žele gospoda?

— Pola litre rakije — reče Marušković i baci svoju veliku knjigu ispod lijeve ruke na stol.

Krčmarica ode, donese za čas rakiju i postavi čašice na stol. Prodje rukom po nadošlim gostima, koji su se smještali oko dugačkog stola zbijenog od para jelovih dasaka. Nasmjehne se i primijeti:

— Upravo sam se prestrašila, kad ste ušli ovamo i kad sam opazila ovu veliku knjigu. Pomislila sam — nije li to opet kakova ovrha?

— Jest, ovrha je — nasmije se Marušković. Ali ne kod vas nego kod drugih. Eto, čim se pojavimo u selu — već nas se plaše. A nije ni čudo! Strašni smo mi ljudi od suda. Tko dospije pod naš čekić, postaje mu vruće.

— Tko se ne bi uplašio, moj gospodine? — odvrati krčmarica. Uvijek daće i globe. Čovjek već ne može nasmagati...

— Toči Ivane rakiju — reče Štef Buniću. Ti si najmladji izmedju nas, pa nas posluži.

— Ja znam i to — reče Ivan, skine sa ledja užeta i baci ih dalje na stol. Natoči čašice, koje odmah i iskape.

— Aha! Baš prava šljivovica! — strese Marušković ramenima. Grije kao žeravica.

Ivan natoči ponovno. Uz rakiju društvu se razvezao jezik. Krčmarica je donijela već treću staklenku. Uz to ih ponudila suhim sirom i komadom kruha, samo da se više pije.

— Ovo će dobro doći uz rakiju — reče pandur Joža i stane nožem rezati na komadiće žuti, suhi sir...

— A što je nova u selu? — upita Marušković krčmaricu.

— Nema ništa, gospodine. Sad će biti novost, da ste vi došli u selo.

— Bit će straha — reče gonič Mato.

— Ne će to biti tako strašno — mahnu rukom Marušković i popije čašicu. Ovo par kuća, radi kojih smo ovamo došli, brzo ćemo proći, pa će nas nestati iz sela. Neka ljudima odlane. Nego, čujte krčmarice — lijepo je to vaše selo! A čini mi se ima u njem i lijepih djevojaka...

— Ima gospodine... Hvala Bogu. Dabome da ima lijepih — klimala krčmarica glavom.

— Jesenas — na miholjskom proštenju u Ludini vidio sam krasnu djevojku. Rekli su mi, da je iz Potoka. Ta mi djevojka nikako ne ide iz glave.

— Pa koja bi to bila, gospodine? nasmiješi se krčmarica.

— Crne oči kao tamna noć, a lice kao vedar

dan. Vjerujte mi, krčmarice — moje se oči prilijepile o nju. Išla je trgom sa starijom ženom, koju je zvala strinom.

— Stanite gospodine — mislim, da se domišljam... Bit će to Mara Budinova...

— Ne znam, kako se zove, samo znam, da je lijepa...

— Pa hajdmo joj u snoboke — predloži pandur Štef.

— Išao bih odmah, samo kad bih znao, da će biti uspjeha — reče Marušković i opet ispije čašicu.

— Kiselo je to groždje! — promrmlja Ivan.

— A što ti znaš — okosi se pisar.

— Poznam dobro djevojku, njezinu strinu i strica — odvrati Ivan. — Kao nadničar radim svuda i poznam ljude. Jesenas sam tri dana brao kukuruz kod Marinog strica. Ja brzo naberem koš — djevojka još brže. Marljiva je i okretna — ne možeš je dostići. Stric i strina ljube ju kao rodjenu kćer...

Pandur Štef okrene se Ivanu:

— Ti se Ivane, uvlačiš samo u kuće, gdje ima lijepih djevojaka. U jeseni, veliš, radio si kod Marinog strica, a cijelu zimu radiš kolje za vinograd kod Grge Zgurića, gospodara zadruge. Zagledao si se u Baricu — lijepu gospodarevu kćerku. Čuo sam, da će te upisati u zadrugu i oženiti Baricom. A što ti veliš na to?

Ivanu šikne krv u obraze. Mislio je, da je to njegova velika tajna, koju je čuvao na dnu srca. A gle, o tom se na sva usta pripovijeda... I dok su ga sva četvorica sa posmjehom gledala, on je jedva promucao:

— Ljudi svašta govore, a sam Bog zna, što će biti.

— E, onda su Ivo i Mato suparnici — reče pandur Joža.

Mato je stisnuo jače svoju batinu, a Joža produži:

— I Mato zalazi često k Zguriću. I on misli na Baricu. Samo neka ova dvojica paze, da se ne počupaju kao pijetlovi na tudjem dvorištu.

Marušković, komu se već od šljivovice krijesile oči reče:

— Neka Baricu ženi Ivo ili Mato, meni je svejedno. Samo kad bi meni uspjelo da dobijem Maru.

Ivan mu upane u riječ:

— Čija će biti Barica — to ne znam. Ali Mara nikada ne će biti vaša...

— Eto ga na i opet! — okosi se rakijom omamljeni Marušković. — Kako to ti možeš reći?

— Tako! Ona ljubi drugog...

— Istinu kaže, gospodine — umiješa se krčmarica. — Odbila je više dobrih momaka u selu, koji su joj došli u snuboke. Odbija i mladog mlinara, koji imade mlin na jarku, odmah iza stričevog šljivika.

— Pa koga to ona ljubi?

Ivan se nasmiješi, a krčmarica nastavi:

— Da pogadjate do noći, ne bi pogodili...

— Valjda ne ljubi moslavačkog grofa?

— Ne.

— Ili njegovog špana, ili lugara?

— Ni jednog, ni drugog! — nasmije se krčmarica.

— Pa koga onda? Do bijesa! Recite mi, krčmarice, upravo me zanima ta djevojka.

— Reći ću vam... Ovdje to i onako nije tajna. Ona ljubi Jocu Udmanića!...

— Tako je ! — potvrdi Ivan.

— Hajduka? — otegne začudjeni Marušković i skoči na noge. Panduri se pogledaše.

— Istina je — uvjeravala je dalje krčmarica zbunjenog Maruškovića. To dvoje zaljubilo se, dok još Udmanić nije postao hajduk, dok je učio mlinariju u Gornjoj Jelenskoj. Pa kasnije, kad je Joco pošao po zlu i pohajdučio se, nije ga prestala ljubiti...

— Čudna djevojka — čudio se Marušković. — Vrane joj ispile mozak. A što joj veli otac i mati?

— Nema ni oca ni majke. Stric i strina uzeli ju kao svoju pokćerku.

— A što veli stric?

— Za strica više, manje. Tamo se pita, što veli strina. Stric Marko najradije bi udao Maru za mladog susjeda i mlinara Janka. Ali Mara ni čuti... Strina je opet uz Maru. A ona, strina — gazda je u kući...

— To je vražja strina! — mahnu glavom Marušković. Zatim namigne pandurima:

— Dakle, to je ta kuća...

Panduri kimnuše glavom. Marušković dohvati knjigu sa stola, okrene nekoliko listova, upre prstom u list i reče:

— Evo, tu je to... Marko Budin posjekao deset mladih hrastića u vlastelinskoj šumi Borik. Tu ćemo s ovrhom...

Pandur Štef upita krčmaricu:

— To je dakle djevojka, radi koje Udmanić dolazi ovamo. Recite, krčmarice, dolazi li on često u Markovu kuću.

— To ne znam — slegne krčmarica lukavo ramenima.

— Možda je i sad tamo? — ogleda se pisar plaho na pandure.

— Možda — nasmjehne se Štef...

— Moramo ići. Vidjet ćemo... ako ne Udmanića, a ono lijepu djevojku.

— I pritegnut ćemo jače — nadoveže Marušković. — Nema li Marko novaca, uzet ćemo volove.

— Budemo li Marku uzimali volove, ja ne ću moći vršiti svoju dužnost. Neka ih veže i tjera Mato ili tko hoće, ali ja perem ruke! — poviče Bunić i odrine dalje užeta po stolu.

— Kako to? — upita Marušković.

— Tako. Kod nepoznatih ljudi još bih to učinio, ali kod onih, koji su mi dobro učinili — ne mogu...

— Čemu si onda došao?

— Nisam znao u čiju kuću idemo!

— Govoriš kao dijete — naruga mu se Marušković. — Ti zato dobiješ plaću... Ako ne tjeraš marvu iz sela imaš cvancigu, tjeraš li je imaš dvije. Ja mislim, da je svakako bolje dvije cvancige nego jedna.

— Do vraga i takva zaslužba! Radije bih pravio kolje. A ovo mi nije potrebno.

— Nije ni meni ni Štefu, pa smo ipak tu — oglasi se pandur Joža. Imamo svaki svoju grunt. Naši starci oru i siju, a mi smo evo ovdje...

— Kad bih imao svoj komadić zemlje, ne bih išao po ovakvom poslu — odvrati Ivan. Radio bih na tom komadiću i bio svoj...

— Rakija ti je, momče, navrla u glavu — reče ujedljivo Marušković. — Zato bulazniš koješta! Kad izidješ na čisti zrak, prozračit će ti se glava i proći će te smušene misli. A sad, na posao!

Marušković uzme knjigu pod ruku, baci na stol srebren novac za rakiju:

— Zbogom, krčmarice...

— Zbogom pošli — reče ona, pa im pokaže kraći put do Markove kuće. Mahnuvši rukom nadoveže:

— Eno, onaj trijem...

Uputili se označenom stazom. Maruškoviću

rakija šumila u glavi, noge kao da mu nekako klecaju. No, on je upro svim silama da zagospodari glavom i nogama. Pandurima udariše sablje i puške o prijelaz kojim su prošli u Markovo dvorište. Ivan je zaostao i polagano se vukao šljivarom, kao da mu je žao što po ovakvom poslu dolazi u poznati mu dom. Napokon se svi sakupiše pred stubama velikog starog trijema. Marušković reče:

— Šteta, što sud nije odredio još i dva oružnika s nama...

— Čemu? — upita sa smiješkom Štef.

— Ako je on gore?

— Udmanić?

— Da.

— Pa dosta je petorica na jednog! — sa smiješkom reče Štef. — Joža će upotrijebiti svoje jake šake. A nešto još i ja vrijedim. Pa, napokon, još ste i vi trojica tu... Toliki na jednoga! Hajdemo!

I Štef prvi zakorači na stube. Za njim ostali. Tiho dodjoše do kućnih vrata. Zatim panduri skinuše s ramena puške, uhvatiše ih u šake i nahrupiše u sobu:

— Dobro jutro...

— Dao Bog! — odzdravi Marko, koji je sjedio na klupi kraj stola i mirno odbijao dim za dimom iz svoje stare zemljane lule.

Bara je sjedila na malom tronošcu kraj peći i prela. Mara je sjedila kraj nje bliže prozoru i naŝivala. U ruci joj bio okvir s napetim platnom za novu pregaču za Uskrs. Na platno je već ona našila lijepih boja i narodnih motiva.

Nahrupivši u sobu panduri promjeriše očima sve kutove, kao da nekoga traže. No, opazivši samo trojicu ukućana, pustiše puške k nozi. Sad se istom Marušković protura do stola, stavi knjigu na stol, pogleda Marka i upita:

— Jeste li vi Marko Budin?

— Je, ja sem Marko...

— Vi ste posjekli u grofovoj šumi deset mladih hrastića...

— Je! Pak onda?

— Dužni ste platiti tu šumsku štetu. Deset forinti...

— Deset forinti? — čudi se Marko, odbije dim iz lule i nadoveže:

— Da ja imam tuliko penez, ja se z vami ne bi ni spominal...

Panduri se nasmijaše i posjedaše na klupu. Do njih je sjeo i Mato, dok je Bunić pošao do strine i nešto s njom razgovarao. Marušković se upro laktom o stol i odvrati Marku:

— Ne spada na nas imate li vi novaca ili nemate! Ako nemate novaca imate u štali volove.

— Pak kaj voli s tem imaju?

— Ali mi imamo...

— Pak vas je petorica došla po deset forinti u Potok?

— Ne spada to na vas — ljutio se pisar. — Platite vašu globu ili idemo u štalu po volove...

— Hm! — odpuhne Marko dim iz lule. — Penez nemam, volov pak ne dam.

— Lako za to! Mi ćemo ih sami uzeti...

— Ne ćete... Vrata su zamandaljena...

— Što je nama vaša mandalja? Vidite li ove pandure? Što su njima vaša vrata? Šakama će ih razbiti...

— Hoće vraga!

— Hoće! Vi morate platiti štetu...

— Kakvu štetu? Em se v šume niš ni ne pozna...

— Ali vi ste posjekli grofove hrastiće. To ste i kod suda u Ludini priznali i sud vas je osudio na globu.

— Istina je, da sem posekel... To vam je bilo tak: Ja imam gore v Bariku trsje. Tam fino grozdje rodi. Jesenas pred berbu dojdem gore i vidim, da se tu i tam loza svinula, a grozdi po zemli stružu. Bilo mi je žal grozdja. Nemam ga kam svezati. A dole pod trsjem velika grofova šuma. Vzemem sekiricu, pa hajd v šumu. Nasečem nekoliko rastičev, nakolim i privežem lozu. I kak je fino grozdje dozrelelo!

— A onda vas je lugar uhvatio...

— A kaj bi me uvatil! Došel je, kad je već vse bilo gotovo i kad sem već bil v kleti. Napili smo se i onda sme obrekli, da od kvara nikomu ništa. A gle ga sad!... Grizel me je... Cucek!

— Jest, tužio vas je. I sud vas je osudio i morate platiti.

— Bože moj, kako je to lehko reći. Em se den denes za te novce dobre čižme i opanki kupiju.

— Ne pita se to...

— Ali ja penez nemam! — reče Marko i odbije par jačih dimova.

— Onda idemo po volove...

Bara, koja je sve to mirno slušala, javi se od peći:

— Nisu volovi za deset forinti!...

Maruškovič kao da je jedva dočekao, da se Bara uplete u razgovor. Odmah ostavi Marka i odtetura do Bare. Raskorači pred njom noge i progovori:

— Znate što, strino? Ovako ćemo se nagoditi. Ja ću platiti vašu globu, a vi ćete mi dati ovu vašu lijepu kćerku.

— Nije ona na prodaju — odvrati Bara predući dalje svoju nit.

— Nemojte tako strino... Vi ni ne znate, da ja odavna mislim na vašu kćerku. Vidio sam ju na miholjskom proštenju u Ludini... Od

onog dana vrze mi se po glavi njezin lik... Dugo sam mučio sam sebe, dok napokon odlučih, da ju potražim i u vas zamolim njezinu ruku. I sad to eto činim...

— Niste odabrali zgodno vrijeme — reče Bara.

— Zašto ne, strino?

— Hm... Šikucija, snuboki...

— Baš zato, strino! Za ovrhu se ne će ni znati, ako ona privoli meni... Sve ću sam podmiriti...

— Kej nam hasni praznu slamu mlatiti, moj gosponček — odvrati Bara. I drugi su dohajali, pa su otišli neobavljenog posla. Tak će biti i z vami. Eto, vidite, gizdava je... Ne će da se udaje...

— Ne će za kogagod — upane Maruškovič.

— Al' za mene hoće! Reci, djevojko, da hoćeš — koraknе pisar do Mare.

— Kraj mene bit ćeš gospodja... Ne ćeš mučiti svojih lijepih očiju iglom i platnom... Kupovat ću ti gotova odijela...

Mara se nasmiješila i pogledala pisara. Njoj se cijela stvar činila više smiješnom nego ozbiljnom. Pisar popodje do nje i pogladivši joj rukom mekanu kosu nastavi:

— Šešir bi pristajao ovoj lijepoj glavi i ovoj svilenoj kosi...

Mara mu odbije ruku i ošine ga očima:

— Prodjite me se, gospodine! Iz vas duva rakija...

— Ej rakija! Lako bih ja prebolio rakiju... Al' opijaju me tvoje oči, djevojko!... Što su sve rakije svijeta i sva opojna pića prema opojnosti tvojih očiju?! Ali budi pametna i ne odbijaj sreće, koju ti donosim... Kraj mene ruke tvoje ne će žuljati tvrdo držalo motike, tvoje se lice ne će paliti na suncu — eto — bit ćeš gospodja...

Maruškević se prigne do Marine glave i htjede da je uštine za lice.

— Prodjite me se, rekla sam vam! — skoči Mara na noge, a okvir s platnom i svilom pade na tle. Desnom rukom gurne pisara na stranu.

Maruškević, koji je i onako slabo stajao, se zavrti na peti — zatetura i padne kraj peći na zemljani pod...

U sobi je nastala buka. Panduri nisu mogli, a da ne prasnu u glasan smijeh... Marko je kod stola promrmljao:

— Gle vraga paklenoga... Sad se bu stoga vrag zlegel...

Bara zaustavi vreteno i dobaci:

— Eto — gospončeк! Je li vam to trebalo?

Pisar se koprcao po zemlji, dok se napokon digne sav blijed u licu.

— Ha, tako ti meni, lijepa hajdučice — poviče sav bijesan, odstranjujući rukom s hlača prah i sitne trune, koje su popadale s Barine preslice. Pamtit ćeš ti to! Znam je, zašto ti meni tako. Čuo sam sve. Poštene momke odbijaš — jer voliš hajduka Udmanića.

Bara i Mara pogledaše se. Pisar sav bijesan nastavi:

— No čekaj, djevojko, do sutra... Sutra ćemo ti ga dovesti, da ga još zadnji put poljubiš. Ali da znaš unaprijed: dovest ćemo ga u okovima.

— Pst... — zasiče tiho pandur Štef.

No Maruškević ga nije čuo. On je razjareno govorio dalje:

— Sutra će poći hajka na Garić, da mu čestita imendan. Prisjest će mu janjetina, što ju je pokrao iz vlastelinskog stada! A onda će se pitati: kuda on zalazi i pod čiji krov?

Bara i Mara se opet pogledaše.

Marko je kod stola stresao glavom. Bara upita Maruškevića:

— Gdje ste sve te pripovijesti pobrali, moj gospončeк?

— Čut ćete već! — odvrati pisar ljutito. Podje do stola, uzme knjigu i poviče pandurima:

— Hajd u štalu po volove...

Maruškević zatetura i padne na pod...

A onda se okrene k Ivanu:

— Ivane, uzmi užeta, vezat ćeš volove...

— E, da... Užeta sam zaboravio u krčmi — odvrati Ivan...

— Nitkove! Hotimice si ih ostavio! I ti si jedan od ove Udmanićeve bande...

— Rekao sam vam, da ne ću kod strica Marka vezati volova...

— Ja ću po užeta! — skoči Mato i izidje na

vrata. Za njim izidje Maruškovič, a onda pandduri. Pod stubama počekaše na Matu, dok donese užeta.

Na čistom proljetnom zraku pisar je skinuo kapu, da mu se ohladi čelo. Griskao je usnice i od teške uzrujanosti hvatao zubima kratke kuštrave brčiće. Kroz šljivik je već trčao Mato noseći užeta.

— Ajd' sad u štalu! — vikne Maruškovič.

— Ote, ote... do štale, ali vrata su zaprta — mrmljao Marko idući za pandurima prema štali, pušeći mirno lulu.

Štef prodrma vratima, ali vrata čvrsto stoje.

— Striče Marko, otvorite štalu! — poviče **Joža.**

— Nes valda zgubil pamet, da sâm svoje vole izdajem!

— Dva tri udarca u vrata, pa će se otvoriti — reče pisar.

Pandur Štef obidje oko ugla štale.

— Kako se to izvana zatvara? Kuda provlači mandalju?

— Ne ćete, ne! — mrmljao Marko pušeći mirno lulu.

No panduri pograbiše puške. Nekoliko udaraca kundacima odjekne zrakom. Daske prasnu — slome se, a na vratima se pokaže velik otvor. Štef turi ruku kroz otvor i odstrani mandalju. Ostatak vrata se otvori.

— Djavoli! — promrmlja Marko i smrkne se...

Volovi se usplahiriše i trgoše na lancima. Mato popodje s užetima da umiri volove i da ih sveže. No volovi uplašeni zaprijete rogovima... Priskoče i panduri, ali još gore. Kad se u štali pojavi Štef sa svojim slikovitim haljetkom i crvenim gajtanima, volovi skočiše i udariše repovima i nogama. Štef zovne Marka:

— Striče Marko, umirite volove...

— Vmirite je sami... Zakaj ste je splašili?

Štef, koji je i sam kod kuće bio volar, poznavao je ćud volova. Domisli se nečemu i opet zovne Marka:

— Striče Marko, dodjite brzo ovamo! Šaronja si je zapleo lanac oko vrata. Udavit će se...

Marko dodje u štalu. Zadje medju volove i pogleda...

Sve je u redu. Pogladi volove po vratu i reče:

— Šaronja, Plavec, volci moji dragi. Šiknete samo z rogmi i z nogami, jakši ste vi od oveh, koji vas oće otirati.

Volovi se umiriše dahtajući i ližući dlanove svoga gospodara...

— Sad ih veži! — reče Štef okrenuv se Mati.

Mato sveže užeta volovima oko rogova i izvede ih iz štale na dvorište.

— Djavoli! — mrmljao Marko. — Prevarili su me.

Štef se smijao, zadovoljno kimajući glavom... On je znao, da će se volovi umiriti, kad dodje Marko.

Cijeli dogadjaj motrili su s trijema Ivan, Bara i Mara. Kad je Mato s pandurima izveo volove na dvorište, Ivan reče Bari:

— Pozajmite, strino, negdje taj novac. Prodat će vam volove u bescjenje.

— Kuga ih božja! — zalomi Bara rukama. — A gdi bum našla peneze?

Mara otrči u komoru. Brzo se vrati noseći u ruci ogrlicu s dukatima. To joj je mila uspomena od pokojne majke. Pet zlatnika navedenih na crvenu svilenu vrpcu zazvoni joj na dlanu. Skine jedan zlatnik i dade ga Ivanu:

— Evo, Ivane, nosi im — neka puste volove.

— Za ime božje! — poviče Bara — Kako ćeš okrnjiti majčinu uspomenu?

— Ostat će mi još četiri, strino...

Ivan je veselo pošao prama vratima. Mara ga zadrža:

— Ivane, vi ćete otići s njima?

— Da!

— Jeste li po podne slobodan?...

— Mislim. Jutros je pisar govorio putem, da se moramo žuriti kući, jer se sve mora spremiti za sutra. Valjda će opet nekud ići.

— Ah, znam — odvrati djevojka uzdahnuvši. — Idu u potjeru za Jocom. Niste čuli kaj je pisar govoril?

— Jesam! I to bi moglo biti...

— Upravo zato bih vas nešto molila.

— Što?

— Po poldan, čim bute slobodni otidjite na Garić i javite Joci, da se čuva... Mogli bi ga zutra nepripravna zateći i uhvatiti.

— Je, to bi dobro bilo! — reče Bara. — Mlad si, zdrav si, imaš hitre noge — pak skoči na Garić...

— Hoću, poći ću, čim budem slobodan — reče Ivan. — Još do mraka, ako Bog dâ, bit ću na Gariću.

Ivan poteče na vrata i opazi, da je Mato istjerao volove na put... Poviče:

— Stanite, vratite volove! Evo novaca...

Potrči za njima i predade Maruškoviću dukat. Njega je to još više razljutilo, pa se izdere:

— Gle, hajdučice, smogle su dukat, što su ga dobile od Udmanića... Drugi ljudi nemaju ni bakrenog novca, a one plaćaju zlatom. Sve će se to izviditi. Evo, Marko, vama volovi, a nama dukat...

Mato razveže užeta i pusti volove, koji veselo otrče u štalu. Za njima podje Marko mrmljajući:

— Djavoli! Skoro su mi vole otirali...

— Idemo kući! — poviče Maruškovič pandurima i goničima. Izvršili smo svoju dužnost. Otkrili smo hajdučko svratište...

— I prekršili zapovijed — šapnu Štef u uho Maruškoviću...

— Kakvu?...

— Odali ste tajnu glede hajke...

— K vragu! Srdžba mi obuzela pamet...

— I rakija... A najviše djevojka — reče Stef...

— Da, ona!.. Pravo veliš... Lijepa je, istina, ali je i vražja!

— Hitra kao riba. Čim je ustala sa stolca i malo vas se dotaknula — već ste prhnuli po zraku kao lopta. A što bi bilo istom, da je uzmete za ženu? Prhali bi vi više puta ovako...

— Ne spominji mi toga... To, što mi se danas dogodilo, najžalosnija je zgoda u mom životu... Nu, to se mora zaboraviti — reče Maruškovič i mahne rukom panduru Joži, da dodje bliže...

Dok su Ivan i Mato stajali podalje, pisar je pandurima tiho govorio:

— O tom, da smo pili rakiju i o tom, što se desilo ovdje u Markovoj kući i što sam sve govorio — ne treba pred našom gospodom govoriti ni riječi...

— Ne ćemo govoriti ništa — obećaše panduri...

Izidjoše na put i brzo se uputiše kući. Pisar je zamišljeno išao stazom naprijed. Sunce je izišlo iza oblaka i sušilo i grijalo stazu i ljude, koji su njom prolazili. Pisar je skinuo kapu, da mu se na svježem zraku i ugodnom proljetnom suncu osvježi glava i osuši znojno čelo. Razmišljao je o svemu, što je malo prije doživio u Potoku.

»Glupo sam radio — upravo glupo«, pomisli

namrštiv čelo. »Prokleta rakija — svemu je kriva... I onda, priznajem, smutila me djevojka... U jadu i srdžbi rekao sam, da će sutra hajka na Garić. To nisam smio učiniti... Da to sazna sudac, smjesta bi me otpustio. No Buniću treba svakako skuhati kašu. Da, tako ću učiniti«, zaključi on u sebi i pokrije glavu šeširom...

Bunić je zaostao režući u živici ljeskovu batinu. Režući grančice i zaokružujući batinu išao je pomalo za pandurima i Matom, dok je pisar svojim dugim koracima odmicao naprijed. Pandur Štef požuri korakom, dostigne Maruškovića i tiho ga upita:

— A što ste vi gospodine u Markovoj kući govorili ono o ukradenoj janjetini?

— Da, ti još ni ne znaš. Sinoć je stigla na sud pritužba od moslavačkog vlastelinstva, da je tamo iz stada po bijelu danu, ukrao dva najbolja ovna Udmanićev ortak, Todor. Sutra je Josipovo, pa su osigurali pečenku za Udmanićev imendan. Zato je gospodin veliki sudac baš za sutra upriličio hajku na Garić. Ja mislim, da će im prisjesti janjetina...

— A, tako je to!... Sad mi je jasno — reče Štef.

Kad su se približavali Ludini, pisar počeka Bunića, koji je otraga koracao. Nasmiješi se i reče:

— Ivane, što je bilo u Potoku prošlo je, pa neka bude medju nama izgladjeno!... Kad dodjemo u »Štaciju«, ja ću odmah zamoliti velikog suca, da ti isplati tvoju cvancigu, pa nemaš brige. Nisi badava ta užeta nosio u Potok.

— Dobro! — odvrati Ivan sa zadovoljstvom.

U hodniku »Štacije« okrene se Marušković pandurima i goničima:

— Ostanite tu i čekajte. Ja ću odmah doći. I žurnim koracima podje u kancelariju.

Ivan se igrao ljeskovačom i u duši radovao cvancigi, koju je očekivao. Vrata su prema dvorištu bila otvorena, pa je sunce osvjetljivalo dobar dio hodnika. Na dnu hodnika otvore se vrata, Marušković izadje i poviče pandurima:

— Pograbite Bunića i strpajte ga u zatvor.

— Ivana? — začudjen upita Štef.

— Njega, jest. To je naložio gospodin sudac. On je Udmanićev ortak! Što ste se zagledali kao volovi u jasle?

Ivan se trgnu. Stisne čvrsto ljeskovaču u ruci. Panduri koraknuše prema njemu, da ga uhvate, no on strašno zamahne i strelovitom brzinom udari ljeskovačom po glavi Jožu, koji mu se prvi približio, a onda Štefa. Zatim skoči na otvorena vrata.

— Uteče vam, kukavice! — vikne i sudac, koji se pojavio na vratima.

Panduri, držeći se rukama za glave, potrkaše na dvorište. Ivan je već preskočio stobor i pustio se skokom prema ludinskom jarku, koji je sav obrasao grmljem. Prva mu briga bila da se dočepa grmlja. Tu odmah nadje poznati mu prijelaz preko jarka. Istesani hrast prebačen je od jedne obale na drugu. Ivan nahrupi na taj prijelaz i na drugoj strani sastane djevojku, koja je dolazila stazom prama prijelazu.

Sav zadihan od trčanja vikne:

— Barice!

— Ivane!

— Progone me... Za petama su mi panduri... Kad naidju reci im, da si vidjela protrčati čovjeka kroz grmlje na istok, s one strane jarka.

— Ivane, što se dogodilo? — upita djevojka uplašeno pogledav mladića.

— Ne pitaj, Barice! Sve ću ti razjasniti, čim panduri prodju. Eto, već idu! Reci im tako, kako ti rekoh. Ja ću se ovdje sakriti.

Ivan se zavuče u grmlje, a djevojka se uputi preko brvi. S one strane čuje se topot koraka i zveket sabalja o tle. Panduri nahrupiše na brv. Joža je imao maramom zavezano čelo.

— Djevojko, jesi li vidjela ovuda protrčati čovjeka?...

Barica se časak zamisli, onda odvrati:

— Netko je taj čas protrčao s ove strane obale prama istoku.

— To je bio on! — puhnu Joža odahnuvši teško od bježanja. — Nisam li rekao? Krenuo je na donju brv i udario prama gornjoj Vlahinički. Hajdmo za njim...

— A jesi li mu vidjela lice — djevojko? — upita lukavo Štef.

— Ne...

— E, da si ga vidjela u lice, sigurno nam ne bi istinu rekla. To je bio Bunić, kojega ti ljubiš, a mi ga progonimo. Magarac — pohajdučio se! Ne idi s njim pred oltar. Nije te vrijedan....

— Hajdemo za njim — reče Joža pritiskujuć rukom na čelu modricu, koja mu je virila ispod marame.

Panduri potrče nanovo obalom u pravcu, koji im je označila djevojka. Njihovi koraci izgubiše se doskora u grmlju.

Barica stoji na brvi kao gromom ošinuta... Pod njom šumi potok, a hrastova brv kao da se s njom okreće okolo. U duši kao da je nešto steže. Zapinje joj dah. »Što se to njim dogodilo? Zašto ga progone?«

— Barice!

Djevojka se trgne i ogleda te opazi Ivana, koji je izašao iz grmlja i došao do brvi.

— Ivane, što se to s tobom zbilo?

— Ništa zla, Barice! Eto, bili smo na ovrhi u Potoku. Nisam htio vezati volova strica Marka. Pisar Marušković optužio me radi toga i panduri me htjeli uhvatiti i baciti u tamnicu. Nisam se dao! Opleo sam pandure batinom po glavi i pobjegao ovamo. Sad me progone. Ja ću u planinu ovom nizinom i ostat ću dva dana negdje zaklonjen, dok se to sve malo zaboravi. A onda ću opet doći...

Djevojci navru suze na oči:

— Ivane! Nesreća je to. Zamjerio si se gospodi na Štaciji. A to je zlo! Proganjat će te. Kad to začuje otac, iz naše sreće ne će biti ništa...

— Ne govori tako, Barice! Kad se vratim, za dan dva, sve ću razjasniti tvom ocu. Pametan je on, razumjet će sve. Uvidjet će, da sam pravedan. A sad idem, da se panduri ne vrate... Do vidjenja, Barice! Ne zaboravi me! Treću večer eto me k tebi i tvojima...

— Zbogom Ivane — dahnu djevojka pogledav mladića... — Bojim se za našu sreću — reče i pobrza stazom, koja vodi u selo.

Ivan je gledao za njom, dok nije zamakla za grmlje — — — Uzdahne duboko i krene zaraslom nizinom prama planini — — —

Na Gariću

Kad su ovrhovoditelji ostavili Markov dom, Mara i Bara ostale su same u kući. Marko se još bavio oko volova i polupanih vrata u štali. Mara više nije šivala, a i Bara je bacila preslicu i vreteno. Obje se zamišljeno zagledale u pod. Mara napokon podigne glavu i reče:

— Kej sad strino?

— Ne boj se ništa!

— Ali kak je te pisar doznal za se to?

— Lehko. Bili su v birtije. Nekaj je birtašica rekla, nekaj je sam v ljutini izbrbljal, a morti je i kakva pritužba došla na sud...

— Od koga?

— Bog zna... Mene se i ovaj naš sused, mladi mlinar, čini sumnjiv. Kej se on mota oko tebe?

— Oko mene ne, ali oko strica...

— Da, ti si ga odbila... A sad se naklatil na Marka. Susede Marko, ovo, susede Marko, ono! Samo, da vidi tebe i da njuši, ne zalazi li Joco često sim...

— Pa bi li on tužil?

— Rekla sem: — Bog zna... Neg — eto — sumnjam...

Mara se nešto zamislila, a onda pogleda strini u oči i reče:

— Znate strino, kej sem nakanila?

— Kej?

— Idem na Garić. Bum sama povedala Joci se. — Bilo bi zlo, da ga zavrebaju i uhvate...

— Da, bilo bi dobro, ali ti to ne moreš — moje dite... odvrati Bara. Ne znaš ni puta. Neg kad bi ja mogla s tobom. Ali mene i po dvorišču jedva noge nose. Morti bu Ivić otišel...

— To ne sigurno strino! Bog zna, kej mu se more dogoditi... A ja ne bi mogla prežaleti da Jocu zaskoče i uhvate...

— Ne će — tak lehko. Ni on lud! Ne mogu ga uhvatiti v gradu, a gde bi ga uhvatili v planine. Eno u Ivaniću trčali su za njim stražari i šegrti, opkolili ga več i stisnuli medju se, no on je šinul medju njih šaku sitnoga novca pa kej je bilo? Dok su oni brali sitniš po zemlji — Joco je nestal. Slično se dogodilo i u Vidrenjaku. Kad se Joco vozil v kučije iz Kloštra, na križanju u selu dočekali ga panduri... On je skočil iz kučije i ispalil kuburu v zrak. Panduri se razbežali, a Joco ode sve po malo preko livade... Eto, takov je on...

— Bojim se strino! Jeden put mogli bi ga i

zaskočiti. Napeli su sve sile. Neste li čuli kaj je pisar rekel?

— Kej?

— Da će zutra dignuti hajku na Garić. To mu moram reći. — Takvoga kaj upriličuju sad, kad je pisal molbu za pomilovanje — — —

— Ti si ga na to sklonula?...

— Da, strino. Još mu nijedno ubojstvo ne tereti dušu. I kad bi ga pomilovali — kej mislite strino, kulika bi to bila sreća za nas — — —

— Bi, dete moje, kimne Bara glavom...

— Ali ovak?...

Mari zape riječ u grlu. Suze joj navru na oči. Strina ju pogladi rukom po glavi i po bujnoj kosi:

— Nemoj plakati, nemrem gledeti tvojih suza. Još bu se dobro... Morti ga budu i pomilovali, pa se budu oni kod suda u Ludini — koji ga progajnaju uhvatili za nos. Ali sad bi ga trebalo obavestiti o svemu. Neg znaš kej. Bum govorila s Markom. Morti bi on štel prejti na Garić?

— Kad bi stric išel — ja bi išla z njim...

— Bumo vidle. Ja ga bum nategnula. Samo ti odi v komoru, pa obuj čizme... Ja bum zvala Marka.

Mara podje u komoru, a Bara korakne do prozora, da zovne Marka. No on je već i sam ulazio na stube u trijem...

Ušavši u sobu poluglasno promrmlja:

— Djavoli! Vsa su mi vrata polupali...

— Pusti, Marko, vrata — reče Bara. — Vrata bumo popravili... Ali kej bu, ako zutra Jocu uhvate?

— Vraga!... — počesa se Marko za uhom. Onda budu i nas nategnuli...

— Hoće! — potvrdi Bara. — Zato se spremaj na put...

— Kam k vragu? upane Marko...

— Na Garić, dragi moj djede... Nema tu druge! Treba reći Joci, da se zutra čuva... I Mara veli, da bu išla s tobum...

Marko se zamisli, a onda reče:

— Hm. Išel bi, da sem za deset let mlajši. Ali ovak? Kam ću ja? Slabe noge, a visoki bregi..

— Ti poznaš dobro put, Marko...

— Pa kaj mi to vredi — kad noge ne mogu...

— Put vodi vuz našu klet, Marko... Buš se navrnul, malo okrepil, buš popravil noge...

— Hm... — nasmije se Marko. — Negda je to išlo. Ali sad? Kad malo gutnem, onda mi se čini, da imam pod sobum ne noge, nego metle od sirka.

— Mora se iti, moj Marko!

— Hm... Mora. Da je Mara spametna, sega toga ne bi bilo... Da ide za mlinara, pak da nema z Jocum posla, bilo bi bole za nju i za nas. Ali ovak? Se mi se čini, da to ne bu na dobro zešlo...

— Nemamo sad vremena za mudrovanje, moj Marko. Nego se spremaj — Mara bu sad došla. Do noći još bute se mogli povrnuti...

— No, pa kaj baš moram iti?

— Moraš, Marko. Vidiš, da je nužda. Mare buš pokazal put. Učinit ćeš joj po volji. Ona je dala svoj cekin za tvoju globu...

— Je — istina!... Imaš prav! Ona je dala svoj cekin i otkupila moje vole. Zato — hajd naj bu — ja bum moje noge odvlekel na Garić... V kleti se malo odmorim — pak bum išel dale...

— Eto vidiš — ipak se buš navrnul v klet — reče Bara.

— Da. Usput... čisto malo...

U to udje Mara u sobu. Ogrnula se kabanicom od zelenog sukna.

— Hoćemo li striče?... — sa smiješkom upita Marka.

— Naj bu! Dugi je to put. Ali naj bu tebi za volu...

— Onda idemo mam. Zbogom strino...

I Mara pobrza kroz stube na dvorište. Marko je još punio lulu, zapalio ju, torbu prebacio na ledja i pošao.

— Sretan put! — domahnu im Bara sa trijema.

Mara je pošla naprijed kroz šljivik. — Zakrene na ogradu u vrbik, gdje je počimala staza, koja vodi u vinograde i planinu.

Marko je podalje za njom koracao i mrmljao:

— Se mi se čini, da to ne bu na dobro zešlo...

Povrh Gornje Jelenske, na najvećem vrhuncu moslavačke gore, dižu se zidine i ruševine starodavnog Garić-grada. Sam vrhunac, na kojem stoji ruševina, zaštićen je opkopom. Sa sjevera je strmina upravo neprohodna, dok se s juga vijugastom stazom uspinje dosta mučno do ruševine, koja još i danas prkosi buri i oluji. Pod stijenom u zemlji nalazi se prostrana špilja, koja je nekad služila za tamnicu. Gore je zarasla ljeskarom i grmljem, a dolje pod zemljom spojena je tajnim hodnikom, koji je izlazio na sjevernoj strani na kameni otvor u gustu, zaraslu šumu. U Udmanićevo vrijeme ta je špilja bila glavno zaklonište njegovo i njegovih drugova. Oni su po svoj prilici i otkrili ovaj tajni ulaz u hodnik i kroza nj ušli u špilju. Tu su bili najsigurniji, jer su znali, da za ovo njihovo zaklonište nitko ni ne sluti. Uz to bi sa kule straža, koju su izmjenično obavljali, opazila lako već iz nizine dolazećeg neprijatelja.

U špilji su trojica hajduka. Jedan spava na ležaju. Druga dvojica budna. Mladji je momak širokih ledja i jakih mišica. Lice mu okruglo i

opaljeno, ispod gustih trepavica krešu u svijet žive, crne oči. Preko čela, sve do očiju, pada pram guste crne kose. Sjedi na janjećoj koži, puši iz male lule i zamišljeno gleda preda se. Odozgo, kroz rupu — što je nekad služila za prozor — i kroz granje, kojim je zarasla rupa, izmiljiše sunčani traci i poput svijetlih štapića padoše po špilji.

U kutu špilje gori vatra. Zrak, što struji iz hodnika, kroz koji se dolazi u špilju, tjera dim u rupu na stropu, koju su hajduci iskopali i izveli dim u gusto šikarje. Kraj vatre čuči stariji hajduk i vrti janje na ražnju. Žeravica pali, ražanj se vrti, vrući loj pada i cvrči na žeravici. Podalje od vatre, na širokoj drvenoj klupi stoji lagva, a kraj nje veliki zemljani vrč. Na kraju klupe leži par oštrih noževa i dvije kubure. Na ležajima, gdje hajduci spavaju, dosta je suhog šumskog lišća. Lišće je pokrito janjećim kožama. Kraj vatre je položen još jedan janjac nataknut na ražanj.

Mladji od hajduka prestane pušiti, digne glavu, pa će starijemu:

— Čuj, Todore! Ti si jučer dobre janjce izabrao za sutrašnje Josipovo. Neprestano se cmari loj, a to je znak, da su utovljeni.

— E, tako i treba, moj dječače!... — nasmjehne se stariji vrteći ražanj. Jednom je u godini Josipovo i imendan Joce Udmanića. Pa zašto da za taj dan uzmem mršave janjce, kad u moslavačke gospoštije ima toliko utovljenih stada?

— Ala će se ljutiti stari moslavački grof!

— Nek se ljuti!... To ja i hoću — da se malo ljuti!

— A kako si ih ukebao?

— Posve lako. Stado je paslo u nizini ispod Gornje Jelenske. Ja i Blaž došuljali smo se kroz

šumu i grmlje do nizine. Ovaj ovan, što je sad na ražnju, brstio je oko grma, a drugog, što je na redu, već je Blaž uhvatio i svezao mu uže oko rogova. On je sa svojim već bio gotov, ali ovaj moj još je brstio, dok sam se tiho šuljao

Todor: »..Jednom je u godini Josipovo i imendan Joce Udmanića...«

k njemu. Baš mi se svidio! Odmah sam opazio, da je najbolji u čitavom stadu. Oko vrata mu širok remen, o remenu zvono. Lijep, širok, vuna mu se tresla na ledjima. Bio je poglavica stada.

Šuljam se polako oko grma, u nakani, da ga uhvatim za remen. Onda je moj! Ali nisam imao sreće. Kad sam već bio na dohvatu ruke, skočim, da ga uhvatim za remen — no on se lecnu i istrže mi se, pa bjež' medju stado. Cijelo se stado uzkomešalo i pobjeglo do jarka, što je tekao nizinom. Stari se čoban uzvrpoljio i mašući batinom nad ovcama vikao:

— Ohohoj! — ohohoj! — i zaustavljao stado. Ovan se zaustavio pred čobanom, koji ga je rukom draškao medju rogovima i dovikivao:

— Što si se uplašio, junače, i svu družinu natjerao u bijeg? Ohohoj — ne boj se ti ništa — junače moj...

Izadjem iza grma i uputim se ravno medju stado i k čobanu. Odlučio sam, da bez ovog ovna ne ću otići.

Starac se na mene nije mnogo obazirao — razgovarao je sa svojim ovnom ne sluteći ništa. Kad sam došao do njega, uhvatim ovna za remen:

— Sad si moj!...

Stari čoban podigne glavu. Upilji u mene oči:

— Kako tvoj? I tko si ti? — okosi se na mene.

— Kej sam, da sam, ali ovan je sad moj!

— Koga vraga? Kak bi bio tvoj, kad je moj?

— Evo, ovako — odvratim. I stanem ovna vući prema šumi.

Čoban skoči i zamahne štapom. I da nisam vješto sagnuo glavu, njegov štap zadro bi o nju.

Okrenem se k njemu pa ću srdito:

— Umiri se starče, ili ne će biti dobra!

— Gle, sad te prepoznajem! — poviče on. — Ti si Todor — Udmanićev ortak. Uzmi drugo janje, a pusti mi toga ovna! Izbatinat će me radi toga...

— Ja hoću baš njega! — nasmijem se starcu u brk.

— A gospodi u gradu reci, neka dodju k meni, pa mene batinaju...

I već sam s ovnom bio u šumi, gdje me je čekao Blaž. Stari je pokupio stado, pa pošao u grad Moslavinu.

Mladji hajduk se malo zamislio, pa će starijemu:

— Todore, nisi najbolje uradio...

— A zašto ne?

— Danas već svi znadu — ne samo u gradu Moslavini, već i u Popovači — pa i kod suda u Ludini, da su Udmanićevi ortaci odveli najboljeg ovna iz stada moslavačke gospoštije za imendan svoga vodje Joce.

— Pa nek znadu! Što onda?

— Skuhat će nam kašu!

— Pa onda? Oni nama, a mi njima! Što nam mogu? Poslat će nam žandarskog narednika Pražaka iz Popovače s par žandara. Oni će doći, lunjati planinama i otići. A mi ćemo se smijati...

— U Križu stoji i jedna četa vojnika graničara. Mogli bi nam poslati i vojnike...

— Pa nek šalju!... Doći će i otići. Gdje će nas naći u tolikoj planini?

— Pravo veliš, Todore! Svejedno je dobro, da sam ciganku Maru poslao u Križ da čuje, što se tamo radi.

— Dobro si učinio Joso! Ona je naš dobar doglavnik, a nitko ni ne sluti...

— Vrijedi nam više od Petra!

— Svakako! Petar je bitanga, izjelica i lijenčina.

— Da nije zaspao na straži?

— E, nije... Kad zna, da se peče janjetina — budan je. Miris ovoga ovna osjeća on iz šplje čak na kulu.

— Pravo veliš, Todore! Bitanga je on. Radi njegove lijenosti i neopreza odsjedio sam dobar dio vremena u zatvoru u Križevcima. Bilo je to odmah u početku moga hajdukovanja.

— Čuješ dječače, još mi nisi pripovijedao, kako si počeo hajdukovati.

— Evo, kako! Bio sam onda u mlinariji u Gornjoj Jelenskoj. Jednoga dana otputim se u pohode majci radi izmjene rublja. Kad ja na dvorište, a ono panduri provode ovrhu. Vuku iz kuće majčinu sirotinju radi nekog duga. Spopane me bijes. Otkinem kolac u plotu i prekinem ga na pandurovoj glavi. Kasnije me tražili žandari. Čim sam ih nanjušio, skočio sam u šumu, što je bila odmah pod mlinom. Nisam se dao vezati u lance. Ljubio sam već onda svoju Maru, kao što ju i danas ljubim. Ona je već onda bila krasno, mlado djevojče. Zalazila je u mlin i tu mi se zadjela o srce. Nešto bih joj bio kupio: svilenu maramu ili cipele, a nisam imao novaca. I pušiti sam želio — no otkuda mi duhan? Uza sve to — morao sam bježati pred žandarima. Po čitave sam noći razmišljao, kako bih došao do novaca. I jednoga dana dodje ciganin Petar. Pripovijedao mi, da je bio u istražnom zatvoru u Križevcima. Ukrao konje i pao pod sumnju, ali mu nisu mogli dokazati krivnju, pa su ga pustili. A on je eto — na laku ruku došao do novca! Meni bljesne misao: kako bi bilo, da ukradem par volova s pašnjaka gospoštije moslavačke? Gospoštija to ne će ni osjetiti, a ja ću doći do novca. Saopćim to Petru. On objeručke prihvati:

— O, to će ići kao po loju. U jednom mjestu iza planine poznam mesara, koji će preuzeti volove. Goveda se dadu lakše sakriti i unovčiti nego konji. I mi se dogovorili. Petar otidje odmah

do mesara, da utanači pogodbu. Drugi dan pod večer — eto ga natrag. Saopćio mi uvjete.

Ja ću ukrasti volove i tjerati ih kroz planinu. Tu ispod Garića dočekat će me Petar, pa ćemo zajedno tjerati dalje. Onkraj planine u klancu, na ugovorenom mjestu, dočekat će nas rano u zoru mesar s kolima. Tu će on zaklati volove, raskomadati i smjestiti u burad, pa će voziti dalje bez brige, kao da vozi vino. Nama će odmah isplatiti ugovorenu svotu, koju ćemo ja i Petar podijeliti.

Meni se cijela stvar činila dosta jednostavna. Što je to — otjerati par volova noću kroz planinu? Na kraju planine primit ću novac, pa mirna Bosna... Ali da — nisam ja još onda bio majstor!

Isti dan — kako je bilo dogovoreno, u predvečerje pred zalaz sunca — pustim se šumom u onu istu nizinu, u kojoj si ti jučer uhvatio ovoga ovna. Tamo su pasli volovi. Dva sivana s velikim rogovima ušla u šumu. Pastir je negdje puhao u diple, a ja sve po malo šumom: — Ajs, sivonja — ća sivonja! Istjeram volove dublje u šumu i svežem ih užetima zajedno. Gotovo sam se već s njima sprijateljio. Ha, sad su moji!

Nikoga nigdje — nitko me ne smeta. Samo rogovi mojih sivana, skoro metar dugački, rogobore šumskom tišinom bijući jedan o drugi. Katkada se zapletu i o granje, pa ih moram odrješavati... To me jedino sprečavalo u napredovanju. Inače sam putovao, kao da tjeram pred sobom vlastite volove. Nisam pazio ni na to, da zametnem trag volovima, premda su se tragovi točno utiskivali u zemlju. Oko mene tišina i mir, pa nisam ni slutio, da mi se za petama sprema bura. Sanjao sam samo o tom, kako ću dobivenim novcem svašta kupiti svojoj

Mari. Ne samo cipele i maramu, nego i svile za našivanje novih pregača. Kako će se radovati!

Kad sam došao pod Garić, bila je noć. No mjesec je osvjetljivao put. S vrha zastruji šumom lagani zvižduk. Bio to Petar, jer smo tako ugovorili. Odvratih zviždukom. Za čas je Petar bio kod mene u jarku.

— Sve ide kao po loju...

— Dobro si stigao — šapnu Petar. Imamo vremena da pred zoru dodjemo na odredjeno mjesto.

— Samo ovi preveliki rogovi smetaju na putovanju. Neprestano kljukaju jedan o drugi. I zapliću se u granje. Imaš li oštar nož?

— Imam turpiju.

— Daj ju ovamo!...

Uzmem turpiju i stanem jednom sivanu piliti rog.

— Što to radiš? — upita me Petar.

— Otpilit ću volovima rogove...

— A zašto? Zadržat ćemo se...

— Brže ćemo putovati...

Turpija je bila oštra, posao je napredovao. Rogove sam otpilio i bacio u jarak.

— Eto, sad ćemo lakše putovati.

I u istinu bilo je bolje. Zalazili smo u sve veće guštare, gdje bi se rogovi još češće zaplitali. Napokon smo došli u klanac iz kojega nije bilo izlaza. Čovjek bi i izašao — ali kuda ćeš s volovima? Trebalo je potražiti drugi izlaz. Oblak je prikrio mjesec. U klancu bijaše tamno. Rekoh Petru, da pripazi na volove, a ja ću zaobići brijeg i naći drugi izlaz. Tako je i bilo. Petar je ostao da pazi na volove. Ja sam pošao natrag da potražim zgodniji i čišći put za uspon na brdo. Nakon hoda i traženja od po prilici pol sata nadjoh onaj puteljak, što smo ga prošli. Mjesec je opet sinuo iza oblaka i tako smo mogli nastaviti put. Vratim se u klanac, zazviždam tiho — javim se Petru. Zastanem i slušam. Nikakvog odziva. Da nije zaspao? Podjem dalje i nadjem volove. Nemirno strižu ušima, dahću i gaze grane i grančice. Suhovci škriplju pod nogama. Čega su se uplašili? Možda je strugnuo zec ili kakova zvjerka, pa ih uznemirila.

Ali gdje je Petar? Opet tiho zazviždam. Ali prije nego se okrenuh pograbe me četiri jake šake. Bile su to šake žandara iz Popovače. Brzo su otkrili kradju volova. Trag su lako našli i po njem mi se našli za petama. Čim je Petar nanjušio žandare, nestao je netragom. A mogao me potražiti i upozoriti... Taj čas bio bih ga najradije smrvio. No što sam mogao? Sapeše mi ruke, pa hajd sa mnom pred sud — najprije u Ludinu, a onda u Križevce. Koliko su me samo kod suda ispitivali radi onih nesretnih rogova! Kako — čemu — zašto sam ih otpilio? Sve sam morao po nekoliko puta ponoviti. Napokon ih žandari našli u onom jarku, koji sam naznačio. Dostaviše ih sudu. Dva para rogova mojih sivana ležala su na stolu istražnog suca. Bilo bi zlo po mene, da nisam sretno pobjegao. Ali eto — moja sudbina bila je zapečaćena. Sud me tražio, žandari me tražili... Morao sam u planinu. I tako sam postao hajduk!...

— Je li ti to Joco danas žao?

— Tebi ću iskreno reći, Todore. Žalim! I to radi majke i Mare...

— A kako to?

— Eto. Kad hoću da vidim majku, moram se došuljati noću kao prokletnik — da progovorim s njom dvije-tri riječi. Ona se trese od straha, da me tko ne opazi, da me ne uhvate. Tako i kad hoću da vidim Maru. Stric Marko zabio si u glavu, da će nastradati radi mog dolaska u

kuću. Eto, to ti je muka. Nego, da nikog nemam bolje bi bilo. Možda onda ne bih žalio.

— Prodji se djevojke, Joco! Ti si mlad. Otio bi iz ove planine i k majci i djevojci, a to će te upropastiti.

— Kako to misliš, Todore? — upita mladji hajduk Joco Udmanić.

Todor vrteći neprestano ovna na ražnju nastavi:

— Eto, mogao bi nastradati kod djevojke, moj dječače. Marko ima pravo, ako misli, da bi mogao nastradati on, a još više ti. Zaboravi sve i ne idi iz šume. Što dublje u šumu, to bolje!

— Dosta mi je već i šume, moj Todore! Moram nekad i na svijetlo.

— Pa idi samo često k djevojci, dječače... Tamo je tvoje svijetlo! Ali mogao bi te zateći i mrak. — Blago meni, starom kordunašu. Nikog nemam — za nikog ne marim. Roditelji mi pomrli, rodjaci i prijatelji zaboravili. I to je dobro. Ništa me više ne vuče medju ljude. Eto, i ovan je pečen! — dovrši Todor.

Ražanj sa pečenim ovnom skine sa žeravice i položi ga na klupu. Na otvor u špilju provuče se ciganin. Joco i Todor se obazru. Todor namigne Joci:

— Eto Petra! Kao da smo ga zvali...

Petar se nasmjehne:

— E, braćo, teško bih dočekao, dok bi me dozvali. A ogladnio sam i ožednio, pa sam na čas skočio ovamo. Gore je na kuli sve mirno. Nigdje nikoga. A ovdje u špilji miriši ovnovina na ražnju, kao na proštenju kod pečenjara. A gle, iz ove lagve miriši vino kroz drvo. Pa tko ne bi došao ovamo, da malo oživi... Eh, najprije ću se okrijepiti vinom.

Petar objeručke prihvati lagvu i metne ju na usta.

— Ha! To grije! Tako mi ciganske duše, baš je fino!

Udmanić se osmjehne i dobaci:

— To smo vino dobili od kuma Andrije, a taj ćup s rakijom od kuma Grge.

— Čuješ, Joco — dobaci Todor, okrenuvši se k mladom hajduku. — Vidiš, to mi nije pravo! Zašto mi u posljednje vrijeme primamo od kumova vino i rakiju? Ludinski veliki sudac imade u Bariku pun podrum vina. Zašto ga tamo nismo uzeli? Mi ga štedimo, a on nas proganja.

— Bit će i ovako dobro, moj Todore! — reče Joco. Ciganin potegne iz džepa nož i poviče:

— A sad da zagrizem malo vruće ovnovine... Baš je fino pečena. Eh, obogatili mi danas! Svega ima kod nas! Samo da je još na ovaj komad malo soli. Evo, gledajte! — reče Petar i digne na nožu komad ovnovine.

— Gle, na sol nismo ni mislili! — reče Todor.

— Sol će donijeti Mara... Rekao sam joj — odvrati Joco.

— Ah, Mara, — življe će Petar. — Moja Mara! Ona će se pobrinuti i donijeti soli. Ona bi isprosila i ptičjega mlijeka.

— Probudit ćemo Blaža, pa ćemo zagristi janjetine, dok je vruća — primijeti Joco...

Todor mahne rukom:

— Pusti ga Joco — neka spava! Umoran je, a kad se naspava imat će dosta ovnovine.

— Vi braćo, kako hoćete — reče ciganin. — Ja ću odrezati još jedan komad, pa onda idem opet na kulu da stražim. No najprije ću da još malo gucnem iz lagve, pa da bolje vidim neprijatelja, ako se prikaže. Ovo vino pojačava vid! Kad ga se napiješ, kao da si pristavio dalekozor na oči.

I Petar, koji je već progutao komad ovno-

vine, prinese opet lagvu na usta. Nagne glavu natrag, razvali oči, vino zagrgoće, a na njegovom vratu stane se pomicati jabučna kost gore-dolje.

— Aha! Baš miriši... odahne Petar i položi lagvu na klupu. — Sad opet jedan komad mesa. — I on prihvati nož i sagne se nad pečenog ovna.

— U tebe Petre pada meso, kao kablica u bunar! — primijeti Todor.

— Što misliš, Todore, ovakvo meso! — nasmije se Petar.

A ispekao si ga, kao da si pečenjar...

Petar odreže oveći komad i nestane ga u otvoru špilje...

— Izjelica, da mu na daleko nema para — reče Todor.

— Neka užije — reče Joco. — Bit će svima dosta. Samo, da ga ne omami vino! Zaspat će na kuli...

— Ne će valjda. Još je dan. Istom se sunce nagnulo na zapad. Hoću baš da vidim.

Todor se uspne po kamenitoj stijeni do malog prozorčića i pogleda van. Kroz gusto granje mladog grabrika udariše mu u oči zraci predvečernjeg sunca.

— Sunce je na zapadu — reče Todor i povuče se sa stijene dolje. — Da nema ove žeravice, već bi u špilji bio mrak. No sad ćemo i mi okusiti malo ovnovine, koju Petar toliko hvali. Ali najprije ću i ja po Petrovom receptu potegnuti iz ove lagve.

Todor dohvati sa klupe lagvu i okrene se s njom prama Udmaniću:

— U tvoje zdravlje, Joco! Dao ti Bog još mnogo godina hajdukovati, zdravlja se nanositi i mnogo imendana doživjeti...

— Dao Bog, Todore!...

Todor potegne ljudski iz lagve.

— Pravo veli ciganin. Baš dobro vino! Evo Joco — pa se osvjedoči.

Todor dohvati nož sa klupe i stane komadati ovna.

U to se Petar provuče kroz otvor u špilju.

— No što je? Možda si opet žedan? — upita ga Joco.

— Netko dolazi! — važno će Petar.

— Tko?

— Što ja znam. Dvojica su...

— Da ti se nije pričinilo? — nasmiješi se Joco. — Možda tvoj dalekozor vidi više nego treba...

— Ma, kunem vam se! Nije mi do šale! — ozbiljno će Petar.

— Pa tko bi to mogao biti? — začudi se Todor.

— Ja braćo, ne znam — odvrati Petar. — Dvojica su. Motaju se pod strminom. I kao da bi htjeli gore na kulu. Jedan je obučen kao seljak, a drugi ima na sebi kabanicu kao financ.

Todor i Joco se pogledaše:

— Idem da vidim! — skoči Joco i pograbi pištolj.

— Idem i ja s tobom — ustane i Todor i ode s Udmanićem.

Petar se ogleda za njima i promrmlja:

— Samo vi ajte, braćo. Meni će ovdje i bez vas biti lijepo! Baš su narezali toga mesa, kao da sam im ja rekao: »Narežite i ajte, pogledajte tko dolazi, a ja ću sam ostati kod ovih zalogaja.« Blaž spava i neka spava! On sad bar nema brige. A ja ću se još onako gospodski okrijepiti ovom janjetinom i vinom, pa dalje — što Bog dade. Bila bi šteta, da sad nahrupe žandari i da nam pokvare veselje. Jedan nije žandar, ali onaj drugi u kabanici — neka vrag zna

tko je! Nekako mi je sumnjiv. A možda ih ima i više sakritih? Možda su došli našem Joci čestitati imendan? Neka s njim urede kako znadu, ali ja im ne bih želio u šake. Dobro mi je danas i ovdje.

Petar sjedne uz klupu i prihvati se jela i pila. Komadi tuste ovnovine opet su brzo nestajali u njegovoj utrobi. Kad se nasitio ustane i promrmlja:

— No, sad treba da se nekud zavučem. Za svaki slučaj. Bog zna, tko nam je to sve došao u pohode? Ja ga ne želim čekati. Ali kuda da se sklonem?

Petar zaokruži očima po špilji i zagleda se u otvor, kroz koji prolazi dim.

— Gle, onamo bih se mogao zavući — nasmiješi se on. Joco je već jednom rekao, da bi se za slučaj nužde ovuda mogli provući. Tu ću se ja utaboriti! I on primakne klupu pod otvor. Rukom segne u otvor i napipa kamen u stijeni.

— Taj će mi kamen dobro doći — promrmlja. Uzet ću i ovaj ćup sa rakijom. Dobro je uza se imati okrepe.

Petar digne ćup u vis i turi ga na kamen. Zatim se i sam uspne i sjedne kraj ćupa.

— Gle, tu će nam biti lijepo, dragi moj ćupe — nasmiješi se opet. — Moja ciganska pamet ipak nešto vrijedi!... Samo da sam još ponio ovnovine. A sad neka me slobodno traže.

Todor i Joco izišavši na kulu opaze dolje pod opkopom dvije osobe — kako ih je obavijestio Petar. Šuljaju se i obilaze strminu Garićgrada. Još je bio dan. Sunce se nagnulo k zapadu i kroz široke hrastove krošnje prodiralo i osvjetljivalo planinu. Joco se zagleda dolje i kao da mu nešto sinulo u glavi. Činilo mu se, da prepoznaje došljake.

— Ostani tu! — reče Todoru. — Ja idem dolje, da vidim tko je.

Lagano se spuštao poznatom stazom zaštićen grmljem i ljeskarom. Došavši dolje zakloni se za stablo. Kraj njega prodju došljaci.

— Striče Marko! — poviče Joco i skoči na puteljak.

— Zdravo Joco! — skoče i došljaci i pruže mu ruke.

— Ah, Mara! — usklikne Joco iznenadjen, opaziv djevojku. Skoro te nisam prepoznao u toj kabanici. Naš stražar je rekao, da dolazi financ. A gle, to mi je baš lijep financ!... Baš vam hvala, striče Marko, što ste i nju poveli sa sobom.

— E, moj dragi — nasmiješi se Marko. — Dopremila je ona mene. Navrla je pošto poto, da te poišče vu te planine. A kam bi ona sama vu te brege? Pak sem išel i ja ž num.

— To se nešto važna dogodilo? — znatiželjno će Joco.

— Vrag ne spi, moj Joco! — zaklima Marko glavom. — Napastuju nas, a napastuvali budu i tebe...

— Mene? Pa neka dodju... No, recite mi, što je?...

— Sutra se čuvaj! — reče Mara... Dolazi hajka na tebe. Došli smo, da ti javimo...

— Hajka? — osmjehne se Joco. — Pa toliko ih je već bilo... Došli su i otišli... A kako ste to saznali?

— Bila je šikucija pri nas — reče Marko i počeše se za uhom... Bili su od suda u Ludini panduri, pisar i goniči. Vrata su mi na štale polupali i vole van spelali.

— A zašto?

— Hm... Zbog oneh par rastićev, kej sem ih jesenas v grofove šume pod trsjem posekel...

— Globu su od vas utjeravali? — upita dalje Joco.

— Ne kak, globu, potvrdi Marko... A vraži su to svati... Da nê bilo Marinoga cekina spod vrata — odu moji voli...

— I vrata su vam polupali? — pita Joco.

— Ne kak, i vrata!... Sad su od nih komadi trešća. Srdit je bil gospon pisar od suda... A se zbog nje! — pokaže Marko prstom na Maru...

— Kako zbog nje? začudi se Joco...

— E tak! Hm. Morti se i sam domišlaš... Dopala mu se... Štel bi ju ženiti... I mlinar Janko i drugi...

Joco je sve pozornije slušao, a Marko nastavi:

— Ali to je se na vrbe svirala. Ne će ona ni čuti za te snoboke. I kad je pisar pokušal da je se približi, baš je potrefil. Otpravila ga tak fino, da se je na pete zavrtel i opal. Mi smo se smejali, ali on je pobesnel...

— Gle, vraga! — reče Joco i s osmjehom pogleda Maru, koja se kao okrivljenik stisnula u svojoj kabanici.

Marko produlji:

— I onda mi je dal vrata na štale polupati. I zagrozil se je, da te budu zutra uvatili. I da budu mene potegnuli na račun, jer da ti zbog Mare dohadjaš vu moju hižu... I kak vidiš, djavoli, se su zeznali... Bojim se, da to se na koncu konca ne bu na dobro zešlo...

Nastala kratka šutnja. Mara oborila oči, Joco se na čas zamislio... Marko iz torbe izvadio duhankesu i počeo puniti lulu. U blizini zaškripi granje pod koracima. Za čas se na stazi pojavi Todor:

— Dobar večer, striče Marko!

— Bog, Todore...

— Gle, i Mara je tu! — začudi se Todor. — Koje vas je dobro donijelo ovamo?

— Malo dobro, malo zlo — nasmiješi se Marko, pripaljujuć lulu. — Zutra se bu vidlo, kej bu!

I on počne pripovijedati Todoru o sutrašnjoj hajci... Joco se okrene k Todoru, pa reče:

— Daj, Todore, donesi onaj barilac s vinom. Neka se stric Marko okrepi...

— Ej, to bi bilo fino — reče Marko i odbije veselo dim iz lule. — Baš mi je grlo suho... Dalko je već od moje kleti, kam sem se bil navrnul i malo okrepil... A moja vredna pamet ne se mogla zmisliti, da denem v torbu flašu ili barilec, pak da se i putem okrepim. A baš mi je grlo suho. A kak sem denes čul, vi imate friške ovnovine...

— I to ste čuli, striče Marko! — lukavo zaškilji Todor. — A gdje ste to čuli?

— Pisar je govoril, da ste pokrali ovne grofu Erdedu za Jocino godovno...

Joco i Todor izmijeniše poglede...

— Što sam ti rekao, Todore? — reče Joco.

— Ništa! Neka znadu! To mi je baš drago... Nek se srde... Striče Marko, donijet ću i vama vruće ovnovine...

— Fala ti na ovnovine. Samo donesi vina. Grlo mi gori...

Todor se poče uspinjati strminom prema kuli. Marko je sjeo na panj, da se odmori. Pomisao na barilac razvedri mu lice. Veselo je iz svoje lule odbijao dimove. Joco i Mara lagano se uputili stazom. Mara zabrinuto pogleda Jocu, a on joj prihvati ruku i reče:

— Maro, tebi kao da je nešto na duši? Kao da mi imaš nešto reći? Reci samo — nemoj mi ništa tajiti!...

— Zlo je, moj Joco! — dahne ona.

— Bit će već bolje... tješi je Joco. — Proći će to. Ne plaši se Marice, sinut će sunce i pred naša vrata.

— Sunca se ne bojim, ali se bojim noći i oluje...

Joco joj jače stisne ruku:

— Reci mi, Marice, da znam što je... I čega se bojiš?

— Pisar je rekao, da su udarili ucjenu na tvoju glavu...

— Ucjenu na moju glavu? -- smrknuto će Joco. — Ha, ha... još i to!... No, pa neka dodju po nju...

— E, nije to dobro! — prekine ga Mara. — Mudra su i lukava ta ludinska gospoda. Znadu, da tebe štite i sakrivaju seljaci, pa te ne mogu uhvatiti... Zato su obećali 500 forinti onomu, tko te ubije ili prokaže. Eto, to je zlo! Netko će se polakomiti na novac...

— Možda ne će...

— Hoće!...

— Prijatelji me ne će izdati, a neprijatelja ću se čuvati. I oni će gledati, da se čuvaju mene.

— Sve je to lijepo, moj Joco! Ali medju prijateljima mogao bi se naći i jedan neprijatelj.

— Možda ti sumnjaš na koga?

— Mogao bi biti i naš susjed mlinar...

— Janko? — začudi se Joco... Pa on je moj drug, otkad smo još zajedno učili mlinariju u Gornjoj Jelenskoj.

— Znanac i prijatelj mogao bi se pretvoriti u neprijatelja...

Joco pažljivije pogleda u Marino lice i upita:

— Kako to misliš?

— Tako...

— Zašto da baš on bude moj izdajica?

— Reći ću ti sve! Janko je sa stricem počeo nešto plesti, da bi se udala za njega...

— A ti? — upita Joco uzbudjen. — Što veliš ti na to?

— Kako možeš i pitati? Rekla sam jasno i glasno: Radije i u vodu — nego za Janka!...

— A strina? Što veli ona?

— I ona je uz mene! I to je sreća. Ti znaš, kako je kod nas? Što strina odredi, to se izvršava... I vidiš, meni se u dušu uvukla sumnja, da bi te Janko mogao izdati...

— Ne će se usuditi... Kad dodjem u Potok k tebi, navratit ću se i k njemu. Reći ću mu dvije-tri, pa će razmišljati.

Mara se zagleda svojim crnim očima u Jocino lice:

— Kako bi bilo lijepo — reče ona — kad bi ti uspjela molba za pomilovanje.

— Eto vidiš, možda će uspjeti. Po tvojoj želji podnio sam po jednom odvjetniku molbu odmah poslije Božića. Sad ću za koji dan poći k odvjetniku da vidim, je li stiglo rješenje iz Beča.

Mara se nasmiješi, pa će veselo:

— To bi za nas bila sreća, da te pomiluju! Bili bi sretni i slobodni, kao i drugi ljudi...

— Hm!... Kao i drugi ljudi... promrmlja Joco i zamisli se.

— Da, živjeli bi sretno i slobodno kao i drugi ljudi — prihvati živo Mara... Ne bi više strepili, ne bi te progonili, ne bi vodili hajku na tebe, kao na divlju zvijer...

Iza ledja začuju razgovor. Okrenu se i opaze strica Marka i Ivu Bunića. Marko je iz lule odbijao dim za dimom, dok je Ivan sav zažaren otirao maramicom znojno čelo.

— Zdravo, Ivane! — reče Joco i pruži mu ruku... Ti si se, kako vidim, baš uznojio.

— Zdravo, Joco! — odvrati Ivan. — Baš je sreća, da sam te tako brzo našao...

— A što je i tebe, moj Ivane, dognalo ovamo?

— Ja sam ga zamolila da dodje i da ti javi za sutrašnju hajku — odgovori Mara. — Ja i stric još nismo bili odlučili, da sami podjemo ovamo...

— A ja sam se žurio i žurio — nastavi Ivan — samo da još za dana stignem na Garić, da te nadjem i obavijestim... A kako vidim, ti već sve znaš...

— Znam, Ivane... Sutra dižu hajku na mene.

— I mene progone! — reče Ivan. — Jedva sam utekao.

— A kej s tobum imaju? — upita Marko znatiželjno. — Bar si im ti pomagal pri denešne šikucije...

— Vraga sam im pomagao! Znate, da sam ostavio užeta na stolu u birtiji. A ostao sam u kući sa strinom i Marom, dok su vam razbijali vrata na štali i volove istjerali na put. Kad smo se već vraćali kući, Marušković se malo otrijeznio i dosjetio, da bih ja mogao još za vremena obavijestiti Jocu o hajci, o kojoj je on omamljen srdžbom i rakijom pripovijedao. I onda mi je svario kašu. Kad smo već prije podne došli u Ludinu na Štaciju, rekao mi je da počekam u hodniku i da ću dobiti srebrenu cvancigu kao svoju nadnicu. A kad tamo, on me optužio kod velikog suca kao Jocinog ortaka. I za čas izidje sudac s Maruškovićem u hodnik i naloži pandurima, da me uhvate. Ja sam u prvi čas ostao zablenut, ali sam se brzo trgnuo. Čvrsto sam stisnuo batinu, što mi je bila u ruci. A kad su panduri koraknuli prama meni, a ja opleti batinom jednog pa drugog preko glave — i bjež na dvor, pa preko plota u šikaru k ludinskom jarku.

— Dobro si učinio — kimne Joco glavom...

— Je vraga dobro — primijeti Marko. — Kad im dojde v šake, budu ga batinali po sto vragov.

— Možda i ne budu! — odvrati Joco.

— Ne budu vraga! — nastavi Marko. — Bole bi ti bilo, da si se zakvačil z samem vragom, nek z onemi od ludinske Štacije. Panduri ti se budu osvetili! Pandur Jožec — ono je bitanga. Doma mu otec i mati, stari i slabi, grunt obdelavaju, a on vleče pandursku sablu i razbija na tudje štale vrata. On ti bu kožu zdrl. Sad nemreš na Ludinu ni po noći, a kam po danu.

— Ali ja ću ipak ići — reče Ivan...

— Samo ti odi, ako te koža srbi — kimne glavom Marko.

Joco se okrene k Ivanu:

— Znaš što, Ivane? Ne trebaš ti njima u šake. Ostani sa mnom tu na Gariću.

— To ne mogu.

— A zašto ne?

— Eto tako, ne mogu... Obećao sam, da ću treći dan doći u Ludinu. I doći ću...

— Komu si obećao? upita Joco.

— Eh, komu? Ne pitaj... To su moje stvari...

— Možda Barici? — nasmjehne se Mara.

— Možda! — nasmiješi se i Ivan.

— To je druga stvar — dometne Joco. — Onda vjerujem da ćeš ići, pa makar se pandurska batina pretvorila u zmiju...

Svi se na Jocinu primjedbu nasmiješe, a Marko zaklima glavom i promrmlja:

— Ej dečki, dečki, kak se vi date curam za nos voditi! Eto, Ivić ide na Ludinu po batine, samo da vidi Baricu. I ti Joco nasrnul bi na četiri žandara, da ti zakrče put vu Potok...

— Pravo velite, striče. Baš je tako! — reče Joco i sa smiješkom pogleda Maru.

— Takvi ste vi mladi ljudi — nastavi Marko. — Ali ja nes bil takov! Ja sem rekel svoje Bare: »Ako ne ćeš za me pojti ti, oće druge tri...« Ali, da bi ja zbog nje išel na batine — toga ne daj Bože... Pak zato dobro živemo. Samo na nejino mora biti... Ona je komendant pri hiže. Pak naj bu!

— Dragi striče, strina vas voli! — reče Mara.

— Fala Bogu! Ništa ne prigovarjam. Dosad sme dobro živeli! Kak bu dale, to bumo videli...

Tada Joco upita Ivana:

— Ako tek treću večer ideš u Ludinu, gdje ćeš se zadržavati slijedeća dva dana?

— To još ni sam ne znam — odgovori Ivan. — Možda ću otići sa stricem Markom u Potok, pa ću ostati kod njega...

— Hm... odpuhne Marko dim iz lule. — I ti pri meni... Tam bi te lako našli...

— Onda ću otići pod Ludinu, k jarku, u ono grmlje... Tam me ne će lako naći...

— Kak ne bi — odvrati Marko. — Kakvo je ono grmje? Zajec ga na dva put preskoči. Nek, znaš li kej sem si ja zmislil?

— Što, striče?

— Znaš li trsje rezati?

— Znam, striče! Taj posao ide mi od ruke...

— Onda dobro — reče Marko. Eto ti zgode... Ta dva dana odi v moje trsje pak reži...

— Idem, striče! — veselo će Ivan.

— V noči buš v kleti spal, a po danu buš v trsju rezal... Tam dole na sunčenaku pri šume, tam ti budu kosi fućkali i slavički popevali... A ti se buš nim škarjami odzival...

— Baš dobro, striče — potvrdi Ivan... Marko nastavi: V kleti pak najdeš beloga i

crnoga vina, a v ladice kruha i slanine... Pak buš preživel...

— Lijepo ću proživjeti ta dva dana! — zadovoljno će Ivan.

— I ja sam tamo više puta lijepo proživio — reče Joco.

U to se začuje šum lišća i pucketanje suharaka. Svi se ogledaju prema strani otkuda je dolazio šum. Todor se spuštao niz strminu noseći na ramenu lagvu s vinom i u ruci komad tople ovnovine...

— Fala Bogu! — radosno će Marko opaziv Todora. — Grlo mi gori od žedje. Već sem bil nakanil, da idem dole v jarek k vuglenaru Martinu, da pijem vodu. Nu strah me te mrzle i mutne vode, da si grlo ne preladim. A vino z lagvice bu me ogrelo i okuražilo...

— Evo vina i ovnovine! — reče Todor silazeći sa strmine na stazu. — A gle, tko je taj momak? — produži on opaziv Ivana.

— To je naš prijatelj! — reče Joco...

— E, pa dobro nam došao, kad je prijatelj! Ako si gladan momče — evo ti mesa, a ako si žedan: evo vina!...

— Dej sim lagvu, grlo mi gori! — požuri Marko.

— Evo, striče Marko, pa gasite grlo, koliko vam drago... I dok je Marko nagnuo lagvu na usta, Ivan je primio od Todora onaj komad mesa.

— Baš će mi dobro doći! — reče on. Natrčao sam se kao nikad u životu. Najprije sam se žurio, da utečem pandurima, a onda da za sunca stignem na Garić i nadjem Jocu. A sad ću se malo odmoriti i založiti...

— Ha, to je ono pravo naše moslavačko! — uzdahne Marko, kad je odmaknuo lagvu. — Ova duša lagvina kakti da bi došla z raja. Otkud vam Todore ovo vino?

— Iz Jelenske, striče...

— Imaju oni dobro vino, ali imamo i mi z našega Borika. Kad o Mihalu dozrele imbrina i ona drobna šprlina, pa kad ju zobleš — onda ti se prsti i usnice lepiju. A kad prekipi, jezik ti se za tu kaplicu prilepi, kak se je i moj za ovu lagvu. Na, Ivić — probaj pak da vidiš. Kad ti se od ove kaplice vuha vužgu i noge zaigraju, si ludinski panduri ne budu te vjeli...

— Nisu me ni bez ove kapljice ulovili, striče Marko. Nego, moj se jezik prilijepio uz ovu ovnovinu.

— Dobro, dobro — nasmije se Marko. — Bu se vre lepila i batina odzaj. Već se grof Erdedi i oni na Ludine budu za to postarali...

— Sad, kako bilo, ova mi ovnovina baš dobro dolazi...

Dok su njih trojica razgovarali, Joco i Mara otputili se stazom, da nastave svoj razgovor. Kad su odmakli, da ih ostali nisu mogli čuti, Joco stane, zagleda se u Marine crne oči, pa progovori:

— Čuješ Maro! Već sam više puta pomislio, da bi bilo bolje, da te nikad nisam ni vidio...

— Zašto to Joco? — upita Mara.

— Zasjekla si mi se preduboko u mozak i dušu... Što dalje, sve više osjećam, da ti u meni izvodiš čitav preokret. Radi tebe podnio sam molbu za pomilovanje, prestao hajdukovati... Sad nisam ni hajduk, ni pošten čovjek...

— Zašto mi tako govoriš Joco? — reče Mara, a crne joj se oči zamagle. — Kao da me prekoravaš.

— Ne prekoravam te Maro, ali hoću da ti se izjadam! Nikoga nemam, da mu otvorim svoju dušu. A nisam ni ja divlja zvijer — ma da sam hajduk — da ne bih osjećao potrebe povjeriti se nekomu, da mi bude lakše. Reci ovom

kamenu u planini — kamen je hladan, ne čuje te. Govori ovom stoljetnom hrašću — ono je gluho i nijemo, ne razumije te. Povjeri se drugovima — ismijat će te... Jedino još imam na ovom svijetu tebe i majku. Pred vama mogu razgaliti dušu... I strina Bara, da, i ona mi je dobra; ali stric Marko me više prima na silu,

Mara: »Ako Bog da Joco svanut će i naš dan.«

nego od dobre volje. Majku rijetko kad pohadjam, jer kad ju i pohodim, samo kuka nada mnom i ražalosti me. Previše strepi za moj život. »Polako sinko, pazi sinko! Uhvatit će te!«, veli mi ona...

— Ako Bog da, Joco, svanut će i naš dan — tiho će Mara, pa upre svoje lijepe, crne oči u Jocin pram kose, što mu je pao po čelu...

Joco joj se zagleda u oči pa uzdahne:

— Samo dao Bog, da svane što prije! Ovako dalje ne mogu. Eto, već me i drugovi napuštaju i ostavljaju...

— Koliko vas još ima?

— Petorica. Ja, Todor i Blaž, ciganin Petar i njegova Mara...

— Čula sam već za tu ciganku! A što će vam ona?

— Ona je Petrova žena. Kud Petar — tuda i ona. Inače vrijedi nam mnogo. Ona je naša izvidnica. Šaljemo je onamo, kamo mi ne možemo ići. Svojim kartama zadje svuda, pa i medju gospodu. Čuje sve, što se o nama govori i što se protiv nas sprema, pa nam to javlja. A nitko ni ne šluti, da je ona iz naše čete...

— E, pa lijepo. Rado bih je vidjela...

— Bit će i to. Vidjet ćeš ju. Poslat ću je kadgod u Potok do tebe. Nisam ju dosad tamo slao, jer sâm zalazim k tebi. Danas sam ju poslao u Križ, da znam što tamo rade.

Mara se časak zamisli, zatim ponovno pogleda Jocu i nastavi:

— Sad je najvažnije, da dobro prodje sutrašnja hajka. A poslije toga pobrini se da saznaš, što je s tvojom molbom za pomilovanje...

— O tom i sam danomice razmišljam. Za dan-dva nakon hajke pohodit ću tebe i strica, da vam javim, kako je bilo. A onda ću poći k odvjetniku, da saznam, što je s molbom. Ovako dalje ne ide! Ili me pomiluju, pa ću te povesti k oltaru i živjet ćemo kao i drugi ljudi, ili me ne pomiluju, pa ću još dublje u šumu...

— Onda ću i ja s tobom! — dahne Mara.

— Ti? — zadivljeno će Joco — Bi li bila pripravna da sa mnom dijeliš sve one napore i tegobe, što ih donosi šuma, špilja i ovaj život, što ga ja provodim?...

— Bih!...

— A znaš li, što te čeka sa mnom?

— Znam! Ne marim! Gdje ti, tu i ja. Kako tebi, onako i meni.

— Maro! — usklikne Joco i oko mu sijevne. — Sad vidim, da me ljubiš... I kako me usrećuješ!... No, ako mi molba uspije i ja ću tebe usrećiti. Savit ću ti udobno gnijezdo i živjet samo za tvoju sreću.

Iza njihovih ledja zašušte koraci. Okrenu se i opaze, da im se približavaju Todor, Ivan i Marko...

— Sunce zahadja... Marice idemo! — poviče Marko, sav crven u licu... Vino mu udarilo u obraze...

— Idemo, striče! — odvrati Mara i pritegne kabanicu.

— I ja ću s vama dolje do ugljenara — reče Joco.

— I ja idem k vuglenaru da zapalim lulu — reče Marko. — Eto, vgasla mi je, dok sem se zabavlal z lagvum.

Svi se uputiše stazom nizbrdo prema jarku. Dolje se pušio dim iz velike ugljenice. Ugljenar Martin obilazio je oko dimećeg kupa, zatrpavajući zemljom veće rupice, da plamen ne prodre u vis i ne poždere ugljenicu.

— Zdravo, Martine! — poviče Joco došav s ostalima do ugljenara.

— Zdravo, Joco! — odvrati ugljenar i nasloni se na lopatu...

— Oj, majstore! — korakne naprijed Marko. — Dej mi jogoricu, da zapalim lulu. A ti se napij iz ove lagvice... Buš videl — mam ti z joka iskra frkne...

— Baš sam žedan! — reče ugljenar i primi lagvicu. — Ali — prijatelji dragi — ja nemam ogorice...

— Kak ne bi imel?

— Tako! Evo, vidite — sve sam zatrpao. Sam dim prodire tu i tamo, kao iz vaše lule...

— To vidim. Ali gde je dim, tu ima i jogna.

— Ima — nasmije se ugljenar... Samo je sve zemljom zatrpano...

— Hm!... Kakov si ti vraži majstor... Pariš par fati drv, a nemaš jogorice.

— Evo vam žigice — reče ugljenar i pruži mu kutijicu sumporača...

— Ja bi rajši jogoricu. Ona dugo gori na duvanu. Nu, sad budu dobre i žigice...

Marko zapali lulu, vrati žigice ugljenaru i okrene se Mari i Ivanu:

— Idemo sad, deco! Dalko je do našega doma. Glavno je, da za dana zidemo s planine van... Zbogom majstore! — oprosti se Marko s ugljenarom i stane se uspinjati stazom na brdo. I dok su za Markom pošli Mara i Ivan, Joco je zastao i nešto po tiho razgovarao sa ugljenarom. Zatim krene i on za Marom, rekavši ugljenaru:

— Poslat ću ti, Martine, Blaža s punom mjericom vina. A u jutro — u zoru — eto mene k tebi...

— Dobro je! — kimne glavom ugljenar. Samo dodji rano...

Joco učini dva-tri skoka i eto ga kod Mare, Marka i Ivana, koji su ga čekali na stazi. Todor, koji je ostao kod jarka, poviče:

— Eno ciganke...

I u istinu. Stazom, kojom su čas prije došli Marko i ostali, dolazila je ciganka.

— Sad ćemo znati, što ima nova u Križu — reče Joco.

— Dobar večer, braćo! — pozdravi ciganka zaokruživ okom po društvu, koje je u nju uprlo znatiželjne poglede. Mara ju je gledala kao začudjena. Medju njih je banula ciganka. Mlada,

jedra kao dren. Crne sjajne oči, zagasito, opaljeno lice, sitni smiješak, koji je pokazivao u svijet bijele zdrave zube — sve je to odavalo pravu ljepotu. U crnu, gustu kosu, što joj pala po ledjima, uplela je nekoliko dukata i škuda.

— Jesu li to prijatelji? — upita ciganka, pogledavajući sveudilj na Maru, Marka i Ivana...

Ciganka: „Djevojko, daj, da ti prorečem sreću...“

— Svi do jednoga! — reče Todor. — No, reci nam, što je novo u Križu?

— Sutra dolazi na nas satnija vojnika — reče Mara i pogleda Jocu.

— Neka dodju! Široka je planina... odvrati on.

— A čija je ova djevojka?

— To je Mara iz Potoka...

— Iz Potoka? — otegne ciganka i stane pred Maru...

Dva plamena pogleda sukobiše se... Joco je stajao nepomičan izmedju dvije Mare, izmedju svoje dvije sudbine...

Ciganka pogleda izazovno Maru, izvuče iz džepa karte i reče:

— Djevojko, daj, da ti prorečem sreću...

— Nemam vremena! — reče Mara i okrene se stricu Marku.

— Idemo striče...

— Da, hajdemo! Skoro će noć — reče Ivan.

— Zbogom Joco, i ti Todore... Zutra se pak — čuvajte!... oprosti se Marko i krene stazom.

Joco skoči za njima, dostigne Maru i šapne joj tiho:

— Zbogom Marice! — I do vidjenja... Za tri mi se noći nadaj...

— Zbogom Joco! — dahnu Mara i pobrza za Markom i Ivanom.

Joco je gledao za njima, dok se nisu izgubili medju drvećem.

Putnici su brzo odmicali šumom. Lagano se uspinjali Mara i Ivan na brdo i s brda, no ni Marko nije mnogo zaostajao. Za njega — starijeg čovjeka bio je taj hod dosta naporan. No on se žurio, napeo sve sile i penjao se po uskoj, grmljem zarasloj stazi. Uz to je neprestano mrmljao protiv lule i ugljenara:

— Kakov je to vuglenar, kad nema živoga vuglena? A lula mi je pak vgasla.

Već se mjesec popeo nad planinu, kad su putnici stigli u Borik do Markove klijeti. Udjoše i Marko nadje na stolu lojenicu, koju Ivan žigicom upali. Svijetlo lojenice obasjalo drvene

stijene, u kojima su pukotine bile zatrpane ilovačom. U klijeti su bile dvije male prostorije. U prvoj stajahu na gredicama uz stijenu dva suda napunjena vinom. U kutu složeni dijelovi stare drvene preše. U drugoj u kutu stajaše od dasaka zbijen stol, a oko njega drvene klupe. Uz stol krevet, na kojem je Marko toliko puta prenoćio, kad ga u vinogradu zatekla noć. Kraj ulaza zidano ognjište, a na njemu dva lonca i zdjela. Pokraj kamina stajala malena drvena škrinja, u kojoj je Marko čuvao šunku i slaninu...

— Ovdje će meni biti dobro! — reče Ivan i sjedne umoran na postelju...

— Tu si bar siguren — reče Marko. — Tu te bar ne budu našli...

Marko uzme zeleni zemljani peharac, natoči ga iz prvoga suda i ponudi Ivanu. Iz škrinje izvuče i škare, jedan ovelik suhi sir, komad šunke, slanine i kruha i sve to položi na stol. Okrene se k Ivanu:

— Evo ti, na... Tu imaš jelo i pilo, a tu su ti i škarje, pak zutra vu ime božje — reži... Naj loza zaplače... Kad loza plače, rezač popeva... Nu, ti nebuš popeval, da te ne bi našli... Ti buš čkomel, ali zato tiči budu popevali... Buš čul v jutro rano... Samo budu precintravali...

Ivan se smiješio, a Mara reče Marku:

— Idemo, striče!... Noć je, a još nam je proći dobar komad puta do doma...

— Sad se pak ne boj, dete moje... Tu smo kak doma. I da tebe nema tu, ne bi ja večeras odavde išel nikam! Ostal bi tu z Ivićem i ne bi nam bilo zlo...

Marko se napije iz peharca, a onda se oprosti s Ivanom...

— A kad ću vam predati ključ od klijeti?

— Kad dojdeš z Ludine. Samo pazi, da te ne pograbe...

— Nemajte brige, striče! Sretan vam put i do vidjenja!...

— Laku noć! — odvrate Marko i Mara na rastanku...

Njihovi koraci odjeknuše poznatim putem uz vinograde.... Ivan zatvori vrata i ugasi svijetlo. Kroz dva mala prozorka padne mjesečina po klijeti... Ivan legne u postelju, prekrsti se i doskora usne tvrdim snom...

Hajka

Dugo je još Joco gledao na zavoj, iza kojeg je nestalo Mare. Duboko je uzdahnuo. Osjećao je taj čas, kao da je izgubio nešto, što mu je najmilije na svijetu. Što bi sve dao, da može poći s njom. No brzo se otrese turobnih misli, okrene se i podje stazom k Todoru i Mari, koji su ga čekali. S njima krene ravno u špilju. Ciganka prekine šutnju i upita Jocu:

— No, jesi li sproveo svoju bijelu Maru?

— Jesam! I pravo veliš, da je ona bijela Mara. A ti si crna Mara.

— Reci crna ciganka...

Joco se nasmiješi:

— No, crna ciganko, kako je u Križu?

— Rekla sam već! Dolazi na nas satnija vojnika.

— Drugo ništa?

— Što ćeš više? Da, ima još nešto više...

— Što?

— Ucijenili su tvoju glavu.

— Ucijenili?... E, pa lijepo! Sad bar više vrijedim... A znaš li na koliko...

— Evo ti, na — pa čitaj...

I ciganka pruži Joci smotani papir, što ga je izvadila iz njedara.

— Gle, to je štampani oglas! — reče Joco pogledav na papir. No čitat ću u špilji kod svijetla — sad se i onako već hvata mrak... A reci nam, kako si to sve saznala?

— Sve po malo... Tko će, ako ne će ciganka?! Dodjem u Križ, obidjem nekoliko kuća — no nitko ne zna ništa nova. Tada odem u birtiju. I tu sam saznala sve. Krčmarica je upravo razgovarala s kapetanom i pitala ga, je li istina, da sutra polaze vojnici na Garić u hajku?

— Jest! — reče kapetan... Sutra polazi jedna satnija vojnika u planinu, u potjeru za Udmanićem.

To mi je bilo dosta. Pričinim se, kao da mi nije stalo do njihovog razgovora... Ponudim krčmarici karte, da joj gatam. Nu ona me odbije, jer joj je bilo više do razgovora s kapetanom, nego do mojih karata. Ali ni ja se ne dam tako lako otjerati. Nisam išla, dok mi nije dala šaku soli i nekoliko glavica crvenog luka. Znala sam, da ćemo to trebati. Na to podjoh iz krčme, ali kad ja na vrata, a ono na vratima izvana pandur pribija cedulju. Ponudim i njemu karte. On se nasmije:

— Što će mi tvoje karte? Nego da znaš, gdje je Udmanić, pa da ga ja mogu svezati i dovesti ovamo — to bi trebao...

— A što će ti Udmanić? — upitam.

— Njega baš ne želim! Ali da ga imam svezanoga, zaslužio bih lijepe novce. Kupio bih grunt.

— Kako to? — začudim se ja.

— Tako... Čitaj što ovdje piše. Pet sto forinti onomu, tko pronadje Udmanića...

— Što me se tiče, što tu piše — otresem se ja. — Nego daj mi jedan papir, da zamotam ovu sol, što sam ju dobila od krčmarice...

— Kad si mlada i lijepa, evo ti... Ima papira dosta...

Dade mi papir, zamotam sol i odem iz Križa. Čula sam dosta i dobila dosta. I pošla sam ravno ovamo... Sad recite, jesam li svoju zadaću dobro izvela?

— Izvrsno! — reče Todor.

— Da, potpuno dobro — potvrdi i Joco. — Sad bar sve znamo...

Razgovarajući tako udjoše u špilju. Blaž je lomio granje i potpirivao zapretanu žeravicu.

— Gdje je Petar? — upita Joco.

— Ne znam, odvrati Blaž. Kad sam se malo prije probudio — nikoga nije bilo u špilji. Otišao sam na kulu — ni tamo nije bilo nikoga. Tada sam vas opazio dolje na stazi, kako dolazite, pa sam se vratio da naložim vatru.

— Pa gdje bi onda mogao biti Petar? — znatiželjno će Mara.

— Vrag s njim! — otresito će Todor... No, gle, nema ni ćupa s rakijom...

— Gdje je ćup, tamo je i Petar — nasmjehne se Joco.

— Do vraga i Petar — odvrati Todor. — Nije meni do Petra, ali mi je do ćupa stalo... Onako fina rakija! Ej, Maro, sad si obudovila, kad ti se izgubio Petar.

— Da Bog da!... smrsi kroz zube Mara, a onda će glasno:

— Naći će se on... Znaš Todore, kako vele ljudi: Ne puca grom u koprivu...

Blaž je neprestano puhao u žeravicu. S ognjišta dizao se dim i ulazio u otvor na stropu. Petar se uzvrpoljio. Uhvatila ga kihavica, jer mu

je dim navalio u oči i usta. Dohvati s kamena ćup s rakijom i pruži ruku s ćupom dolje u špilju, dok mu je gornje tijelo ostalo u otvoru.

— Evo ćupa! — vikne Todor veselo. — Silazi s neba kao andjeo...

Todor skoči, uzme ćup i postavi ga na klupu.

— Tu si ti, vraže! — nastavi Todor, kad je Petar sunuo iz rupe u špilju. Petar se svijao od kašlja i kihavice. Široko otvarao usta, da udahne čistoga zraka. Dim ga gušio. U špilji nastao smijeh...

Mara priskoči i reče:

— Izadji, Petre, malo na zrak, bit će ti lakše.

A Todor dobaci:

— A koga si se ti bijesa zavukao u rupu?

Petar kroz kašalj odvrati isprekidano:

— E, braćo, istraživao sam rupu. Htio sam znati, može li se kroz rupu izaći iz špilje...

— A ćup ti je bio inžinir... dobaci ujedljivo Todor. Sakrio si se, jer si bio u strahu za svoju cigansku kožu. No čemu si sobom ponio ćup s rakijom? Hvali Bogu, da ga nisi polupao. Inače teško tebi... Tikvu bih ti razbio...

Todor se žestio, a Joco ga umirivao:

— Pusti ga, Todore! Barem je bilo smijeha. A ja hoću, da večeras bude veselo. Jedite, pijte i veselite se!

— Tako je Joco — veselo će Mara. — Kad se slavi imendan našeg vodje Udmanića — neka bude veselo! Neka živi naš godovnjak još mnogo ljeta... A svi oni, koji mu rade o glavi i koji se spremaju, da ga uhvate, nemali sreće ni uspjeha. Misli im se smele, koraci im se spleli, griža ih spopala, svinuli se kao gudalo u gajdaša...

— Tako je Maro! Dobro govoriš — skoči sa zemlje Petar. — Zna moja Mara govoriti, kao da iz knjige čita. Eto, da nema cigana ni ciganke, nit bi bilo smijeha, ni zbora, ni govora . . .

Vatra je na ognjištu zaplamsala, sva se špilja rasvijetlila. Udmanić se smiješi. Poravna na čelu gusti pram kose i progovori:

— Braćo, dok smo svi na okupu, reći ću vam nešto! Sutra dolazi hajka na nas i svi znamo za to. Mara je to saznala u Križu, a još prije Mare doznali smo to od naših prijatelja, koji su bili ovdje. Zato je uvijek moja zapovijed bila, da se ne dira u seljake. Dok god nam seljak nije neprijatelj, dotle nas ne će tako lako uhvatiti . . . Seljak će nas zatajiti i zaštititi . . . Jedan će to učiniti iz straha, da nam se ne zamjeri, drugi iz prijateljstva, treći, jer zna, da mu nismo neprijatelji . . . Zato: tko dirne u seljaka, tomu ću ja suditi! . . . Jesenas o Miholju zamalo da nisam ustrijelio Petra, kad je seljakinji oteo ono jedino prase, što ga tjerala na sajam. Zaklao ga, ispekao i pojeo . . . A seljakinja plače — jer je jedino to prase imala za prodaju, da djeci za zimu kupi odjeću. Toga neka više ne bude! . .

— Molim, braćo, i tebe Joco, da i ja nešto rečem — oglasi se Petar . . .

— Reci . . .

— Ali prije da malo gucnem iz lagve, da pročistim grlo . . . Još me dim pali . . .

— Ajde, gucni — pa da čujemo . . .

Lagvica obredala uokolo — jedini Joco ne pije. Petar se uspravi, poravna tanke brkove i progovori:

— Dok sam bio pod čergom i sa svojom Marom bio sam svoj i slobodan, kao ptica u zraku, kao vrabac u živici i žitu . . . Čergu sam udario gdjegod na ledini, na širokom imanju uz grm i tu sam bio kao kralj u svom kraljevstvu . . . Oko čerge su pasla jata gusaka, pa što zato, ako sam koju ščepao za nogu i odvukao pod čergu? Isto tako mladi praščići znali bi se odbiti od krda — zalutali u moje carstvo i nestali . . . . Pa što za to? Tko zna, gdje su? Tko ih je vidio? A za mrkih jesenjih noći znali bi i konji pred menom nestajati, kao da su u zemlju propali . . . Tko bi znao gdje su? Široki su pašnjaci — širok je svijet . . . A nisam ja išao u gospodske staje, da se mučim, da obijam jake ključanice, pa da se izvrgavam pogibelji, da me uhvate. Toliko sam imao soli u ovoj mojoj ciganskoj tikvi . . . Ta toliki su seljački konji pasli oko mene po čitave noći i kao da su mi se sami nudili — da ih zajašim . . . To je bio život . . . A ovo sada neka sam vrag razumije! Gladan si i ne smiješ uzeti praseta, jer ga vodi seljakinja . . . Moraš mu skinuti kapu . . . To, eto, nikako ne ide u moju cigansku tikvu . . .

— Majstor! — primijeti Todor, a Petar nastavi:

— Ja mislim, da bi najbolje bilo ovako: Kad si već hajduk — čemu da se mučiš oko gospode, koja imadu jake ključanice i dobre straže . . . Ne pitaj čije je — nego uzmi tamo, gdje ti je lakše i bolje . . .

— Ne ćemo tako! — oštro će Joco. — Tko ne sluša mojih zapovijedi, taj ne spada u naše kolo. Slobodno mu je — da ide . . . A tko ostaje, a ne sluša, tomu ću ja suditi . . .

— Tako je! — prihvate Todor i Blaž u isti čas. Mara je sjela na ležaj i šutila. Kažiprst položila je preko svojih crvenih usana. Očima je pratila Petra i davala mu znakove da šuti. Ali Petar nije šutio.

— Da, tako je . . . I ja velim — nasmije se

on. — Kad ste svi zato i ja sam... Još ću ja izmedju vas najtočnije vršiti Jocine zapovijedi. Kad bude drugi puta seljakinja tjerala prase, ja ću joj se duboko pokloniti. A kad bude tjerala kravu — past ću joj pred noge. A kad seljak proda na sajmu volove i kad se bude s novcima u džepu vraćao preko planine kući — ja ću ga uzeti pod ruku i sprovest ću ga kroz planinu, da ne zabludi...

— Umukni, crni djavole! — okosi se Todor na Petra. — Evo ti lagvica pa začepi njom usta.

— Ej, lagvica. čutura. ovnovina — sve su to lijepa imena. Kako smo danas puni svega! Bilo nam tako do kraja života...

Petar uzme lagvicu i natuče ju opet na usta. Joco ga je nešto smrknuto gledao. Mara dodje do Joce i tiho mu šapne:

— Pijan je...

— Neka mu bude danas — promrmlja Joco i okrene se k Blažu:

— Deder Blaž. uzmi onu čuturu s vinom i odnesi je dolje u jarak ugljenaru Martinu... Dobar je momak — neka se okrijepi...

Blaž uzme čuturu i podje. Na izlazu iz špilje okrene se i upita:

— Kad se vratim od ugljenara, hoću li ostati gore na kuli na straži?

— Ne! Dodji ovamo — pa ćeš večerati...

Blaž izadje žurno na izlaz... Todor dobaci:

— Stražu danas ima Petar...

— Da, da, Petar — promrlja ciganin. — Ja idem, ali i Mara neka ide sa mnom...

Petar prihvati Maru za ruku...

— Pusti je čovječe — okosi se na nj Todor.

— Ne ću je pustiti! Ja sam joj gazda... Ja, ja — ustremi se Petar nad Marom. Krv mu oblije lice...

— Gle, vraga! — reče Todor. Petar nastavi:

— Ako ne ideš sa mnom, zaklat ću te kao pile. Gle, ovako...

Petar iznenada potegne iza pasa nož. Svijetao, dobro brušeni nož bljesne nad grudima lijepe Mare...

Todor skoči kao munja, pograbi Petra iza šake...

— Petre! — krikne Mara i problijedi...

Todor skoči kao munja, pograbi Petrovu ruku iza šake takovom silom, da mu je odmah ispao nož, kao trijeska.

— Jesi li poludio — crni vraže?

— Poludio, da poludio... mrmljao Petar klonuvši kraj Mare na ležaj. — Ona je moja i

mora me slušati. Ja nje ne dam nikome... Nikome — pa ni Joci...

Petar se mrmljajući smirio. Todor je stajao nad njim.

— Taj već sanja — reče.

— Neka samo spava... reče Joco. — Do pola noći i onako ne treba nikoga na straži... Nitko ne će doći. Naša opreznost počima pred zoru.

U to se vratio i Blaž. Mara je iz torbe izvadila kruha, luka i soli.

— Gle! — nasmiješi se Todor. — Uz masnu ovnovinu ovo će nam baš dobro doći!

— Znala sam ja to! — reče Mara. — Sva sreća, da je Petar zaspao. — Kad pije vino sav je vražji. Već mi se nekoliko puta grozio nožem.

— Ciganska krv — dometne Todor.

Jeli su s dobrim tekom. Lagvica je opet obredala okolo... Todor je opazio, da Joco najmanje pije. Zato reče:

— Mi svi pijemo u slavu tvoga sutrašnjeg imendana — samo ti slabo piješ...

— Meni je glavno, Todore, da se vi drugi krijepite i veselite. Ja sam večeras nekako ponosan. Od danas — moja glava vrijedi više od pet sto forinti...

— Ucijenili su te?

— Jest! Treba samo da dodju po moju glavu.

— Doći će sutra — reče Mara.

— Neka dodju...

— Nas ne će naći — nastavi Todor — No svejedno, moramo se dogovoriti, kako ćemo udesiti za sutra.

— Ja sam već odlučio! — reče Joco.

— Kako?

— Petar i Mara otići će dolje pod brdom u bukvu, a ti Todore sa Blažem u onaj naš hrast kod »Kaludjerovog groba«...

— U hrastu ima mjesta samo za dvojicu...

— Da! Za Blaža i tebe.

— A ti?

— Ja ću se već negdje zakloniti.

— Gdje?

— O meni ne vodite brigu!

— Ti nešto snuješ — primijeti Mara.

— I ja tako mislim — reče Todor.

— Velim vam, ne vodite o meni brigu...

— Samo pazi, što radiš — opomene ga Todor.

— Ti se voliš izvrgavati opasnostima, ali mogla bi te jedamput smionost i prevariti. Dobro promisli, što ćeš učiniti...

— Već sam promislio, Todore!

Todor je znao, da je Joco u svojim odlukama tvrdoglav i nepopustljiv. I zato, da svede razgovor drugim pravcem upita:

— A što ćemo s ovim mesom i vinom?

— Sve ćemo tu ostaviti. Sutra moramo biti trijezni i pametni... Za objed uzmite sobom mesa i kruha, a na večer, kad mine hajka, svi ćemo se opet skupiti ovdje.

— Tako je! Onda će biti veselo...

— A kako bi bilo, da mi i sutra ostanemo ovdje u špilji... Pa tu smo najsigurniji!... predloži Mara.

— Možda bi bilo dobro — reče Joco i pogleda Maru. — Ali čitava ruševina Garić grada mogla bi biti glavni cilj sutrašnje potrage. Pa tko zna? Vrag ne spava. Doći će sa psima, jer ludinska su gospoda lovci. Psi bi mogli nanjušiti ulaz u otvor, kroz koji se hodnikom dolazi u špilju...

— To je istina — potvrdi Todor. — U hrastu i bukvi bit će sigurnije.

Oko ponoći je Blaž pošao na stražu, jer je ciganin Petar neprestano spavao. I Joco legne — rekavši Todoru:

— Ja ću se malo odmoriti. Ti Todore bdij... Za dva sata — ako se ne probudim — ti me, Todore, probudi. Pred zoru ćemo ostaviti špilju.

— Ako hoćeš, Joco, ja ću te probuditi — reče Mara.

— Umorna si Maro! Samo ti spavaj...

— Ako hoćeš, ja ću bditi...

— Samo ti spavaj... Prevalila si velik put danas.

— Ja ću biti budan! — reče Todor... Pristavit ću odmah na vatru ovog drugog ovna. Kad bude gotov, probuditi ću vas — pa ćemo svaki na svoje mjesto.

Kad je Todor ispekao ovna — pomisli da je vrijeme, da probudi Jocu. — Ne će škoditi, da se što ranije smjeste i zaklone...

U to se na otvor provuče Blaž.

— Skoro će zora, Todore! Došao sam pogledati, da li spavate. Vani je sve tiho i mirno...

— Dobro si došao. Odmah ću probuditi ovu trojicu, pa ćemo odavle. Ej Joco, Maro, Petre! Ustanite!

— Koje je doba? — reče Joco i skoči na noge.

— Blaž veli, da će skoro zora.

— Dobro je... Spremajte se svi...

Mara je brzo ustala i ravnala svoje kose.

— Kuda ćemo? — upita ciganin Petar, protežući se lijeno na ležaju... Todor mu reče:

— Uzmi kruha i mesa, pa izadji van.

— A ćup s rakijom? Ne ćemo li se s njim niti oprostiti?

— Gle! — reče Todor. — Petar je dosjetljiv... Mogli bi baš ćupu nešto prišapnuti... Da mu kažemo: Do vidjenja!

Todor i Petar podjoše zajedno k ćupu. Todor je bio brži:

— Ja ću se prvi s njim razgovarati...

Uzme ćup, prinese ga k ustima i napije se... Zatim ga pruži Petru:

— Evo — sad ti s njim govori...

— Ostavite ćup — opomene ih Joco. — Danas moramo biti trijezni i pametni... Na večer ćete piti, pa makar cijelu noć.

— Ostavit ćemo ga — promrmlja Petar, — pošto se napio i stavio ćup na mjesto. — A žao mi ga kao brata... Što će on tu sam cijeli dan?

— Hajdmo odavle! — reče Todor, korakne do Petra i gotovo ga izgura pred sobom na izlaz.

Svi su izašli i stavili kamen na otvor. Joco reče:

— Nabacajte granja na kamen... Ako s hajkom dodje i veliki sudac Pajanović, mogao bi dovesti sobom i svoje pse. On ima dva velika lovačka psa, koji bi mogli njušiti oko kamena i tako otkriti ulaz u špilju.

Ciganin čudno zaklima glavom:

— Mogli bi uzeti ćup, popiti vino, pojesti ovnovinu, a to bi bila nesreća...

Blaž je donio iz jarka granja, koje su nabacali na kamen. Poravnaše kupinu i paprad, što se dizala oko otvora, da zametnu svaki trag. Podjoše preko brda u malu uvalu do bukve. koju je Joco odredio za Petra i Maru... Bukva je bila neobično debela. Oko nje izrasla gusta, mlada bukovina — brojna djeca... Koja dva metra nad zemljom bukva je imala sa sjeverne strane otvor od truleži, tako velik, da se je čo-

vjek lako mogao uvući u šuplju utrobu... Tu je bilo i za dvojicu mjesta. Po izraslinama, koje su izbijale iz debla, Petar se prvi popeo do otvora — ušao u deblo bukve i pružio ruku Mari, koja se penjala za njim... Za čas stajahu oni na prečkama usadjenim u deblu. U visini glave bio je opet otvor, kao prozor, s južne strane. Kroz taj otvor vidjele se dobro uzvisine s juga i kula na Garić-gradu...

— Tu vas sigurno ne će nitko otkriti — reče Todor.

— Zbogom i sretno se na večer sastali u špilji — poviče Mara...

Joco se s Todorom i Blažom uputio prema »Kaludjerovom grobu«. Na istoku rodilo se mlado proljetno jutro. Ptice se budile i dolje u jarku zazvoni njihov veseli cvrkut. Zora se radjala i kao da požurivaše korake Joce, Todora i Blaža.

Mara i Petar sjedoše na prečku u bukvi... Već su se više puta za opasnih dana sklonili ovamo, pa su zato lako udesili, da mogu mirno sjediti... Časak su šutjeli, a onda Petar upita:

— Gdje si bila jučer?

— U Križu...

— Pa što si radila u Križu?

— Poslao me Joco, da vidim što se zbiva tamo.

— Hm! Poslao te Joco... Svuda on tebe šalje... A ti opet pokorno sve izvršuješ, što god ti on naloži... Ti njega rado slušaš, rado ga gledaš, a ja sam kraj vas kao peto kolo...

— Petre...

— Ništa! Znam ja to dobro...

— Sinoć si se opio, pa si me pred svima skoro probo nožem...

— Neka! Pijan sam bio, ali sam znao, što radim. Dosta mi je toga života! Ne mogu podnositi, da druge gledaš, a na me se ni ne osvrćeš. Nije ni čudo, da mi zubi škriplju, a ruka se hvata noža... Nožem ću jednom učiniti kraj...

— Pa što ti hoćeš?...

— Hoću da budeš moja!... Hoću da idemo odavle natrag pod čergu, na široku ravnicu. Hoću da se riješim Joce. Ne mogu trpjeti, kad ga gledaš... Oči ti se sjaju, lice gori, kao da gledaš andjela...

— Petre...

— Šuti, djavole crni!... Nekad si tako mene gledala. Znam ja, što to znači!...

Petar je oštro škrinuo zubima, a rukom je nehotice uhvatio držak noža u čizmi... Lagani drhtaj prodje Mari kroz kosti. Pozna ona svog Petra! Treba da se pritaji, da se učini janjetom. Rukom ga pogladi po licu i lagano ga povuče za šiljasti desni brk...

— Pa dobro, Petre... Otići ćemo odavle. Ostavit ćemo planinu i Udmanića, kao što su ga i drugi ostavili... On se nama iznevjerio... Pisao je molbu za pomilovanje, a nas ostavlja na cjedilu...

— Istina je Maro!...

— Ali najprije moramo gledati da smognemo novaca za čergu, konja i kola...

— Eto, Maro — kao da mi iz duše vadiš... veselo će Petar. — O tom baš razmišljam već nekoliko dana — kako bih došao do novca. A nije to lako kraj glupe zapovijedi Jocine... Tko da to razumije... Hajduk si, a ne smiješ krasti kod seljaka, koji se vrze oko tebe... No ja se nadam, da ću to udesiti — kako bi ostao vuk sit i koza cijela. Doći ću do novca pošto poto i reći Joci — laku noć...

— Tako je Petre ... Sada se treba samo još neko vrijeme strpiti ... Tada ćemo opet biti pod svojom čergom ... slobodni i sretni ...

— Ej, što pametno zboriš lijepa moja Maro! — kliknu ciganin. Da nema te nade, ja ne znam što bih učinio! Već bih okrvavio ovaj nož ili — znaš, što bi još bilo najbolje?

— Što?

— Kad dodju gospoda s hajkom, da izadjem iz ovoga duplja pred njih i rečem:

— Idite sa mnom do hrasta kod »Kaludjerovog groba« — tamo je Joco Udmanić ... Odmah bi bilo novaca, a s njima i čerga i kola i konj ...

— Ili konopac oko vrata ...

— Koga vraga? Kakav konopac?

Petar je razrogačio oči. Mara pozna Petra i zna, da bi on bio u stanju izvesti svoj naum i izdati Udmanića. Da to spriječi smisli brzo u glavi dobru osnovu i reče:

— Ti ne znaš što se o tebi govori?

— Što?

— Da si opasniji od Udmanića. Da kradeš — do čega dodješ.

— Tko to zna?

— Svi to znadu ... Čujem ja dobro, što se govori, kad prolazim kroz sela i gradove ... Zato — da izadješ pred gospodu — ščepali bi te i objesili ...

Petar zadrhće:

— Možda ne bi ...

— Bi ... A Udmanića svejedno ne bi našli...

— Kako to?

— U hrastu će biti samo Todor i Blaž ...

— A Joco?

— Nitko ne zna, gdje će on biti ...

— Gle vraga! — zlovoljno će Petar. — On

uvijek nešto nova smišlja. No doći ću ja drugim putem do novca ...

Dok su Mara i Petar ovako razgovarali, Todor, Blaž i Joco stigoše do hrasta.

Hrast je stajao na vrhu, nedaleko puta. Oko njega izrasla mlada hrastovina, kao djeca oko starca ... Stoljeća su prohujala nad njim i odnijela mu krunu s glave ... Ostao mu samo grebenasti šiljak, što je žalosno stršio u zrak, kao da žali za onim oholim vrhom i širokom krošnjom, što ga je davno otkinula bura i odnijela bog zna kud i kamo ... I da nema onog šiljastog grebena — hrast se izmedju mlade hrastovine ne bi s puta ni opazio ... Ispod grebena stršila je oko metar dugačka, debela, šuplja grana. Deblo je bilo prema vršku golo, a dolje je ostalo nešto stare, ispucane kore ... Uspon po deblu bijaše nemoguć ...

— Jesi li uzeo konopac? — upita Joco Todora.

— Evo ga! Još sinoć sam ga metnuo u džep ...

Todor potegne iz džepa u kotač smotani konopac.

— Dobro si učinio, Todore! A sad na posao. Tko će baciti konopac preko grane?

— Zadnji put je samo tebi uspjelo baciti ga na granu.

— Sad nemamo vremena za dugo nabacivanje. Blaž neka se uspne tebi Todore na ramena. A ja ću se opet pomoću ovog hrastića uspeti na ramena Blažu ... I konopac će biti odmah prebačen ...

— Penjite se dakle brzo ... Moja kordunaška ledja izdržala bi četvoricu, pa kako ne će dvojicu ...

Todor se raskorači i ljevicom uhvati za hrastić.

— Penjite se brzo!

Za čas mu je Blaž bio na ledjima. I on se uspravi držeći se za hrastić. I Joco se počeo penjati po hrastiću. Kad je došao u visinu Blaževih ramena stane mu jednom nogom na rame.

— Drži, Todore!

— Ne brini se za Todora... No baš ste mi teški! Kao dva purana! I kao da niste jeli ovnovine...

Joco se jednom rukom drži hrastića, a drugom prebaci konopac preko grane, povede ga kroz petlju, potegne i konopac je bio pričvršćen.

— Ti se, Blaž, odmah penji.

Joco se spusti po hrastiću dolje, a Blaž se uspeo po konopcu do grane. Uhvati se rukom za šiljak i eto ga u šupljini hrasta.

— Ja sam već u kući — dovikne on Todoru. Todor se jedan čas zagledao u Jocu:

— A kuda ćeš ti, Joco?

— Ne vodi ti brigu...

— Moraš mi reći...

— Na večer ću ti reći...

— Ne, odmah sada...

— Ne budi dijete, Todore. Saznat ćeš već...

— Odmah hoću da znam... Gorim od znatiželje. Ako mi ne kažeš, poći ću za tobom korak po korak i ne ćeš me se riješiti...

— Penji se, Todore! Vrijeme odmiče. Zora je planula...

Ali Todor se ni ne maknu. Još jače upilji pogled u Jocu:

— Što si nakanio, dječače?

— Pretvorit ću se u ugljenara...

— Ah... A onda?

— Provest ću ludinsku gospodu kroz planinu...

— Eh, ah, dječače — ti si momak!... Mora se priznati da si momak! Ali igraš se glavom. Prepoznat će te...

— Ne će...

— Sudac Pajanović prepoznat će te po glasu. Ti si s njim razgovarao kod župnika Miškatovića u Ludini... Znaš ono — jesenas...

— Onda je on drhtao, pa nije zapamtio ni svoga glasa, a kamo li moga... Kad sam pitao gospodu, kako se zovu, svi su rekli svoje ime — samo je on prodrhtao: Pa.. pa.. pajanović...

— Eh, dječače, što si nakanio — nakanio si... Znam, da bih te badava nagovarao da to ne činiš... Ali se bar dobro ugljenom namaži... I taj tvoj čuperak kose — potegni pod kapu... I čuvaj se — dječače — opasno je to...

— Ne vodi brigu...

— Dobro... dobro... I — sretan put!... Sad mi je odmah nekako lakše... I — do vidjenja...

— Do vidjenja... Todore...

Todor se stane uspinjati konopcem i doskora dosegne granu. Blaž mu pruži ruku i pomogne mu zaći u šupljinu hrasta... Blaž odveže i potegne ga s grane... U šupljinu grane skoči vjeverica s dugim kitnjastim repom. Lijepa, mala zvijerka začudjeno upilji svoje sitne oči u Todora i Blaža...

— Bit će vam drugarica, ova mala vjeverica — dovikne im Joco...

— Zbogom Joco — odvrati Todor. — I žuri se... Skoro će sunce... Samo — pazi što radiš...

— Do vidjenja braćo! — reče Joco i pobrza gorskim putem kao vjetar...

Uplašena od Todorova glasa, vjeverica je skočila s mladog hrastića, a onda opet šmugnula u šuplju hrastovu granu.

— Skoči ovamo k nama, lijepa mala zvijerko! — šapće joj Todor... — Možda imaš u hrastu mlade... A mi smo te istjerali iz gnijezda... Što ćeš — takva je sudbina! I nas drugi tjeraju... I mi smo kao zvijeri... Ti se plašiš nas, a mi se bojimo drugih... Ali ne! Mi se ne bojimo!... Što bi se mi bojali? Je li Blaž? Ovaj hrast je kao tvrdjava, a ove naše kubure — pune su vatre... Ova šuplja grana je kao puškarnica. Strši iz hrasta kao cijev iz topa... Kako bih volio da imam top... Pa da ga opalim na one, koji dolaze po naše glave...

Vjeverica je skakutala i dalje po mladom hrastiku i opet bi se vraćala do šuplje grane, da malo pogleda svoje neželjene goste...

Brzo je Joco prispio do ugljenara... Sunce se rodilo i kroz vrhove stoljetnih hrastova sipalo svoje zlato...

Bistro, mirisno jutro obećavalo je lijep proljetni dan...

— Dobro jutro, Martine!

— Bog dao, Joco! No, kako vidim, tebi se baš ne žuri... Već je i sunce vani...

— Odmah smo gotovi! Skidaj odijelo... Obojica počeše svlačiti odijela, pa i košulje. Brzo je bio ugljenar u Jocinom, a Joco u ugljenarovom odijelu.

— Gle, kakav sam! — reče ugljenar promatrajući na sebi bijele platnene hlače, zataknute u visoke Jocine Čizme. Dopast ću se snašama u Gornjoj Jelenskoj... Još kad se umijem i onako malo na hero natučem ovu tvoju kapu — bit ću momak. I malo ću se prozračiti i razveseliti. Već mi je i onako dosta ove šume... Gospoštija moslavačka skupo prodaje ugljen, ali za ugljenara slabo mari...

— Evo ti za zabavu — reče Joco, izvadi iz

kesice dukat i pruži mu ga... Kesu s dukatima i revolver nije zaboravio uzeti sobom.

— Baš će mi dobro doći!... Već nisam dugo vidio dukata. Ovaj vrijedi četiri škude... Baš ću se razveseliti danas! A ti budi mjesto mene ugljenar... I kako ti samo pristaje ovo moje odijelo! Samo se još malo bolje posipaj prašinom od ugljena...

I Joco turi ruke u gornji sloj ugljenice. Crna prašina zadrla se u kožu, ruke su mu pocrnile, kao da svaki dan ima posla s ugljenom. Prašinom ugljenarove kape pospe si lice i vrat. Za tim opet pokrije kapom glavu... Kod toga se sjeti Todorove opomene, pa kosu sa čela potegne pod kapu. Martin se zagleda u Jocu i reče:

— Nitko te ne će prepoznati. Ni rodjena mati, da dodje, ne bi te prepoznala...

— Samo ti Martine — nikomu ni riječi...

— Šutim kao grob... Pa mi šumski ljudi — moramo jednako držati »strangu«... No, kud bi sada najkraćim putem jurnuo u Gornju Jelensku, a da ne nabašem na hajku?

— Podji na jugoistok! Vojnici iz Križa doći će sa zapada, a hajka iz Ludine doći će odavle, sa juga. Ali se požuri...

— Zbogom, Joco! Sad ću ja preko ovih brda, kao jelen kad se oslobodi guštare.

Martin predje preko jarka i uputi se kroz brdo. Lišće je šustilo, granje pucketalo pod Martinovim čizmama. Bio je već zamakao iza vrhunca. Tada je sve utihnulo...

Tišina je vladala oko novog ugljenara, koji je naslonjen na lopatu stajao kraj ugljenice. Sunce je već poskočilo i kroz krošnje hrastovih stabala rasulo se po planini. Visoko gore na obzorju lagani, bijeli oblaci bježali su — kud koji...

Ugljenar je napeo uha i slušao. Ne čuje li se

kakav šum, vika ili buka? Nije to prva potjera za njim... Bilo ih je već više. Žandari bi poveli ljude, da ga traže po planini i šumama. Seljaci su to činili s bukom, tako, da je on iz daleka mogao znati, kojim se pravcem potjera kreće. No vojnici će ići tiho... Isto tako i oni, koji dolaze pod vodstvom gospode od suda u Ludini... Opet sluša... Nigdje ništa. Što rade tako dugo? Ne čuje li se s juga, iza onih vrhova ipak neki šum? Ah, gle! I ugljenar se zagleda u vrh. Gore po vrhuncu protrčaše dvije srne... »Dolaze!« — pomisli ugljenar... »Zvjerad bježi ispred njih«... I sa sjevera, od kule Garić-grada, trči prama njemu srna. Opazi dimeću ugljenicu, nagne uz brdo i nestane je medju stabaljem. »Svu će zvjerad poplašiti!« — pomisli ugljenar...

— Gle, tu su! — šapne tiho, kad je opazio, kako se prema ruševinama Garić grada lagano i oprezno penju vojnici... Opkoljuju ruševinu...

— I ovi su tu! — mune mu glavom, kad je na vrhu brda opazio, kako bljesnuše žandarski bodovi... Četiri oružnika šuljaju se brdom. Iza njih nekoliko ljudi, a medju njima dva gospodina u lovačkom odijelu. Onaj viši krupniji je veliki sudac Pajanović, dok je manji njegov zamjenik Somodji... Iza njihovih ledja strše u zrak cijevi lovačkih pušaka. Oko njih su panduri, i pisar Maružković. Dva velika lovačka psa jurnuše s vrha. Očito su nanjušili ugljenara. Dotrče do jarka i zareže na nj.

— Samo naprijed, gospodo! Ja sam pripravan! — šapne ugljenar... No odmah se prihvati posla kao da ništa nije ni opazio. Lopatom stane obilaziti ugljenicu i bacati prašinu na otvore, koji se jače dimili. Dovabljeni lajanjem pasa stigoše do jarka i oružnici. Odmah preskoče jarak, dodju do ugljenice, a narednik Pražek upita:

— Tko si ti momče?

— Ugljenar gospoštije moslavačke...

— Kako si već dugo u šumi?

— Već treći tjedan...

— Kako to?

— Tako! Jednu ugljenicu svršim — drugu započnem...

— Onda si ti već čitavi šumski vuk...

— Pravo velite, gospodine...

U to prispije i gospodin sudac sa svojom pratnjom.

— Za koga pališ taj ugljen? — upita on ugljenara, brišući maramicom uznojeno čelo.

— Za grofa Erdedija.

— Valjan je grof Erdedi! Brine se on, da naši kovači imadu dosta ugljena — reče Pajanović i ispod oka pogleda ugljenara. — Čuješ momče, ti bi nam danas mogao koristiti... Budeš li pošten i iskren dobit ćeš dukat, a budeš li lagao — dobit ćeš batina... Gledaj, ovi tu mogu vraški batinati! — upre sudac prstom u pandure, koji su kraj njega stajali...

Ugljenar ni ne trenu. Mirno odvrati:

— Ja bih radije dukat — nego batine...

— Gle, ovo ti vjerujem... Tu si iskren — nasmiješi se sudac. — Poznaš li ovu planinu?

— Prilično...

— Garić-grad poznaš — kad ti je u blizini... No znaš li za Košut-grad i Jelen-grad?

— Znam... Poznam sve puteve i staze...

— Znaš li za brdo »Mjesec«?

— Znam.

— A za »Kaludjerov grob«?

— Palio sam ugljen tamo...

— Eto vidiš... Evo ti dukat... Bit ćeš

nam vodič kroz planinu — reče sudac, maši se rukom u džep i dade ugljenaru dukat. — A sada ćeš dobiti još jedan dukat, ako mi povoljno odgovoriš na još jedno pitanje.

— Ako ću moći — odgovorit ću...

— Znaš li gdje je Udmanić?

— E, to je drugo pitanje! To ne znam...

Sudac i njegov zamjenik izmijeniše poglede...

— Šteta! — zaklima sudac glavom... Ono, što najviše trebamo, to ne znaš... A tu si u blizini Garić-grada, njegovog glavnog boravišta. Ne znaš li o njem baš ništa?

— Ne znam. Nemam s njim posla... Bavim se samo oko svoje ugljenice...

— A ima li tu u planini pastira?

— Sad nema. Svinjari su bili sa svinjama u žiru — ali su otišli kući...

— Jesu li oni pripovijedali što o Udmaniću?

— Meni nisu...

— Čudno... No sad idi s nama, pokazat ćeš nam puteve po planini...

— Odmah! — spremno će ugljenar. — Samo dok još zatrpam veće otvore, da mi plamen ne provali i ne proždere ugljenicu...

I odmah počne lopatom trpati zemlju na ugljenicu, i to tako spretno, kao da svaki dan radi taj posao. A kad je bio gotov, zabode lopatu u zemlju kraj ugljenice i reče:

— Sad mogu ići...

Žandari baciše puške na ramena i krenu naprijed na brdo. Za njima podjoše ostali... Seljaci jedan do drugog kao lanac opasaše lijevu stranu brda. Njima je ravnao pisar Maruškovic. Panduri Joža i ostali stupahu u blizini gospodina velikog suca kao njegova tjelesna straža. Svi su — osim seljaka — oboružani puškama. Pandurima zvrcale o bedru i sablje, oko pasa na remenu nosio je svaki po jedan pištolj. Pandur

Joža stupao je mrk i zlovoljan. Na čelu mu odulja modrica preko čela, što mu je jučer zadao Bunić s ljeskovačom. Gospodin sudac Pajanović i njegov zamjenik nosili su oko pasa po širok remen, koji je bio krcat patronama za njihove lovačke puške. S njima je koracao i ugljenar... Goloruk, zamazan, s prašnim licem, vodio je na stazu gospodina suca i stupao i penjao se na strminu pred njim. Kapu nategnuo nešto na čelo, u očima mu neki čudni žar... U njedrima draška ga pištolj pun vatre... »Ali što je to naprama tolikom oružju? Bit ćemo danas miroljubivi — pa ne će oružja ni trebati — pomisli ugljenar i nasmiješi se... Kad su prispjeli pod strminu, na kojoj je sablasno stršila u zrak golema stijena Garić-grada, psi su već bili na vrhu i lajali na vojnike, koji su opkolili strminu. Časnik, koji je vodio polusatniju, domahivao je rukom nadošlima i stavivši na usta šaku u obliku roga tiho govorio:

— Gospodo — umirite pse — odat će nas prije reda! Njihovo lajanje čuje se na daleko.

— Samo ih pustite — odvrati sudac Pajanović. Oni će prije nanjušiti hajduke, nego mi...

I psi su dalje skakali s kamena na kamen, njuškali oko kule, spuštali se dolje k otvoru u špilju i grebli nogama oko granja, što ga je jutros nabacao Todor. Tihim fićukom zvao ih Pajanović gore na kulu, kamo je i sam sa pratnjom stigao...

— Tu je netko bio — primijeti sudac i upre prstom u tragove što ih utisnuše čavlima podbite Petrove čizme. Tko je tuda prolazio?

— Lugari često dolaze ovamo i razgledavaju ruševinu — odgovori ugljenar...

— Hm! Lugari... Gle, mogli smo za danas baš i njih pozvati. Možda bi oni što znali o Udmaniću. Pretražite tu svaki grm i svaku rupu...

Vojnici, seljaci, panduri i žandari — prevrnuše svaki list i dodjoše sve do kule, na kojoj se utaborio gospodin sudac sa svojim zamjenikom... Psi su neprestano lajali i skakali oko otvora, no gospodin sudac uvijek ih dozivao k sebi, kao da se osjećao sigurnijim, kad su psi bili u njegovoj bilizini...

— Hektor! Herkules! Ovamo! — dozivao sudac pse. I kad bi psi došli, izmučeni neprestanom trkom, bacio bi im svakom po komadić šunke... Herkules je neprestano režao na ugljenara...

— Herkules, mir! — mirio ga gospodin sudac. — Ne podnosi miris dima od ugljenice.

»Pametniji je od vas svih«, pomisli ugljenar... Ljudi su pregazili i prevrnuli čitavu strminu, no bez uspjeha. Časnik, došavši do gospodina suca, zlovoljno primijeti:

— Čini se, da nismo pogodili na pravo mjesto.

— Kako ne! Po mojim informacijama, ovo je glavno stjecište Udmanića i njegovih ortaka.

— No kako vidite, ipak nema ništa — nasmiješi se časnik.

— To je čudno! — srdio se gospodin Pajanović. — Ako ga ni danas ne uhvatimo, onda mu je sam djavo u pomoći. No, neka! Stat ćemo mi njemu već na kurje oko.

»Treba ga prije imati u rukama«, pomisli ugljenar.

— Znam ja, što je to — srdio se dalje sudac.

— Obaviješten je on za vremena... Ima on na sve strane medju seljacima svojih prijatelja. Sve bi ih trebalo poredati na onu klupu, što stoji pod lipom na Štaciji.

— Buniću to ne će uzmanjkati, kad mi dodje u šake — reče pandur Joža.

— Pa taj Bunić — produlji sudac — kakav je to vrtikapa. — Svi smo ga držali za čestitog momka, a gle ti njega... Samo kako je vama dvojici mogao uteći i još vas natući?... Nije vas šteta... On će dobiti svoje, kad dodje u šake. A onda ću ga postaviti da vama zapovijeda, jer je pametniji od vas...

Panduri se pogledaše...

— Pa onda — nastavi sudac — recite mi: je li medju vama jučer, kad ste bili u Potoku, možda pala riječ pred Bunićem, da će danas poći hajka na Udmanića?

Panduri se opet pogledaše...

Sudac zagrmi ljutito:

— Istinu mi recite... Neka dodje ovamo Maruškovič.

Pandur Joža skoči i zovne Maruškovića... Brzo dojuri pisar sav zadihan i stane pred suca, koji je ponovio pitanje:

— Jeste li jučer, kad ste bili u Potoku, pred Bunićem govorili što o današnjoj hajci?

— N-ne, nismo — pentao je pisar...

— Što nismo? Govorili smo! — odsječe pandur Joža.

Sudac namršti obrve:

— Dakle, govorili ste... A tko je govorio?

— Gospodin Maruškovič — reče Joža...

— A tako... gospodine Maruškoviću! Ne znate čuvati službenu tajnu. Znate li, što ste zaslužili?... Da vam se udari dvadeset i pet vrućih tamo na onoj klupi na Štaciji.

Maruškoviću udari krv u lice i bijesnim pogledom ošine Jožu. Sudac Pajanović okrene se pandurima:

— A koje je doba bilo, kad vam je Bunić pobjegao iz Štacije?

— Nekako pred podne — reče Joža.

— Opravdana je moja sumnja... Bunić je

imao vremena, da dodje ovamo i obavijesti Udmanića.

Sudac se okrene k ugljenaru:

— Nisi li jučer pred večer vidio, da bi kakav momak ovuda prolazio?

— Nisam!

— A nisi li vidio, da bi dva čovjeka tjerala jučer ovuda dva ovna?

— Nisam ni to... Moja je ugljenica kod jarka u jami, pa ako je tko i prolazio, gledao je zaobići ugljenicu, da ga ja ne opazim...

Sudac se zamislio i mrštio obrve...

Oružnici, koji su pretraživali jarak pod strminom, prispješe na vrh s nataknutim bodovima... Bodovi se ljeskali na suncu, a sa visokih i crnih oružničkih klobuka s crnim kokotovim perima poigravao vjetar. Pajanović upita narednika Pražeka:

— Koliko je bilo sati jučer, kad ste saznali, da su ukradeni ovnovi grofa Erdedija?

— Dobio sam prijavu u deset sati prije podne...

— Rano su se primili posla — primijeti zamjenik suca Somodji...

— Imali su vremena da sve to dobro sakriju — nadoveže Pajanović...

Časnik je iz džepa potegao nacrt, razvio ga i tražio nešto po njemu. Oružnici znatiželjno pogledavali suca, koji je nemirno čupao svoj lijevi brk. Pandur Joža natezao je gajtane na svojoj plavoj bluzi, dok je ugljenar zirkao ispod kape s nekim čudnim osmijehom oko usana...

Časnik je smotao nacrt i strpao ga u džep. Pogleda Pajanovića i upita:

— Što sad?

— Idemo dalje — tamo do »Kaludjerovog groba«. Pretražit ćemo još dobar komad planine. Ugljenar neka nas vodi.

— Ja ću tamo i bez ugljenara — reče časnik. — Odvest će me moj nacrt...

Podje medju vojnike i krene s njima gorskom kosom na sjever...

— Ajdemo i mi za njima — reče sudac. — Seljaci s Maruškovićem neka idu otraga, žandari naprijed, a mi za njima...

— Podjimo ovim lijevim brdom — predloži ugljenar. Ovuda je kraći i bolji put do »Kaludjerovog groba«...

— Idemo za vojnicima odvrati sudac... Oni su zato tu, da pred nama pretraže tlo...

— To će biti najbolje — odobri zamjenik...

Tko bi pozorno motrio ugljenara, opazio bi, kako mu je licem preletila sjenka zlovolje... On je htio zaobići onaj hrast, u kojem su Todor i Blaž, a vojnici krenuše baš onim vrhom, koji vodi uz hrast... Sudac je upravo zahtijevao da se ide za vojnicima. To se križalo s njegovim računom. Brzo je krenuo s ostalima, koji su se uputili za vojnicima. Psi su skakali naprijed lajući i njuškajući okolo. Vojnička plava odijela pokriše brdinu s desna i s lijeva. Lišće je dalje šuštilo, suho granje pucketalo... Čudno je bilo u Petrovoj duši, kad je iz svoje bukve zirnuo po brdu. Problijedio je kao stijena. Opaziv to Mara, reče mu sa smiješkom:

— Hoćeš li sad k njima, da im izdaš Udmanića?

— Neka ih vrag nosi! Previše ih je. Koga su vraga toliki došli na nas? Kuga ih božja satrla! Samo da nas ne nanjuše...

Dok je to govorio psi su zalajali kod bukve. Petar je još jače problijedio.

— Prokleti psi!... Živoder se s njima natezao — bičeve od njihove kože krojio. Već su nas nanjušili...

— Zato imaju njuh...

— Što tako ludo zboriš? — okosi se Petar na Maru. Za psima doći će ovamo i žandari, a onda nam je kraj...

— Vidjet ćemo — moj Petre... Ako psi imaju njuh — srećom ne znaju govoriti... Pa oni njuškaju i laju po čitavoj planini... Otkad ih već čujemo. Lajat će i otići...

— Pametno govoriš, lijepa moja Maro... Samo kad bi tako bilo... Kad bi psi otišli odavle. I oni i svi drugi... Ne volim ih gledati...

No psi nisu odlazili... Hektor je gledao u vrh bukve — i režao. Zalud je sudac sa vrha dozivao svoje pse. Tek, kad je poslao pandura Jožu, odmamio ih on gore. Psi su otišli, a i vojnici su već daleko odmaknuli. Vide im se samo ledja i bodovi. Petru je odlanulo... On proviri malo slobodnije iz bukve, no brzo se lecnu i zapanji. Opazi seljake, žandare, pandure:

— Opet ih ide čitava procesija. I ugljenar je s njima...

— Možda se varaš?

— Ne, ne varam se... On je! Gle ti izdajice! On ih vodi...

— Pograbili su ga — pa mora...

— Ali čuj, Maro. Ono nije Martin!... Ugljenar jest, ali Martin ono nije...

— Gledaj bolje...

— Kako god gledao — Martin nije... Martin je dulji i tanji... Ovaj je deblji, a manji... Dodji da vidiš...

— Nisam baš znatiželjna... Crven mi je rubac na glavi, pa bi me mogao tko i opaziti... Neka idu k vragu i s ugljenarom...

— Pravo veliš... Glavno — da odlaze od nas...

I Petar je sjeo na prečku k Mari, sav sretan što je minula pogibelj...

I ugljenaru je odlanulo, kad je opazio, da su vojnici, koji su daleko napredovali, već iza sebe ostavili Todorov i Blažev hrast. No doskora se zabrinu... Neka mu jeza prodje tijelom, kad je opazio, da su psi navalili režati i lajati na hrast... No još se više uplaći videći, da su i oružnici, koji su išli naprijed krenuli k hrastu... »Prokleti psi!« — pomisli Joco. — »Upozorili su ih na hrast svojim lajanjem... Hoće li otkriti Todora i Blaža?... Propali smo« — pomisli, kad opazi kako narednik Pražek puškom nišani na vrh hrasta... On i nehotice segne s rukom u njedra. Tu je njegov pištolj. On će se oboriti na njih, makar odmah poginuo. No brzo makne ruku, da tko ne opazi njegove kretnje i nakane... Tko bi mu zavirio u lice, vidio bi kako je postalo blijedo i zbunjeno... No, on se silio da bude miran i da svojom vanjštinom i nepromijenjenim korakom pokrije navalu duševnih uzbudjenja...

Oružnici su opkolili hrast — psi su jače lajali... Narednik Pražek neprestano ciljaše, mijenjajući pravac svoga cilja sad lijevo — sad desno. Puška plane — gromot puške odjekne planinom...

Sudac Pajanović požuri oštrim korakom, dok su panduri već stigli do hrasta... Seljaci, koji su otraga napredovali s Maruškovićem nemirno podigoše glave. Sve se uskomešalo radi hitca iz puške. Nitko nije znao, zašto je Pražek pucao... Ugljenar se neprestasno mašao u njedra. Sudac Pajanović došavši u blizinu hrasta poviče:

— Tko je pucao?

— Ja! — oglasi se narednik.

— Evo gledajte...

Narednik se izvuče iz grmlja noseći u rukama mrtvu vjevericu... Iz trbuha curila joj vrela krv.

— Gle, vjeverica! — reče sudac.

— Lijepa zvijerka... Kako ima samo divan rep — odvrati Pražek. Ja ću je očistiti, napuniti i zašiti, pa će mi biti uspomena na današnju hajku.

— Ja bih volio, naredniče, da ste pucali na Udmanića...

— I ja!.. To bi bila još bolja uspomena. Dobio bih pet sto forinti...

— Jest. Baš smo jučer izdali proglase o tom. Pet sto forinti onomu, tko ga prokaže, uhvati ili ubije...

— Lijepa svotica — osmijehne se narednik. — No, danas vjeverica, a kasnije Udmanić... Ne će mi uteći... Bilo kad — doći će mi na nišan... Možda ga još danas nadjem na Košuti... To je takodjer stara ruševina u ovim planinama. Možda je tamo...

— Da, poći ćemo tamo... No sad ćemo najprije do »Kaludjerovog groba«...

Da je tko pozorno motrio ugljenara, primijetio bi lukavi osmijeh oko njegovih usana. Njemu je očito odlanulo videći, da je Pražek pucao samo na vjevericu... Kradomice je pogledavao na vrh hrasta, gdje je opazio kako iz rukava šuplje grane vire dvije kubure. Psi su lajali oko hrasta, no na to se nitko nije obazirao. Svi su držali, da psi laju radi vjeverice... Samo Todor i Blaž u šupljini hrasta znali su, da je taj pasji lavež zbog njih... I ugljenar je to znao. No on se žurio i poveo hajku prama »Kaludjerovom grobu«... Veselio se, da je tako sretno prošlo kod Todorovog hrasta...

Vojnici su već stajali kod »Kaludjerovog groba«. I sudac sa svojom pratnjom stigao je tamo. Stari, klimavi stup, što je ukopan u zemlju kraj puta, označivao je grob. Sav pocrnio i ispucan od sunca i bure stoji nagnut na lijevo — kao da se tuži na svoju sudbinu. Bog zna, tko ga je tu ukopao u zemlju. Samo se po njegovom položaju vidi, da je to bilo već dosta davno. Pokraj stupa stoji golem hrast. Narod priča, da taj hrast označuje kaludjerov grob. — Pastiri su nožem duboko u koru hrasta urezali taj natpis. Novom korom obrasao je taj natpis te ga se lako moglo opaziti i pročitati.

Vojnici su stajali okolo po čistini. Neki su polegli i odmarali se na suhom lišću... Blago ožujsko sunce oslobodilo se tankih oblaka i sinulo na čistinu pred stupom. Tik uz put ležalo je šuplje bukovo deblo.

— Ovdje ćemo malo odahnuti! — reče sudac i sjedne na deblo.

Do njega sjedne i njegov zamjenik Somodji. On je iz džepa potegao maramicu i brisao znoj sa čela...

— Već sam se i umorio — reče zamjenik...

— A ja ogladnio — doda Pajanović. Skoro će podne. Tu ćemo malo založiti.

Prisloniše puške uz deblo, kraj sebe... Pajanović dovikne svojoj pratnji:

— Tko ima što u torbi neka vadi i zagrize. Ovdje je mali odmor. A vi, panduri, ovamo — okrene se pandurima. Ti, Joža, daj torbu. A onda pogledajte u šupljinu ovoga stabla. Da nije možda u njemu koja zmija ljutica...

Ugljenar čučne k deblu i pogleda u šupljinu:

— Da nije možda tu Udmanić? — reče sa smiješkom.

— Doći će i on u šake! — odvrati Somodji.

Pajanović namršti obrve i promrmlja:

— Morat ćemo jače pritegnuti i sve istražiti. Pomislite, jučer je u Potoku Maruškovič izbrbljao, da danas idemo u hajku na Udmanića... To se sigurno pročulo po čitavom selu. A ima on tamo prijatelja . . . Zato mi ni ne uspijevamo danas. No sve ću ja to istražiti. I ono glede Bunića.

Ugljenar je nategnuo uha i slušao . . .

Pandur Joža dodje, skine s ledja omašnu torbu i položi ju gospodi pred noge. Sudac izvadi iz torbe suhe šunke i kruha, odreže sebi i zamjeniku i stanu zagrizati. Za njima se poveli i ostali. Svatko je u svom džepu i torbi našao nešto za jelo. Samo je ugljenar ostao bez jela.

Sudac Pajanović ga čas motri, pa upita:

— Čim se ti hraniš?

— Koječim . . . Najviše žgancima i slaninom.

— Evo ti komadić šunke.

— Hvala! — tiho će ugljenar primivši pruženi mu komadić.

— Čuješ momče — prikuči se sudac bliže ugljenaru. — Ti bi mogao na lagan način zaslužiti 500 forinti . . .

— To bi mi trebalo, gospodine . . .

— Eto vidiš . . . Sreća ti je na domaku. Treba samo da za njom pružiš ruku . . .

— Pružio bih i obje — samo kad bih je uhvatio. Ali ne znam kako . . .

— Ja ću ti reći kako . . . Čuj momče . . . Ti živiš tu u šumi, pa nemoj da ti sva pamet utone u onu crnu ugljenicu . . . Budi mudar — obazri se malo oštrim okom okolo . . .

— Pa onda?

— Onda nanjuši gdje je Udmanić i gdje se sakriva.

— A onda?

— Dodji k meni u Ludinu, pa mi to javi . . . Ja ću poslati oružnike i pandure kao i danas. Ti

ćeš im samo pokazati mjesto, gdje se nalazi. Ostalo je njihova briga.

— A onda? — upita ugljenar, drhćući od uzbudjenja . . .

— Dobit ćeš pet sto forinti . . . Onda ne ćeš trebati paliti ugljena . . . S tim novcem živjet ćeš kao gospodin . . . Siguran sam, da će ti grof Erdedi pokloniti u Ludini komadić zemlje . . . Tu ćeš si sagraditi kuću i bit ćeš svoj. Imat ćeš novaca i svega. Oženit ćeš se i živjeti kao čovjek.

Čudno se ugljenar zagledao u suca. Dubok, prigušen uzdah vinuo se iz njegovih grudi. On se trgne i nehotice reče:

— Kako bih bio sretan, kad bi tako bilo . . .

— Bit će . . . Jamčim ti, da će biti — uvjeravao ga Pajanović. — Samo, kako rekoh, nanjuši, gdje se krije Udmanić i javi nama, da ga možemo uhvatiti . . .

Laka rumen podbila je lice ugljenarovo. Koliko god zatajivao svoje uzbudjenje — ono je probijalo u naglom rumenilu lica i u čudnom bljesku očiju . . No, to nije nitko primijetio . . . Tko će paziti na garavo lice ugljenarovo . . . On odvrati:

— Učinit ću sve tako, kako ste mi rekli . . . Nanjušit ću Udmanića i javit ću vam . . .

— Tako je! — odvrati Pajanović vidljivo zadovoljan. — Ne ćeš se kajati . . .

Psi su dotrčali plazeći jezike. Hektor ponjuši stup, zagrebe u zemlju prednjim nogama, digne stražnju nogu i pomokri stup.

— Hektor! — zovnu psa Somodji.

Psi dotrčaše i lakomo progutaše komade šunke, što im ih dobaci.

— Hektor, ti pasje magare! Što si uradio tamo kod stupa? — govorio Somodji gladeći psa po glavi . . .

— Ništa nije zla uradio — nasmiješi se Pajanović. — Pomokrio je grob izdajice...

— Mogli bi barem taj stup naravnati, da ravno stoji...

— Neka stoji, kako mu drago — odvrati sudac. — Nemam sad volje zato. Kažu, da ovaj hrast označuje grob... A stup je po svoj prilici dao usaditi tu pjesnik Antun Niemčić,*) da se lakše nadje grob... Dok je u svoje vrijeme službovao kod suda u Ludini često je dolazio ovamo i tu zamislio svoju pjesmu »Grob izdajice«...

— Kako ono počima ta pjesma — domišljao se zamjenik. Stavi prst na čelo i stane deklamirati:

— Moslavinskih sred planina
Samotan se grob vidjeva,
Nit ga riesi mramorina
Nit ga suza kâ polieva...

— Tako je. Pravo veli Niemčić. Nema tu ni mramornog kamena, a ni suza — progovori Pajanović — Samo ovaj stoljetni hrast priča priču o izdajici...

Somodji se zamisli, pa primijeti:

— Danas smo mogli ovamo povesti i našeg Vukotinovića. Možda bi on smislio kakvu pjesmu...

— Možda — nasmiješi se Pajanović. — On voli sanjariti po vidrenskom brijegu... Možda bi i ovdje u planini što smislio... Ovdje su tako veliki bregovi.

Tada se obazre na pandura Jožu:

— Deder nam natoči...

* Antun Niemčić službovao je kod suda u Ludini. To svjedoči i njegovo pismo, što ga je iz Ludine pisao svom prijatelju Mirku Bogoviću.

Joža izvuče iz torbe staklenku s vinom i malu plosnatu čašu, pa natoči gospodi... Časnik je medju vojnicima prekapao opet svoj nacrt, dok je narednik Pražek iz torbe izvadio mrtvu vjevericu i gladio joj široki dugi rep...

Časnik je podigao oči s nacrta i pošao do gospodina suca rekavši:

— Ja ću sada s vojnicima pod Jelen-grad. Tamo ćemo sve pretražiti, a onda ćemo u Križ.

— Tako je! — potvrdi Pajanović i ustane. — A mi ćemo pod Košut-grad, a odavde kroz Hruškovicu kući...

Pandur Joža pokupio je ostatke jela, spremio ih u torbu i prebacio ju na ledja. Svi se spreme na polazak.

— Moramo se požuriti — reče Somodji prebacivši pušku na rame. — Dok mi to obidjemo past će i noć.

Časnik sakupi vojnike i krene s njima planinom prama Jelen-gradu. — Sve je bilo na nogama. Seljaci su s Maruškovicem čekali da se krene.

— Kuda ćemo mi najkraćim putem do Košut-grada? — upita Pajanović ugljenara.

— Idemo jedan čas za vojnicima, dok ne dodjemo do staze, koja vodi preko bregova.

— Poznaš li ti dobro tu stazu?

— Poznam! — odvrati mirno ugljenar.

— Onda idemo — zapovijedi Pajanović. — Žandari naprijed, seljaci s Maruškovićem otraga.

Žandari su brzo pošli naprijed... Kad su došli do staze, koju je naznačio ugljenar, krenuše njom.

Pajanović upita ugljenara:

— Tko prolazi ovom stazom?

— Seljaci s onkraj planine prolaze ovuda

na sajmove u Ludinu i Popovaču... U Popovaču se ide lijevo, a u Ludinu ovuda desno prema Hruškovici.

— Pa kako to, da se seljaci ne boje hajduka? — upita Somodji.

— Ne će oni njima ništa! — reče Pajanović. — Znadu oni, da kod njih nema novaca! Ali da uhvate mene ili vas — prevrnuli bi nam džepove.

Prošli su dva brijega. Suho lišće šušti pod nogama. Zečevi trče vrhom poplašeni šumorom lišća i dolaskom ljudi... Psi se natisli za zečevima, lajući. Lavež odjekuje bregovima. Dolje kod potoka u ljeskari divlje grlice lijeću s grane na granu. Sitne im oči zure preplašeno, a malena ptičja srca burno kucaju. Malo dalje u guštari čudno je zafućkao crni kos, kao da protestira, što ga se buni u njegovom carstvu... Gore na brijegu svijetlile se bajunete oružnika.

Vjetar se poigrava s crnim pijetlovim perjem na visokim žandarskim klobucima. Gospodin sudac Pajanović teško diše. Tare znoj sa čela. Zadihao se kroz brda. Puška mu nehajno visi o ramenu. Ugljenar se tiho smiješka. Lice mu je nekako postalo vedrije... Čim se dalje odmiče, tim je on sigurniji...

Zamjenik Somodji pogledava na svoju džepnu uru. Tada se okrene k ugljenaru i upita:

— Koliko je još bregova do Košut-grada?

— Četiri...

— To ćemo se još dobro uznojiti!

Pajanović se zagleda nekud u daljinu. Čini se, da nešto razmišlja. A onda reče odlučno:

— Idemo kući... Stvar još nije dozrela! Trebat ćemo je uhvatiti s druge strane.

— Prišarafiti jače? — sa smiješkom će zamjenik.

— Nego! Zapamtit će me... A sada — kuda je najkraći put, da izadjemo iz tih bregova.

— Ovuda ovim jarkom na jugozapad — reče ugljenar, a oči mu veselo sijevnu...

— Seljaci, koji znadu put, neka idu naprijed.

Grupa seljaka podje naprijed. Jedan reče:

— Ovim jarkom izaći ćemo iz planine u vinograde, onda kroz Kozinšćak u Gornju Vlahinićku.

— Odanle ćemo lako kući — dometne Somodji.

Pajanović se okrene k ugljenaru:

— Idi sada, momče, k svojoj ugljenici. Ali kako ti rekoh — nanjuši Udmanića, pa mi javi! Ne ćeš žaliti...

— Sve ću učiniti, kako velite — tiho će ugljenar.

Žandari su već bili dolje u jarku sa seljacima, koji su pošli naprijed. Za njima podjoše i ostali, po zaraštenom šumskom puteljku. I psi su dotrčali za svojim gospodarom. Doskora se svi izgubili medju drvećem. Ugljenar je časak gledao za njima, a onda duboko odahne:

— I to je prošlo!...

Uputi se preko bregova k ugljenici. On je ugljenar, dok ne padne mrak na zemlju... A onda će pred otvor špilje, da dočeka svoje drugove. Koliko god se veselio, da se sretno riješio hajke, ipak je osjećao silnu težinu u grudima... Kao da su mu se ovi bregovi sa kulom Garićgrada svalili na dušu. Osvjedočio se, da su gospoda od suda u Ludini napela sve sile, da ga se dočepaju... Ovo, što je danas čuo, vrijedit će mu za u buduće. Nije badava stavio život na kocku, kad je odlučio da se preobuče u ugljenara i ponudi gospodi za vodiča kroz planinu...

Sad bar zna, da mora biti dvostruko oprezan... Vrlo se vesele njegovoj koži i to baš sada, kad je predao i pisao molbu za pomilovanje. Baš su napeli sada, kad je odlučio, da se smiri i oženi svojom Marom...

Razmišljajući tako stigne k ugljenici. Lopata je stajala u zemlji, kako ju je jutros ostavio. Samo se otvori jače pušili. Dohvati lopatu i stane zemljom zatrpavati otvore, da ne provali plamen.

Kad se uhvatio mrak, ugljenar baci lopatu i uputi se prama Garić-gradu. Došavši na vrh opazi, kako se dolje kod otvora kroz mrak miču sjene. Tu ga je već čekao Todor s ostalima.

— Žuri se — mi smo već kod otvora!

— Lako vama, kad ste bez posla! — dovikne Joco silazeći kroz grmlje k njima. — Ali ja imam na brizi ugljenariju.

Todor se veselo smiješio:

— Čuješ Joco, majstor si... Duše mi, junak si! Ti voliš ovako smione stvari... I uspijevaju ti... Duše mi, drugomu to ne bi uspjelo...

— Morao sam se ušuljati medju njih, moj Todore... Sad bar znam, što snuju... Vraški su napeli...

— Vidim ja to i sam — moj Joco!... Ali neka! Na vrbi im svirala... Sad će se ipak malo umiriti, kad su danas toliki oružani lovci ostali bez zeca...

— Ali ražanj prave na veliko...

— Neka im i ražanj! Samo kad je zec u šumi! — reče veselo Petar.

Blaž i Mara odstranjivali su granje s kamena na otvoru. Todor nastavi:

— Nego da znaš Joco, skoro je sve propalo... Blaž se bio zbunio. Kad je žandar ciljao u vjevericu, on je mislio, da cilja u nas. Skoro je pištolj odapeo žandaru u lice. Ja sam

mu srećom u pravi čas zadržao ruku. Onda bi nam bio kraj...

— Sve je danas dobro ispalo — zadovoljno će Joco. — Hajdemo u špilju, tamo ćemo se odmoriti i razveseliti...

— To ja jedva čekam — skoči Petar veselo. — Rado bih što prije pozdravio onaj naš ćup. Čitav dan mi se vrze po glavi... Žao mi je, što me nema kraj njega... Ljepše bi nam bilo zajedno. Oni prokleti psi, kako su me bili uplašili. No sad je sve prošlo! Ala ćemo se razveseliti kraj ćupa i ovnovine...

Svi udjoše veselo na otvor, što vodi u špilju.

U stupici

Neraspoložen i nezadovoljan došao je gospodin sudac sa hajke kući. Umoran i iscrpljen pao je na stolac, teško odahnuvši. Za njim je ušao Joža, i u kuhinji strese sa sebe onu veliku torbu s praznim flašama i preostalim jelom. Baš se nanosio te torbe po onim pustim bregovima! Zatim se uputi u sobu i tu pred gospodinom sucem sklopi pete i pozdravi na vojnički.

Gospodin sudac podigne glavu i upilji pogled u pandura:

— Što je? Što hoćeš?

— Molim, da mi dadete slobodu za večeras i za naredne tri večeri.

— Pa kuda bi ti po večerima? Možda u bećarluk?... Da se klatiš?

— Ne, gospodine suče. Nije mi do toga! Nego zakleo sam se, da ću uhvatiti Bunića. Večeras bih mu pripravio stupicu, a za naredne dvije, tri večeri bit će miš u stupici...

— Pa kako ćeš to udesiti?

— Imam dobru namisao. Čitavi plan... I ja držim, da ću uspjeti...

Pajanović se nasmiješi, pogleda ispod oka pandura i reče:

— No hajde, neka ti bude... Da vidimo, kakav si majstor.

Joža pozdravi opet veselo, izadje i nestane ga u mračnom dvorištu gospodina suca. Već je pala noć, svud je bilo sumorno i tiho, samo pred Štacijom gorjele su svijetiljke i osvijetljivale onaj maleni ludinski trg izmedju crkve i Štacije. Joža je žurnim korakom ušao u Štaciju i nahrupio u svoju pandursku sobicu. Tu ga je odmarajući se na drvenoj klupi čekao Mato...

— Ha, dobro je... ti čekaš — reče Joža vješajući pušku na klin...

— Rekao si, da te ovdje pričekam.

— Dobro da si tu. Mislio sam, umoran si od današnjeg hoda, pa si otišao kući... A moram s tobom razgovarati...

— Što bi to bilo?

— Nešto, što će i za tebe biti dobro i korisno...

— Da čujem...

Joža sjedne na klupu do Mate, ruku mu položi na rame i nastavi:

— Čuj Mato. Poznato mi je, da rado zalaziš u kuću Barice, koja se zagledala u Bunića. I ja znam, da bi ti radije, da Barica pripane tebi nego Buniću...

— Možda! — nasmiješi se Mato. — No slabe sam sreće kod Barice...

— Da, kad ti ju Bunić preotimlje. Nego, ja ti donosim sreću...

— Da čujem — kakva je ta tvoja sreća...

— Bunić je onaj, koji ti je na putu do Barice. Barica ga ljubi, a i njezin otac je pristao, da Bunića upiše u zadrugu i oženi s Baricom. Zgodan je on. Okretan je i radin.

— Istina je... Kako te je samo jučer zviznuo po glavi...

— Ah idi... Kako zviznuo? Što je on prama meni? U zubima bih ga ponio...

— E, Joža — što je bilo — bilo je... Vidio sam — i eto na tvom čelu čitava je lisa od njegovog pruta...

— Neka, neka... Iznenadio me... Nahrupio, opalio i pobjegao...

— Nitko ne zna, kamo je pobjegao...

— Lako se domisliti! Pošao je na Garić do Udmanića i obavijestio ga o današnjoj hajci... Zato smo danas uzalud tumarali po planini... Ali zato se i Bunić zamjerio gospodi kod Štacije... I sada ga gospoda traže.

— Pa što ja tu mogu?...

— Ej, što si slabe pameti, moj Mato! Ničemu se ne domišljaš. A možeš ti tu dosta pomoći! Čuj! Bunić, ako je i ostao sakriven negdje u planini, gledat će, da koju god narednu večer dodje u posjete Barici i njezinom ocu.

— Gle, to je istina...

— No, hvala Bogu, da ti je malo bljesnulo u glavi. Zato sam i htio da s tobom govorim, da ti paziš na Bunića. Narednih nekoliko večeri otidji u Baričinu kuću i razgovaraj sa zadrugarima. Ja ću čekati sakriven u štaglju. Kad Bunić dodje, podji u štagalj i tiho fićukni... Ja ću doći i uhvatiti Bunića...

— Gle, to ću ja učiniti...

— I kad ga uhvatim, predat ću ga sudu na Štaciji. Gospoda će ga proglasiti Udmanićevim ortakom i baciti ga u tamnicu. A tebi će onda biti otvoren put do Barice.

— Gle, to je dobar plan...

— No, eto, vidiš... Jesi li sad zadovoljan? Tebi Barica, a Buniću tamnica...

— Valja ti pamet, Joža! Nisi badava pandur na Štaciji. Pazit ću na Bunića kao na svoje oči. Ne će mi uteći... Odmah večeras ću pripaziti...

— Možeš, ali večeras ne će doći. U mraku se otisni pod prozor, pa napni oči i uha... Ili bolje — udji u kuću po običaju, pa razgovaraj s ukućanima... I kako rekoh, kad Bunić dodje — javi mi... Dalje je moj posao...

Mato skoči sa klupe:

— Evo ruke, Joža! Kako utanačismo, tako neka bude. A sad — laku noć!

— Laku noć, Mato!

Prijatelji se rastadoše zadovoljni svojim utanačenjem.

Ivan je marljivo rezao u Markovom vinogradu. Zašao je u jamu kod šume i tu je slobodno odahnuo. U šumi cvrkutale ptice, a njegove škare sa ptičjim cvrkutom miješale svoj neprekidni: cik-cak... No Ivan nije čuo ni škara ni ptičjeg cvrkuta. Njegove se misli bavile daleko — čas hajkom na Udmanića, čas opet njegovom Baricom. Upravo bijaše jučer sretan slučaj, što ju je sastao na onoj brvi, kad je bježao pred pandurima. Bar joj je u kratko razjasnio, što se s njim dogodilo. Ona će o tom pripovijedati ocu, pa mu ne će uzeti za zlo. No Barica je spomenula, kako bi taj njegov sukob s pandurima mogao uništiti njihovu zajedničku sreću. »Zamjerio si se gospodi na Štaciji i oni će te progoniti« — govorila je ona. Zato će on otići jedne večeri k njoj i njezinom ocu, da im cijelu stvar potpuno razjasni. Večeras još ne će ići. No, čim se bura malo slegne ići će... Sutra na večer..

Drugi dan u zoru već je Ivan rezao. Čitava jama loze oborena je Ivanovim škarama. Loza je suzila, kao da je bole mnogobrojni urezi. No ništa zato! Plač loze najbolji je dokaz, da je čokot u životu i na snazi, pa će roditi mnogobrojnu bijelu i rumenu djecu. Po vinogradu leži mrtva loza kao snoplje. Alaj će se stric Marko veseliti kad vidi, koliko sam izrezao. Toliko ne bi on ni za tjedan dana uradio.

Sunce se već nagnulo na zapad. Ivan je nestrpljivo pogledavao na sunce. Činilo mu se, da prelagano pada. No, kad se već sakrilo za šumu, zatvori škare.

— Dosta za danas — promrmlja i stane se uspinjati bregovitim vinogradom prema klijeti. Poći ću večeras — što Bog dade!

Ivan udje u klijet i baci škare na stol. Brzo izadje, zaključa vrata i metne ključ u džep. Ogleda se okolo, a onda uputi stazom kroz vinograde. Klonio se ceste, pa krene poljem i grmljem. Znao je, da je žandarska postaja u Popovači obaviještena o njegovom bijegu. Zato je izbjegavao cestu i udario prijekim poljskim putem. Sutra zorom opet se vraća natrag u Markov vinograd, samo da večeras obavijesti Baricu, gdje se nalazi i da njezinom ocu razjasni čitavi prekjučerašnji dogadjaj... Strog je on čovjek, ali poštenjak od glave do pete. I reći će mu, da nikad već ne će biti pogoničem kod ovrhe. Radije će ljudima praviti kolje za vinograd ili tući kamen na cesti. Sve je to bolje nego odvoditi blago ljudima, koji su mu u životu činili dobro.

U tim mislima prešao je preko hrastove brvi, na kojoj je prekjučer sastao Baricu.

Već se hvatao mrak, gore kroz šljivike titralo je svijetlo sa prozorčića seljačkih kuća. Ivan zastane malo u grmlju, dok se bolje zamrači. Zna on taj put i u tami. Naokolo sve tiho, kao u

hramu. Samo tiho šušte Ivanovi koraci. Šulja se on do drage i poznate mu kuće... Iz kuće dopiru mu do ušiju poznati glasovi ukućana... Srce burno zakuca. Kako će ih samo iznenaditi!... Pokuca i unidje...

— Dobar večer!

— Bog dao, Ivane! — uzvrati više glasova. — Gle ti njega! Mi o njemu, a on na vrata! — Barica je našivala rukave kod stola. Ugledav na vratima Ivana, pocrveni do ušiju i podje k materi, koja je kraj peći vrtjela prstima svoje poslušno vreteno.

Svi su pogledi upereni na Ivana. Iznenadio ih je njegov dolazak. Na klupi kraj stola sjedio je Mato i upravo pripovijedao, kako je Ivan pobjegao u planinu k Udmaniću. Opaziv Ivana zlobni smiješak preleti mu usnama, oči mu jače sijevnu. Otac Barice, stari Grga Strumić, gospodar zadruge, podje do Ivana:

— Bog s tobom Ivane! Mi smo upravo razgovarali o tebi. Kažu, da si premlatio pandure i pobjegao u planinu...

— Istina je... no nisam ja tomu kriv. Zato sam došao, da vam sve razjasnim. Evo, kako je do toga došlo.

Opaziv Matu kraj stola Ivan mu pruži ruku:

— Zdravo, Mato!...

— Zdravo, Ivane! — digne se Mato s klupe oborenih očiju. — Gle, ja sam se tu zabrbljao, a kod kuće me čeka hrpa kukuruza za trijebljenje. Tvoja pripovijest Ivane mene ne će zanimati, jer sam svemu, što se prekjučer dogodilo, bio svjedok. Zato ću kući na posao. Laku noć, ljudi.

— Laku noć...

Mato je ispao iz kuće u mrak i krene prema štaglju. Tu tiho zviždne.

— Jesi li ti Mato? — ozove se prigušen glas.

— Jesam... Miš je u stupici...

— Ja ću mu biti mačak...

— Samo oprezno!...

— Budi bez brige!...

U kući zadrugari okružili Ivana:

— Pričaj nam Ivane, što se to dogodilo s tobom.

Ivan se spustio na klupu, na kojoj je čas prije sjedio Mato i počne pripovijedati o ovrhi u Potoku i kako je došlo do navale na pandure. No nije dugo pripovijedao. Na vrata nahrupi pandur Joža:

— Ha, tu si ti, ptiću... Sad mi ne ćeš uteći.

Ukućani se pogledaše. Ivan se digne s klupe zbunjen i iznenadjen. Joža korakne do njega i uhvati ga za rame:

— Sad si moj...

— Pusti me, djavole! — trgne se Ivan.

— Ni za sav svijet...

Joža jednom rukom drži Ivana za desnicu, a drugom vadi lanac, da mu sveže ruke...

Gospodar zadruge stari Grga Strumić, Baričin otac, umiješa se medju njih i upita pandura:

— Što ti to, Joža, radiš u mojoj kući?

— Čast vašoj kući, gazda Grga! Poštena je i čestita. Ali — ovaj tu ne spada u poštenu kuću... Njega traže gospoda od Štacije, ortak je to Udmanićev. Treba da poljubi onu široku klupu pod lipom na Štaciji.

Zadrugari se opet pogledaše. Svi su na onu drvenu klupu pomislili s jezom. Na njoj se dijele batine. Ubogi Ivan! Kolika bol i sramota!..

— Tako... A sad putuj... grubo će Joža i turnu Ivana na vrata...

— Krvopijo! — poviče Ivan i izadje pred Jožom iz kuće...

U to provali prigušen krik. Barica je plačući pala u majčino krilo.

Joža je tjerao pred sobom Ivana kroz šljivik prema brvi. Obojica su šutjeli. Joži su kružile glavom vesele misli. Kako mu je samo glatko pošlo za rukom uhvatiti Ivana! Pohvalit će ga na Štaciji. Možda će ga i nagraditi. Kad bi gospodin sudac znao njegovu skromnu želju, on bi mu je i ispunio. Imenovao bi ga »harambašom«, zapovjednikom svih pandura u Ludini... Štef, koji nosi tu čast, nije ništa bolji od njega. Što više, njemu niti ne pristaje ona crvena uniforma, kako bi njemu pristajala. Doduše, lijepa je i ova plava pandurska uniforma i ovi plavi gajtani, ali što je to prema onim crvenim gajtanima!? Kad bi prolazio selom samo bi se crveni gajtani tresli na njegovim prsima. A on bi gizdavo i visoko podignuo glavu, kako to i dolikuje zapovjedniku svih pandura.

U tim mislima dodjoše i na Štaciju... Joža odvede Ivana u podzemnu prostoriju, što je služila za zatvor. Napali lojanicu — drhtavi trag svijetla obasja četiri vlažna zida iz kojih je strujao zagušljiv zadah. Gore na zidu je mali prozorčić sa željeznim rešetkama. Joža upre prstom na hrpu slame u kutu i porugljivim posmijehom otrese se na Ivana:

— Evo ti kreveta... Odavle ne ćeš uteći. Zato ću ti odvezati ruke. No prije ću te pretražiti. Vrag si ti... Možda imaš kakvo orudje kod sebe, da probiješ zid ili prepiliš rešetku na prozoru. No lijepo bi bilo, da mi utečeš, pa da mi se svi smiju, kao i neki dan kad si me šinuo lješkovačom preko glave. I ti si se negdje smijao sam u sebi. A sad je evo red na meni, da se ja smijem...

Joža stane pretraživati Ivanove džepove. U jednom džepu napipa ključ od Markove klijeti.

— Što je to? Ključ! — veselo će Joža dignuv ključ prema svijetlu lojenice. I to veliki, teški ključ! I taj ne otvara ni kuće ni smočnice, nego valjda hambar, pivnicu ili klijet. Deder, izvoli reći, čiji je to ključ?...

Ivan je šutio...

— Što ne ćeš baš ni riječi da kažeš?

— Tebi ne odgovaram...

— No... no — bit ćeš već mekaniji... Tako mekan kao vrbovo liko. Znam, srdiš se, što sam te ugrabio kao jastreb pile iz jata. Ti bi radije sad Barici pripovijedao, kako gineš za njom. Radi nje si i zapao danas u stupicu. Znao sam ja, gdje treba postaviti zamku.

Ivan je šutio. Joža mu skine lance, korakne k vratima, okrene se, pa nastavi:

— Vidim, da večeras nemaš volje za razgovor, pa ću te zato ostaviti... Što se tiče ključa odgovarat ćeš sutra sucu Pajanoviću... Ne bi baš bilo teško pogoditi, čiji je to ključ... Ja se već skoro i domišljam... Nije li možda taj ključ klijeti strica Marka iz Potoka? Kako sam opazio, vi ste veliki prijatelji... Ja sam mislio, da si se ti ove dane zavukao kamogod u grmlje, a gle ti mudraca — on se zavukao u klijet... Nije li možda jučer i Udmanić bio tamo s tobom? A mi smo badava lutali po planini... Sve ćemo to mi saznati... A sad, laku noć...

Joža turi ključ u džep, izadje na vrata i zaključa ih. Iza vratiju čuo se samo njegov porugljivi smijeh...

Ivan je ostao u ćeliji kao gromom ošinut. Sve je to naglo palo na njega. I ono glede ključa. Sad će uvaliti i strica Marka u kašu. No on ne će reći, da je to ključ od Markove klijeti. Zašto da staroga dobričinu zapliće u mrežu...

Ivan sav satrven klone na slamu. Ruke su ga boljele — lanac ih ožuljao. Kroz rešetke na prozoru pirne vjetar i ugasi lojanicu... U ćeliji nastao mrak. Ivan se prekrsti, kao da je time nakanio odagnati teške misli, što su mu kružile glavom.

U jutro ga izvede pandur na ispitivanje pred suca Pajanovića... Najviše ga ispitivali, čiji je ključ i da li je prije hajke bio u planini kod Udmanića. Ivan je šutio... Jedino je odgovarao o ovrhi u Potoku.

Osudiše ga na batine. Sudac naloži panduru da odvede Ivana u tamnicu:

— Neka počine malo i neka promisli. Možda će mu se drugi puta razvezati jezik.

Joža izvede Ivana u tamnicu i vrati se gore u kancelariju. Tu je nastalo vijećanje...

Sudac Pajanović i sudbeni pristav Somodji sjedili zamišljeno kraj stola. Kad je ušao Joža, upita ga sudac:

— Ti dakle misliš, da bi ključ mogao biti od klijeti Marka Budina iz Potoka?

— Da, gospodine suče. Poznato mi je, da Marko ima vinograd u brdu Boriku. A Ivan i Marko — dobri su prijatelji. Po svoj prilici se Ivan sklonuo u Markovu klijet. — Inače, gdje bi on uzeo ovoliki ključ?...

— Treba se osvjedočiti, da li je to uistinu ključ od Markove klijeti. Zato predlažem, da Joža ode s ovim ključem do narednika Pražeka u Popovaču. Neka on sa dva oružnika ode u Borik do Markove klijeti, pa neka kušaju ključ. Ako je ključ od Markove klijeti, on će lagano otvoriti vrata, a ako nije, on ne će ni ući u ključanicu.

— Tako je — odvrati Pajanović i baci ključ na stol. — Potpuno se slažem s ovim prijedlo-

gom. Neka i Joža otidje u vinograd, pa neka bude oružnicima pri ruci. Osim toga, Joža, pazi, što ću ti reći. Ako ključ ide u ključanicu, ti odmah idi u Potok, pa mi Marka dovedi ovamo. Uzmi ključ i idi...

Joža uzme ključ sa stola i nekako oklijevajući podje k vratima, pa se okrene kao da želi nešto reći...

Pajanović se otrese na njega:

— No šta je? Zašto se ne žuriš?

— Ići ću odmah — reče Joža. Ali tko će izvršiti osudu nad Ivanom?

— Ima vremena — mahnu sudac rukom, pa se nasmiješi:

— Ti se bojiš, da će ga tko drugi batinati, a ne ti. No ne boj se... Baš ćeš ga ti batinati, da se naužiješ za onaj udarac preko glave... No još ćemo ga pustiti, da sve dobro promisli i da smekša. Možda će se pomamiti za novcem, pa nam izdati Udmanića. On bi to najbolje mogao... A tvojoj batini svejedno ne će izbjeći...

Joža je odmah postao viši... Veselo pozdravi gospodu i upravo istrči na vrata da izvrši njihove naloge...

U posjetima

Na Gariću, podno kule, na starom hrastovom panju, sjedi Joco Udmanić. Iza ledja mu guštara, sprijeda pukao komadić čistine, a nad glavom mu šume krošnje okolnih stabala. Gore nad čistinom bliješti plavetno obzorje, po kojem se gone lagani oblaci — amo tamo. — No Joco ne čuje šuma krošnja i ne vidi plavetnog obzorja ni naganjanja oblaka. Uvalio je glavu u dlanove i zuri preda se. Teške su ga zaokupile misli... Baš su uprli sve sile, da mu dodju do

glave. Sada treba da bude oprezan. I miran. Možda će mu uspjeti molba, što ju je podnio za pomilovanje! Onda će početi drugi život. — Oženit će se svojom Marom i živjeti sretno. — Siguran je, da će im stric Marko, a po odredbi strine Bare, dati komad zemlje, na kome će saviti gnijezdo. Kad bi samo bilo tako! ... A što, ako ga ne pomiluju? E, onda mu ne preostaje drugo, nego što dublje u šumu, pa da postane zvijer... Joco se strese od te pomisli.

Njegovi drugovi mirno spavaju u špilji... Svu noć su pili i veselili se, da je sretno prošla hajka... Pred zoru su zaspali te još i sada spavaju... No njemu ne će san na oči... Misli mu kod Mare u Potoku i kod Bunića u Markovoj klijeti... Stric Marko je dobro učinio, što mu je ponudio svoju klijet... Sutradan pod večer pohodit će ga i upozoriti na opreznost.

U mislima ga prekine šumor lišća u blizini. Podigne glavu i na visočini kraj kule ugleda ciganku Maru, kako ga traži očima. Opaziv ga nasmiješi se i potrči niz brežuljak prema njemu. Sve se na njoj smije kao na livadi u proljeće, kad nikne cvijeće i trava. I oči i usta na zagasitom joj licu i one jamice, u koje je udarila svježa, zdrava krv.

Došavši do Joce progovori veselo:

— Ja te tražim, a ti si ovdje...

Joco podigne k njoj oči:

— Maro, zašto ne spavaš?

— A zašto ti ne spavaš?

— Ne ide mi san na oči...

— Eto, ni meni! ... U špilji sva trojica spavaju. Todor, Petar i Blaž... Opazila sam, da si izašao, pa sam pošla da te potražim.

— Pa zašto me tražiš? ...

— Znaš, lijepo mi je u tvojoj blizini...

— Čuvaj se Petra! ...

— Kako do sada, tako i u buduće. Ti se valjda ne bojiš Petra? Opazio je, da te rado gledam, pa je bijesan. Grozi mi se nožem...

— Zato se čuvaj njega... Idi lijepo u špilju, da te ne zateče ovdje sa mnom...

— Ne idem! ...

— A zašto?

— Hoću da s tobom govorim...

— Pa, eto, govorili smo...

— Nismo...

— Pa što hoćeš?

Mara upilji svoje crne oči u Jocino lice, pa nastavi:

— Ti ljubiš onu bijelu djevojku u Potoku?

— Pa ljubim... Tko ju ne bi ljubio? ...

— Gle, a na mene si zaboravio! — smrkne se ponešto Mara i naglo problijedi. No brzo se svlada i mirno nastavi...

— A ti si prije tako rado mene gledao... I kad me nije bilo u blizini, pitao si za me — tražio si me...

— Pa ja te i sada rado gledam! — sa smješkom će Joco. — No pusti to Maro... Imam ja drugih briga! ... Vidiš, da su napeli sve sile, da me se dočepaju...

— Te su sile uvijek bile napete, ali ti se prije nisi na to obazirao... No sad te je ta bijela djevojka općinila svojim očima i od toga te boli glava...

— Možda imaš i pravo — nasmiješi se Joco.

— No ja ću te izliječiti... Samo treba da posluhneš moj savjet...

— Da čujem, što mi savjetuješ, lijepa ciganko?

— Ne idi u Potok... Prodji se bijele Mare. ... A ja ću biti kao i do sada tvoj andjeo čuvar... Kud ti okom — ja ću skokom! ... Ići ću s kartama po selima i gradovima, zalaziti i

u gospodske kuće — doznat ću sve, što se radi protiv tebe... A ti ćeš se onda znati čuvati...

— Pregorak je to lijek, draga moja — zaklima Joco glavom. Ti bi htjela od mene učiniti zarobljenika ove planine... No, moram i ja malo zaviriti u svijet...

— Lijepo bi ti bilo u mom zarobljeništvu! — nasmije se Mara, a dva reda bijelih zubi sinu u svijet.

— Idi sad, Maro... Pusti me malo, da mirno razmislim.

Mari udari jače rumen na lice:

— Otići ću, kad hoćeš da idem... Nekako mi je lakše, kad sam ti rekla svoje misli... A ti sad razmišljaj o onom — zarobljeništvu...

To reče i potrči gore na kulu. Tu se ogleda, nasmiješi se Joci i podje stazom prema otvoru špilje... Joco je gledao za njom, a onda uzdahne:

— Lijepe li ciganke! No još je ljepša moja bijela Mara!

Drugi dan pod večer uputi se Joco u vinograd strica Marka, da pohodi Bunića... No klijet nadje zatvorenu. Podje dalje kroz vinograd i nadje obrezan cijeli doljnji dio vinograda. No Ivanu ni traga! »Otišao je« — pomisli Joco — »da pohodi Baricu i njezine roditelje. No hoće li samo biti dosta oprezan? Preko noći doći će on opet ovamo, pa ću ga sutra potražiti... Možda će uz put poći i u Potok, pa će mi od Mare donijeti kakvu poruku«... Tako je Joco razmišljao, vraćajući se u planinu.

Slijedeći dan pred podne opet se Joco uputio u Markov vinograd. Približavajući se lagano i oprezno klijeti najednom stane, a onda hitro skoči za obližnji grm i zagleda se preko grma naprijed... Nije li mu se možda samo pričinilo ili je u istinu kraj klijeti sinula žandarska ba-

juneta na puški... Ha, evo opet — istina je.. On opazi, kako su četiri oružnika zauzela ćoškove klijeti, dok je pandur Joža — turao ključ u ključanicu.

Gle, pomisli Joco iza grma...

— Ključ je pravi — poviče Joža. — Imao sam pravo, kad sam rekao, da je ključ od ove klijeti i da je Bunić bio u njoj... Pa neka tko kaže — da mi pamet ne valja! Hoću li otvoriti?

— Stani! — tiho će narednik Pražek — Možda je i Udmanić unutra...

Joža korakne natrag...

— Gle, to bi moglo biti!... Pa što sad?...

— Ništa... Pogledat ćemo... Narednik udari kundakom u vrata i poviče:

— Joco Udmaniću, ako si u klijeti, predaj se mirno... Petorica nas oboružanih protiv tebe!

— Gle! — pomisli Joco iza grma — oni misle, da sam i ja u klijeti... Kako je dobro biti na oprezu.... Da sam pošao još par koraka, došao bih im u šake, kao miš u stupicu...

Kako je i na ponovni povik narednika ostalo u klijeti sve tiho i mirno, narednik pozove ostale oružnike pred vrata i naredi Joži da otvori.

Pandur turi ključ u ključanicu, zakrene — ključanica dva puta škljocne i vrata se otvore.

U klijet sinuše kroz vrata četiri žandarske bajunete... Oprezno i polagano napredovali su oružnici u klijet... Doskora se osvjedočiše, da je prazna. Na malom drvenom stoliću nadju škare što ih je ostavio Ivan.

»Kako su oni došli do ključa?« — pomisli Joco. »Mora, da im je Ivan dopao u šake, pa su kod njega našli ključ... Vražja je to kaša... Sad će i strica Marka pozvati na odgovornost. A on će se uplašiti... Ljutit će se na mene, na strinu i Maru... Maru će možda sad još više tjerati u naručaj mlinara Janka...«

Ovo je Jocu najviše zaboljelo!

»Poći ću u Potok čim prije, da vidim što tamo rade!« zaključi u sebi.

Žandari pretražiše klijet i zadjoše u vinograd. Pandur zatvori klijet.

— Gle — reče narednik, tu je doljnji dio vinograda obrezan! Valjda je Bunić rezao! Kažu da je dobar radnik.

— Istina je — potvrdi pandur Joža. — Dobar je bio momak, no sad se pokvario, otkad smo bili na ovrhi u Potoku...

— Izliječit će ga tvoja batina! — nasmiješi se narednik.

— I hoće, — odvrati pandur...

»Batinat će Bunića«, pomisli Joco, koji je u grmu čuo ovaj razgovor. »Ali ne će... Makar me glave stajalo, izbavit ću ga!...«

Kad su žandari s pandurom bili već daleko izvan vinograda, digne se i Joco iz grma i podje u planinu. Bio je zamišljen. Nešto mu teško palo na srce. Da ima krila — poletio bi u Potok. Ali iskustvo ga sililo na strpljivost: oprez. »Možda su već oko Markovog trijema postavili stražu, da ga uhvate kao Bunića.« Tako je Joco umovao i mučio se sam sobom puna dva dana. Malo je govorio — malo jeo — malo spavao. Crna Mara htjela ga razveseliti svojim doskočicama, ali joj to nije polazilo za rukom. Napokon je Joco odlučio poći u Potok — dogodilo se što mu drago! Porazgovorit će se s Marom i Markom, ohrabrit će ih — pa će biti opet sve dobro.

Iz sanduka, što je stajao u kutu špilje, izvadi Joco omot, uzme ga pod ruku i krene na put. Sunce je već bilo na zapadu, kad se Joco spustio niz strminu Garić-grada... Poznatom starom stazom pojuri hitro, zaokupljen slatkom mišlju, da će večeras opet vidjeti Maru... Njezin lik stvori se pred njegovim očima u svoj svojoj ljepoti.

Šumom su odmnijevali njegovi brzi koraci. On se češće ogledavao, ne čuju li se još čiji koraci osim njegovih. Popostao bi i slušao. A onda se uvjerio, da su to bili samo njegovi koraci. — Čuo je kako mu srce u grudima bije. Od čega? Dali od žurnog hoda ili od veselja, što polazi u Potok? Ili možda od straha? No

kakvoga straha? Ta on gotovo ni ne zna za strah... Kolike je smione pothvate izveo bez ikakvog straha... Ipak mu kroz kosti prodje neka čudna studen... Stisne jače omot pod rukom i pobrza. Popeo se na posljednje brdo, a onda stao, kao da se boji dalje pomoliti glavu. Pred njim je pukla čistina, obasjana večernjim rujem zapadajućeg sunca... Malo podalje stoje vinogradi. Kolac do kolca strši u zrak, kao gomila oružnika s nataknutim bodovima.... Joco se nehotice lecne i uzmakne. Ali se zastidi sam sebe... Čega se uplašio — zašto je uzmaknuo?... Ta to je vinograd kroz koji je toliko puta prošao! »Eto« — pomisli — »kako sam ja jadan i kukavan stvor.. Ovdje je šuma i planina — stoljetno hrašće, što me zakriljuje svojim krošnjama i tu se još nekako snalazim. .... Tu sam kao kod kuće... A gle, evo predamnom pukla čistina i svijetlo i to me plaši. Tu bi me mogao tkogod opaziti i pograbiti... Imam prijatelja, ali imam i neprijatelja, koji na mene vrebaju... Ne, njima nikako ne bih rado u šake. Čuvat ću ih se kao vatre — jer hoću živjeti...«

Joco se i opet strese.

Kos je prhnuo sa grane i zafućkao, kao da mu se ruga.

On oprezno požuri korake i udari preko vinograda. Predje preko ceste i krene kroz livade. Visoke živice zakriljivale ga; tu se osjećao sigurnijim nego u vinogradima. Kad je došao pod selo, zastane malo u vrbiku pod vrtovima, dok se zamrači i selo umiri. Do uha mu dopiralo brencanje zvončića, puckeatnje biča i pijev pastira, koji su tjerali blago sa paše.

»Blago njima« — pomisli Joco... »Slobodno se kreću, slobodno pucketaju i pjevaju... A ja se plašim vlastitih koraka, stresem se, kad

kaplja rose pane na list ili kad ptica prhne s grane na granu... Meni onda mune mozgom: ne dolaze li to po moju glavu?! Kako bih bio sretan, da mogu živjeti kao i ovi pastiri...«

Kad su prve zvijezde sinule i svijetla u kućama zasjala, ostavi Joco vrbik i krene na drveni most preko potoka, na kojem je stajao Jankov mlin... Joco zastane časak na mostu. Potok je žuborio pod mostom, veliko drveno kolo okretalo se lagano škripljući u svojoj osovini i pljuskajući u vodu. Drvena pera hvatajući vodu iz potoka nosila ju gore, gdje je rastepena u tisuću srebrenih kapljica padala natrag u potok. U mlinu je grmio kamen. Svijetlo je kroz pritvorena vrata padalo na prag i obasjavalo mlinara, koji se vrzao oko kamena...

— Pohodit ću još večeras i tebe! — šapne Joco i podje preko mosta u poznati mu šljivar. Za čas se nadje pod stubama staroga Markovog trijema... Tiho se uspne po starim hrastovim stubama i dodje pred vrata. Kroz raspuklinu na vratima sijalo je svijetlo u tamni hodnik, kao tanki, dugi trak. U sobi je bilo tiho, kao da nema žive duše. Što će on svojim dolaskom donijeti u taj mirni, tihi dom? Radost — veselje? Ili možda nemir, strah i zaprepašćenje?...

Tiho pokuca, unidje i pozdravi:

— Dobra večer — dobri ljudi!

— Dao Bog Joco! — odvrati Bara, koja je kod peći prebirala drvena zrnca krunice. Skoči k vratima upitavši Jocu:

— Jeli te tko opazio?

— Nije, strino....

— Zatvorit ću vrata dolje na stubama, da nas tko ne iznenadi... znaš — opasno je!...

Mara opaziv Jocu ostade kao prikovana na mjestu.

— Kako si Maro? — upita Joco i prihvati je za ruku...

— Zlo! — odvrati ona i očima upozori Jocu na Marka, koji je kao okamenjen sjedio za stolom i buljio preda se...

— Zašto zlo?

— Pitaj strica! — tiho će Mara, a oči joj vodene. Sve znadu kod suda u Ludini... Ivan je u tamnici, kod njega su našli ključ od stričeve klijeti... Stric je upravo malo prije došao iz Ludine. Bio je na preslušanju... Skoro su ga batinali.

U to dodje Bara, a s njom dotrči u sobu i domaći pas kudronja. Pas dotrči k Joci i obim šapama skoči mu na ruke, kao da ga pozdravlja. Kod toga je muklo zalajao, mašući veselo repom...

»Gle — pomisli Joco — taj se jedini raduje mom dolasku«. U to Bara potjera psa na vrata:

— Ajde ti na dvorište, pa pazi... Ti ćeš biti naš čuvar i stražar ..

Marko je sjedio za stolom i odbijao iz lule guste dimove. Nijem bez ijedne riječi... Kao da ni ne opaža Jocinog dolaska Neprestano bulji u stol... Joco ga pogleda, a onda se okrene k Bari i preda joj omot, što ga je držao pod rukom:

— Spremite, strino, ovaj omot i čuvajte ga. Mogao bi mi ovdje još i trebati...

Bara uzme omot i odnese ga u komoru.... Joco podje do Mare i stane ju tješiti tako, da je i Marko mogao čuti:

— Ne boj se ti ništa! Poći ću skoro k odvjetniku, koji mi je pisao molbu za pomilovanje. Pitat ću ga, što je s tom molbom. A onda ću opet doći, da ti sve potanko javim... Ako me pomiluju, dobro će biti —bit ćemo svoji i slobodni... Ako mi odbiju molbu— i opet će biti dobro. Nestat će barem ove neizvjesnosti — bit

ću na čistu sa svojom sudbinom. — Zavući ću se dublje u šumu, a tebe ću uzeti k sebi. Moji su dvorovi visoka planina... U zimi su bijeli — u proljeće zeleni... Hoćeš li poći sa mnom?

Mara se nasmiješi, prikuči se bliže k Jocinom uhu i prošapće:

— Govorit ću sa strinom... Nešto će se morati učiniti. Mlinar sve češće obilazi oko strica... I da nema strine — teško meni...

Suznim očima toplo ga pogleda...

Palio ga je gnjev prama Janku i stricu, a opet blažio ga topli njezin pogled... On — šumski vuk i hajduk — kraj janjeta je i sam na čas postao janje... Njezin pogled topio je njegovu okorjelu dušu, kao što sunce božje topi grudu snijega. On pristupi bliže k njoj:

— Kako si lijepa, Maro! I ništa se ne boj! Iz daleka ću bdjeti nad tobom. Govorit ću sa stricem.

U to se povrati Bara i pokaže Joci rukom Marka, koji je još uvijek kao kameni kip buljio u stol....

— Jesi li razgovarao s njim?

— Nisam još, ali ću sad pokušati — odvrati Joco i korakne do stola.

— Dobar večer, striče! — uzdignutim će glasom Joco. — Vi kao da me i ne vidite?

— Hm... otpuhne Marko dvostruke kolute dima iz svoje lule. — Vidim da si došel...

— Čujem, da vas napinju na Štaciji u Ludini.

— Već su me napeli kak vraga! A to se zbog tebe i nje... — kimne Marko glavom prema Mari.

— Radi Mare? Nije ona, striče, u tomu ništa kriva. Sva je krivnja na meni, jer ljubim Maru i radi nje dolazim u vašu kuću...

— Da, to je ono!... otpuhne Marko. — I zbog toga buš nastradal kak i Bunić... Zbog cure vi mladići išli bi na galge! Ivića je pandur vlovil kak maček miša. Sam je vlezel v mišolovku. A se to zbog cure... Ja se zato ne bi ništa brinul, da kod njega nisu našli mojega ključa od kleti. Cucek pandur setil se je, da bi kluč mogel biti od moje kleti... I išli su gore v Borik i odprli klet... I eto mene v kaše...

— No, pa što su vam rekli kod suda?

— Vraga su rekli... Skoro su me zbatinali. .... Na lasu je viselo... A onda su odustali od toga, jer sem već star i nigdar nis imel z sudom ni z gospodom posla. A sad gle, pod moje stare dane, vlezel sem v kašu kak muva.

— A radi čega vas okrivljuju?

— Hm... Pitaš, kak da ne znaš... Tuže me, da sem Bunića skrival v kleti, nu to ne bi bilo tak zlo... Ja sem se zgovarjal, da je Ivić pri meni rezal trsje kak nadničar... Ali glavno je ovo: Tužiju me, da sem tvoj ortak i da te skrivam v moje hiže...

— A kaj si im ti nato odgovoril? — uplete se Bara.

— A kaj bi im odgovoril! — otrese se Marko. — Kak je — je... Sem čkomel...

— Hm. Si čkomel? — naruga mu se Bara. — Da su mene pozvali, ja bi im odčitala...

— Ah, kej bi ti odčitala?... Em, ne znaš ni čitati...

— Čitati ni pisati ne znam, ali z pameti govorim kak z knige...

— Pamet baš pri tebi ne govori, ali jezik ... jezik govori.

— Pamet, pamet, dragi moj! — oštrije će Bara... Da si ti imel pameti skresal bi gospode na Štacije, kako treba — pak bi bilo dobro...

— A ti bi im skresala?...

— Ne kak da bi!...

Marko se okosi:

— Vraga bi ti skresala! Skresali bi oni tebe... Noge bi ti strpali v klade, na prste bi ti metnuli palčenice, a morti bi kakvu stvar znašli — kej bi ti prišarafili i na jezik...

— Sega se toga ne plašim... Nikaj mi ne bi mogli...

— A kaj vraga ne bi — porugljivo će Marko... Oni su rogati i bogati. Zapovedaju pandurom i žandarom. Koga oće batinati — batinaju ga, a koga oće pustiti — puste ga, pak nikomu ništa. — To sem videl denes. Da su me zbatinali — bil bi zbatinan, a ovak su me pustili — pak sem pušten...

— Mene se ne bi ništa dogodilo — uvjerljivo će Bara. — Istinu bi im rekla...

— I ja sem im povedal istinu.

— Da, ali bedasto!... Priznal si, da dobrovolno primaš Jocu vu svoju hižu...

— Ne kak neg dobrovolno... Em tak je! A kej bi im ti odgovorila?

— Rekla bi im — za ke oni primaju Udmanića, kad im dojde vu hižu? Za ke se žnjim vode spod ruke čez narod — kak ono župnik z Bregov? Zake mu daju novce i se, zake ga rajše ne svežu? Ili ako mu oni niš ne mogu — kaj pak ti siromak stari moreš — kad dojde k tebi v hižu? Vidiš — to si im trebal reći...

Dok je Bara govorila, Joco se zadovoljno smješkao i šaptao Mari:

— Strina će opet nadjačati strica...

Marko se počesao iza uha i promrmlja:

— Gledaj vraga babjega. Pak me nadmudrila...

Zatim nastavi glasno:

— To sem im baš mogel reći... Ali gde bi se na to setil on čas. Bil sem ves spuntan i splašen.

— Tak je to, prav ti budi, kad mene niš ne pitaš... Srdil si se i rekel si, da sem ja semu tomu kriva. Štela sem se s tobom spominati predi neg si išel na sud, ali ti niti čuti... Otišel si s pandurom kak smrzneni vrabec.

Marko je dalje odbijao dimove i gledao u stol, kao da nešto razmišlja...

Joco dodje do stola, pa će Marku:

— Pa ipak su dobra gospoda kod suda u Ludini!... Vidite da su vas pustili.

— Samo da znaš — pogleda Marko ispod oka Jocu — Rekli su mi: Ote domom — pak kad vam vu hižu dojde Udmanić, lepo ga pogostite, a onda javite nam, da ga moremo pograbiti. Dobite za to penez, da je nebute znali ni prebrojiti...

— A tako su vam rekli — korakne Joco natrag... A što vi na to?

— A kaj bi? Ništa! Rekel sem im: dobro, bum naredil tak. A to samo da ji se rešim. Nu, ne boj se. Ja ne ću biti izdajica. Jer dok sem bil mali — čul sem, da su stari ljudi govorili, da je izdajica najgorši čovek na svetu. Ja to ne ću biti.. Nu, ti se čuvaj... Naj gusto dohajati sim... Oni budu pazili...

Nešto je muklo zatutnjilo... Pas je vani zalajao... U kući svi drhtnuše. — Pa i Joco... Mara se uhvatila strini za rukav...

— Što je to, strino?

— Ne, niš... Valda se netko za cuckom nahitil...

— Da nesu žandari? — zabrinuto će Marko. — Skoči Joco na tavan, zidi na strehu, pa se pusti po vugliću dole...

— Ne ću bježati... Neka dodju — plane Joco. Mara je drhtala od straha, no Bara se ohrabri i reče:

— Idem van da vidim....

Bara izadje, a Joco se okrene Marku:

— Striče Marko — ja ću sad otići... No prije nego odem nešto ću vam reći... Obećajte mi, da ne ćete siliti Maru, da podje za mlinara Janka...

Marka je iznenadilo ovo pitanje... On se plaho obazre na Jocu i odvrati..

— Nis ju ja silil... Kej veli, da sem ju silil da ide za mlinara? Nek mlinar je sam meni više put govoril za Maru... Ja sem pak mislil: To bi bilo zgodno. On je tu blizu — preko jarka — ima svoj mlin i hižu...

— I vi ste radi toga nagovarali Maru, da podje za Janka?

— A kej bi nagovarjal... Ja sem to samo spomenul. Ali ona ni čuti... Znam, vas dvoje se već zdavna rado gledite. Ali kam ju ti buš pelal? V planinu mej divle svine, mej vuke i lisice? Kaj bu ona tam?

— I tamo se živi, striče....

— Žive, ali kak se žive? Navek v strahu, kak divla zver. Nu mene je prav. Evo — tu ti je — pak će oćeš — vodi ju! — reče Marko i palcem desne ruke pokaže na Maru...

Bara se vrati u sobu. Pas je vani neprestano lajao. — Marko upita:

— Nu, kej je bilo?

— Ništa. Nema nikoga — odvrati Bara. — Valda se nešto nahitil na cucka.

Opet je zatutnjilo u noći... Kao da je nešto udarilo negdje u trijemu. Marko drhtne i pogleda Baru. Mara zadrhće kao brezin list... Joco se trgne i nehotice maši rukom za kuburu, što mu je bila za pojasom... Bara se nasmiješi:

— Nema ništa — reče ona.

— Sad sem se setila. To je maček zrušil šunku na tavanu. Prvi put je slabo skočil — sad malo bolje. Odi Marko napali luč, pak pogledaj na tavan....

— Pogledaj sama! K vragu naj ide i šunka i maček...

Bara se nasmiješi, upali luč i podje na tavan. — Marko se okrene k Joci, pa će mu kao da ga kori:

— Vidiš Joco — kakov je to život... Skoči maček na tavanu, a mi svi drhćemo kak šiba na vodi... Mislime: žandari idu po nas...

— Vama striče ne će žandari ništa! — reče Joco. — Oni traže samo mene. Vidite, da su vas gospoda na Štaciji pustila...

— Ništa im ne verujem — zaklima Marko glavom. — Sad, kad su me načeli mogli bi me i skončati. Neg da tebe izdam, onda bi pak mogli biti prijatelji. Ali ovak — mogu me pak optužiti i batinati... Eto. vidiš — Bunića budu batinali...

— Možda ne će! — primijeti Joco.

Bara udje u sobu noseći u ruci šunku.

— Eto, nesem li imela prav... reče Bara i digne šunku u vis. — Maček je zrušil šunku, a mi se splašili... Suha je — bude i dobra. Bum je narezala — naj bu za večeru... Sedi Joco, a ti Marko odi u komoru, pak donesi vina...

— Odi ti sama...

— A ti? Odrvenil si tu za stolom kak klada. Denes si se prvi put s gospodum spominal i ves si prebit od straha... Marica, prestri stol i donesi kruh...

Djevojka skoči kao srna. Sa klina na stijeni trgne brzo bijeli stolnjak i prostre ga po stolu. Onda otrči do malog ormarića i donese kruh. — Sve je to bilo obavljeno, što bi tri nabrojio...

Strina, koja nije imala svojeg poroda, ljubila je Maru, — kao svoje dijete. Ona joj je u svemu bila desna ruka.

Bara donese vina i natoči Joci. Zatim svi prionu uz šunku i kruh, osim Marka... Joco iskapi čašu i upita Baru:

— Imate li vi strino koga poznatog u Ludini?

— Imam kumu... Zašto pitaš?

— Trebao bi nekoga, da sazna kad će Bunić biti batinan... Pa da mi se to nekako javi par dana prije.

— Pak dobro... odvrati Bara. — Bum išla kume. I bum ju naputila. Ona kod gospe Pajanovićke pere ruble... Ona bu to zeznala... I ja ti bum to poručila...

— Nikad bolje strino... Sad sam zadovoljan... Saznajte to čim prije, a ja ću k vam poslati ugljenara, pa mi po njemu poručite.

— Zutra bum mam išla kume — reče Bara. — natoči čašu i ponudi Marku:

— Pij, Marko...

— Ne ću — suho će on. — Denes ne pijem.

— Fala Bogu — uzdahne Bara... To treba zapisati. To je jedini dan — kad ti ne piješ. — Malo si se z gospodum na Ludine spominal i — postal si trezen... Bum ja tebe više put poslala k nim na spomenek, morti se čisto projdeš vina...

— Bum poslal ja tebe! — okosi se Marko. — Bum povedal gospode na Štacije — da si ti semu kriva kak i jesi...

— A kej bi ja bila kriva? Kej ću ja tomu. kej se ovo dvoje rado gledi?... Valda je tak sam dragi Bog odredil... A da znaš Marko — susedu mlinaru bum pokazala vrata, kad prvi put dojde sim...

Joco i Mara, kao po dogovoru, pogledaše se i nasmjehnuše. Marin pogled i posmijeh razdragaše Jocu. Njezine oči, krupne dvije kaplje tinte, kapnuše — ravno na njegovo srce . . .

Vani je pas jače zarežao i kao da na nekog navaljuje . . . Marko podigne glavu i obazre se plaho na vrata . . . Joco se prene kao iz slatkog sna. Kruta zbilja — preleti njegovim licem . . . Bara mu natoči čašu:

— Pij Joco . . . Ja bum pak pogledala van, da vidim, kej se te cucek buni . . .

Joco ustane:

— Ne idite, strino, nikuda! Ja idem sam. Vidim, da sam vam došao na brigu i nepriliku.

Joco ispije čašu i brzo se sa svima oprosti. Marku kao da je odlanulo.

Bara i Mara isprate ga na stube.

Bila je krasna zvjezdana noć . . . Na nebu sjale zvijezde, a na stubama starog Markovog trijema u polumraku sjala su Joci dva sjajna Marina oka. Bara otvori vrata na stubama i podje na dvorište da pogleda, ima li kakve opasnosti za Jocu. On je ostao na stubama s Marom, privio ju čvrsto na prsa i obasuo poljupcima . . .

— Ostaj mi zbogom, Maro! — opraštao se Joco s njom . . . Kad se vratim od odvjetnika, opet ću ti doći . . . Nadaj me se skoro . . .

— Sretan ti put, Joco! I pratio te Bog — šaptala Mara tiho u noć . . .

Joco se žurnim korakom uputi kroz šljivik a Bara i Mara na stubama slušahu njegove korake, i zatim se vrate u trijem.

Joco je brzo prispio na most, koji vodi u mlin. Veliko kolo stajalo je mirno na potoku kao da se odmara. Pod njim je voda šumila i žuborila dalje . . . U mlinu je još na polu-otvorena vrata padalo svijetlo . . . Kamen je šutio i mirno počivao, samo je mlinar oko njega metlom čistio posljednje praške brašna . . . . . Na polu-otvorenim vratima pojavio se Joco:

— Dobar večer, Janko!

Mlinar se strese opaziv iznenada Jocu na vratima. Kosa mu sama od sebe porasla u vis . . . No brzo se sabere. Namjesti usne na smijeh i odzdravi:

— Bog dao, brate Joco! . . . Kako se davno već ne vidjesmo. A sad gle — eto tebe k meni... Hoćeš li čašu vina?

— Ne ću! Nije mi do vina . . . Ti znaš, da nisam veliki vinopija . . .

— Da, sjećam se, dok smo još zajedno učili mlinariju u Gornjoj Jelenskoj . . . Ti si i onda slabo mario za vino . . . No hoćeš li možda šunke?

— Ništa ne ću od tebe . . . Samo ćeš mi na par pitanja odgovoriti . . .

— Hoću, zašto ne? — reče mlinar i nakrivi usne.

— Ti znaš, da ja ljubim Maru — ovu tvoju mladu susjedu?

— Pa, pa, pa znam — pentao je mlinar, a znoj mu šikne na čelo . . .

— Pa zašto se onda petljaš tamo, gdje te ne treba? . . .

— Tko?

— Ti . . .

— Ja ne . . . zbunjeno će mlinar . . .

— Ti tražiš od Marka, neka nagovori Maru, da privoli tebi . . .

Mlinar je zadrhtao:

— Krivo su te izvijestili, brate Joco. Ne vjeruj im . . . Da, Marko je dolazio k meni na meljavu i spomenuo mi je, kako bi bilo zgodno,

da ja oženim Maru. Ali kad ju ti ljubiš, ja ne pačam...

— Nit ne pačaj — oštro će Joco... Čuvaj se Mare — kao vatre... Ni Marka mi ne motaj... Ti znaš mene. Tu ti ne bih oprostio...

Mlinar je stajao pred Jocom, kao da stoji na žeravici... Drhtavo odvrati:

— Ja se tebi Joco ne bih zamjerio ni za sve Mare na svijetu, a kamo li za jednu... Ni pogledati je ne ću... Mi smo uvijek bili prijatelji, pa ćemo biti i u buduće...

— Zato sam se i navratio k tebi, da te upozorim... Vidjet ćemo, dokle možemo biti prijatelji... Čuvaj se... A sad laku noć...

— Laku noć — brate Joco — promrsi mlinar... No čim je Joco ispao na vrata, skoči on, zalupi vratima, zakrene ključem i zamandali vrata...

— Ha, sad mi ne će dolaziti ovakvi neželjeni gosti! — promrmlja i strese se od straha. Gle, kako sam se preplašio... No, eto, dobar je on! Ništa mi nije učinio... A da zna, kako ljubim njegovu Maru i kako želim što skoriju njegovu propast — ubio bi me iz kubure. Ali ne — nije on lošeg srca. Poznam ga ja. Hajduk je, smion je, ali nije krvolok. No — kako se čini — ne će dugo. Sad su prišarafili. I ucijenili su ga... Netko će zaraditi novaca... A on će ostati bez glave... Hoće! Ha, ha! A Mara će onda biti moja...

Dok je mlinar Janko ovako mrmljao, Joco je već koracao uz vrbik. Niti je pritajivao korake niti prisluškivao... Koga bi se on trebao bojati? Da ga uhvate? Pa ni to ne bi bilo gore — nego ovako.. U glavi mu šumilo, srce mu burno kucalo, sav je gorio od tuge i jada...

Palio ga Marin plač, njezine tamne oči — pune suza i boli — kao da mu probadaju dušu.

Strina je divna žena i da nema nje — što bi bilo od Mare?... Stric Marko sav je uplašen i izašao je iz svoje stare kolotečine... Odriče se mene... Ej, stari vuče — kako si se promijenio!... Ipak su petljali glede Mare i mlinar i Marko. Sve iza mojih ledja! A kad sam to Marku spomenuo, rekao je:

— Evo, tu ti je, pak če oćeš — vodi ju... Kao da mi se ruga... Malo su ga kod suda u Ludini poškakljali pitanjima, a on je odmah beknuo, kao da ga vrazi natiču na rogove... Kuda da vodim Maru? Medju vukove i lisice, kako je ono posprdno rekao Marko. Krova ni sigurnog zakloništa nemam ni sâm, a da ju vodim u planinu i špilju — bi li to podnijela ona, koja je naučena na priličnu udobnost kraj svoje strine... Strpi se stari vuče još koji mjesec, pa ćemo možda još i to pokušati!... Što ti se toliko žuri, da je guraš ispod njezina krova? Hoćeš li da bude mlinarica? No sva sreća, da je strina jača...

Zabavljen ovim mislima Joco nije ni opazio, da ga slijedi Markov pas. On se okrene, a kudrov mu skoči na koljena, veselo mašući repom.

— Kudro! — prošapće Joco — gladeći kudravu glavu psa. Neko toplo čuvstvo prelije mu se grudima, videći, kako mu vjerni pas liže ruke i sav trepti od veselja... Kudro, gle ti si mi ostao vjeran!? Ti me nisi zaboravio! Ti si bolji od strica Marka, mala pasja glavo!... A sad se lijepo vrati kući. Što ćeš sa mnom u planini? Da te razderu divlje svinje i vuci? Bolje ti je kod Mare... Nju mi čuvaj i straži!... Razderi svakoga, tko bi joj što na žao htio učiniti... Ti si sretniji od mene, jer smiješ biti kraj nje čitave dane i stražiti pod njenim prozorom čitave noći... A ja se samo noću — katkada pri-

kradem k njoj, kao sjena duha, čija prisutnost napunja druge strahom i trepetom .. I večeras je strica Marka hvatao strah, i Mara je strepila... A to sve radi moje prisutnosti. Idi sad k Mari — ti dobri, vjerni psiću...

I pas, kao da je razumio Jocu, vratio se mjesečinom obasjanom stazom koju mu je pokazao rukom. On je gledao za njim, dok ga nije nestalo u mraku na zavoju živice. A onda se lagano uputi prema vinogradima... Oko njega tišina i mjesečina. Samo mu je srce burno kucalo...

Kad je stigao na Garić, zora je zarudila. Svratio se k ugljenaru. Našao ga, kako mirno spava, protegnuvši se uz svoju ugljenicu. Jutarnji je san najsladji — pomisli Joco — i blago onima, koji ga mogu mirno uživati. Nadvije se nad ugljenara i pozdravi:

— Dobro jutro, Martine!

Ugljenar se malo protegne, okrene se i nastavi dalje spavati. Joco mu prodje rukom po čelu i po kosi... Martin otvori oči.

— Dobro jutro! — nasmiješi mu se Joco.

— Ti, Joco! — reče Martin — tarući rukama snene oči. — Pa već je jutro... Kako sam slatko spavao...

— Blago tebi, koji slatko spavaš...

— A ti? Zašto ne spavaš?

— Ni oka nisam stisnuo ove noći...

— Bio si u Potoku?

— Da.

— Tako ti je to. — I teško je to. U planini hajdukovati, a u selu ljubiti djevojku... Tu se onda ne spava.

— Pustimo to sada... Nego čuj — pod konac tjedna ti ćeš otići u Potok...

— Pa ako hoćeš — otići ću...

— Otići ćeš do Marka Budina. Ali ne reci Marku ništa, nego potraži njegovu domaćicu

Baru. Od nje ćeš čuti vijesti o Ivanu Buniću i priopćiti ih meni.

— Hoću! Otići ću! Bar ću se malo proći kao i ono neki dan, kad je bila hajka... Onda je u Gornjoj Jelenskoj bilo veselo... Samo — na koncu su me neki prepoznali u ovom tvom odijelu. Bog zna je li se to već čulo u Moslavini kod grofa Erdedija?

— Još bi te mogli otjerati s ugljenarije...

— Volja ih! Ugljenar ću biti i drugdje. Za taj se čadjavi posao baš nitko ne otimlje...

Joco se oprosti s ugljenarom i podje uzbrdo prama Garić-gradu. Kad je došao na vrh, svježi jutarnji zrak udari mu u lice. Na istoku, eno, u grimiznom rumenilu rodit će se za koji čas sunce. Ono sjajno, proljetno zlatno sunce!

Joco se požuri, da što prije dodje na kulu. S kule se najbolje vidi za vedrog jutra izlaz sunca... Toliko ga je puta gledao, pa zašto da ga i sad ne pogleda... To je najljepše, što se može vidjeti u ovoj planini s ove stare ruševine. Njemu, hajduku, koji mora bježati od svijeta i ljudi — jedina je utjeha u promatranju božje prirode. Svako proljeće on gleda kako drveće pupa, kako ptica gnijezdo savija i kako ono božje sunce, što će skoro izaći, sve to svojom toplinom grije i svojim zlatom pozlaćuje. I kad on to sve vidi, u njemu se budi volja za životom i za onom dragom slobodom, što je drugi sretni ljudi uživaju, a za kojom on — prognanik i hajduk — toliko čezne.

U tim mislima Joco se popeo na kulu. Odatle je upravo krasan vidik na sve strane... Tamo, gle, na istoku na onoj dalekoj plavetnoj vedrini gori vatra, kao da se obzorje na onom rubu zapalilo... Iz onog plamena — eto — za koji hip briznut će zlatno proljetno sunce. Zato valjda rosa rosi — plače nebo od veselja, što će se sad

na poroditi sunce, koje će pozlatiti planinu i ogrijati svaku travku i grančicu. I zato će ljubice procvasti, šuma prolistati, a ptice će u sav glas pozdraviti i sunce i cvijeće i ono mlado prolistalo granje. A dolje u jarku protiče potočić, ljubi se i razgovara s onim kamenjem i taj njegov razgovor ispremiješan je gugutom grlice i fićukanjem kosa.

Rumenilo na istoku sve je jače i sad, gle, prodrlo je sunce i tisuće zlatnih trakova kliznulo vrh planine. I diže se sve više i više zlatna nebeska kugla i nosi ljubav, toplinu i svjetlost ovomu svijetu. »Bog je velik i pravedan!« — čuo je Joco od svoje majke, dok je još bio malen i nedužan dječarac. A sad on to eto gleda pred sobom, on vidi i priznaje tu veličinu, dobrotu i pravednost božju... Ovo svoje sunašce šalje Bog svima jednako, i dobrima i zlima, sirotinji kao i bogatom, vuku i hajduku. Nikomu on ne krati svoga sunca, sunčane topline i svjetlosti.

Velik si Bože! — uzdahne Joco u sebi i od nekog tronuća suza mu zasja u oku. Brzo otare suzu.

Krene s kule po kamenu prema otvoru špilje. Ispod kule opazi ženu naslonjenu na kamenu stijenu. Glavu je oborila na prsa, uz kamenu stijenu stajala je kao kip od kamena. Joco ju odmah prepozna i krene k njoj.

— Dobro jutro, Maro!

— Bog dao! — odvrati Mara nepodignuv glave.

— Što ti tu radiš?

— Stražim stražu...

— A gdje su Todor, Petar i Blaž?

— U špilji...

— A što rade?

— Što i drugi radnici, kad gospodara nema kod kuće... Spavaju...

— A zašto ti ne spavaš?

— Ne mogu... I eto na straži sam.

— Hm, na straži. A čini mi se, da bi čovjek lako ukrao tog stražara. Nisi me ni opazila, dok ti se nisam javio...

— Varaš se! — reče ciganka i podigne oči. — Vidjela sam te, kad si dolazio k ugljenaru...

— E, onda je što drugo... Onda si dobar stražar. Pa kako si me mogla odavde opaziti u jarku?

— Pošla sam dolje do staze... Očekivala sam te...

— Očekivala? A mogla si lijepo spavati...

— Ne mogu spavati... čekala sam te, a ti mi se još i rugaš...

Mara je govorila oborivši glavu... Joco korakne bliže k njoj:

— Ne ćeš ni da me pogledaš... Kakav je to stražar, koji gleda u zemlju?...

— Čemu da te gledam? Tebe druge oči gledaju. Pogled druge privlači te... Moji pogledi nisu tako topli, da ugriju tvoje ledeno srce...

— Nemoj tako, lijepa ciganko! Mi smo se barem uvijek slagali...

— Jest... Tako je bilo, dok se ti nisi zapiljio u onu bijelu djevojku iz Potoka. I sinoć si bio kod nje!

— Jesam — odvrati Joco uz posmijeh. Mara zašuti i duboko uzdahne. Teška bol stegne joj srce. Naslonjena na kamenu stijenu zurila je svojim crnim očima u zemlju.

— Hajdmo u špilju — reče Joco i mahne joj rukom.

Pošla je za njim bez riječi.

U špilji na slami i papradi spavali su bezbrižno Todor, Petar i Blaž. Na klupi još leže ostaci ovnovine, kruh i ćup. Joco podigne ćup pa se nasmijehne:

— Prazan je...

— Da, prazan je ćup — reče Mara — Zato i spavaju tako dugo.

— Neka spavaju... Imaju vremena — reče Joco. — I ja ću leći da se odmorim...

— Spavajte svi — reče Mara. — Ja ću pripaziti.

Joco legne kraj Todora i brzo usne.

»Gle, kako je brzo zaspao — pomisli Mara. — Svu noć nije spavao. Obilazio je onu bijelu djevojku iz Potoka...Baš je poludio za njom. Lijepa je — veli on. I jest lijepa — utisne ciganka zube u doljnju usnu. Oči joj garave kao ugljen, što ga Martin pali dolje u jarku. I zato je Joco poludio... Prije on nije bio takav. Bavio se svojim hajdučkim poslom i nije tako često zalazio u Potok. Oko njega bila je četa i bijaše veselo tu u planini. Mene je rado gledao i pouzdavao se u mene. Slao me da uhodim okolo. I bila sam mu desna ruka. I ljubila sam ga... A sada? I sad ga ljubim — možda jače nego ikada. Ali on me se odriče. On se sasvim promijenio! Kao da se zasitio hajdukovanja!... Upiljio si u glavu, da će ga pomilovati i da će oženiti onu djevojku iz Potoka i živjeti s njom u miru... Htio bi postati pošten čovjek. I zato je prestao hajdukovati, a četa mu spala na nas četvoricu. A da nema mene, već bi ga i Petar ostavio. Ali ja — eto — ja ga ne mogu ostaviti!... Kao da me prikovao uza se. Kad ga ne vidim, tužna sam. Kad nije uz mene, nemirna sam. A on kao da ne mari zato... No, proći će to njega. Prevarit će ga nada, pa će

se otrijezniti... Ne će ga pomilovati!.. Sad su mu još ucijenili glavu. Kad on to uvidi, zaboravit će na Potok i djevojku... Povratit će se svom zanatu i planini. A onda će se povratiti i meni... Bit će moj, kao i prije...«

Mara se blaženo nasmiješi i tiho pljesne rukama. Ustane i zagleda se u Jocino lice... Vrana kosa prekrila mu glavu, a po čelu rasprostro se gusto crni pram.

»Neka spavaju — pomisli Mara — a ja ću opet na kulu da stražim«.

Mara izadje iz špilje tiho se smiješeći, zadovoljna sama sobom. Ne će se ona više srditi na Jocu radi one djevojke. To će njega proći kao san, kad uvidi, da mu je propao plan o pomilovanju.

Pred podne opazi Mara, kako je Joco izašao s Todorom iz špilje. Kod otvora razgovaraše Todor nešto sa Jocom, zatim se vrati u špilju, a Joco krene prema kuli. Mara se zakloni za stijenu, promatrajući, da vidi kuda će.

»Opet nekud izlazi — pomisli ona... A da se smiriš — dragane moj! — i ostaneš u planini, bolje bi bilo«

Joco skrene od kule stazom prema sjeveru, dodje do čistine i sjedne na panj. Glavu uvali u dlanove. Teške misli sapele mu dah. Upravo nema mira ni pokoja!... Jedva je malo usnuo, već se trgnuo od sna. Kao da mu je garićka kula pala na dušu. Tišti ga — bode ga — sapinje mu dah.. Što će biti s njim? Hoće li ga pomilovati ili ne? On mora sad najprije k fiškalu, da sazna, što je s njegovom molbom, pa da ga mine ta nemila neizvjesnost!

Iz daleka se tiho k njemu šuljala ciganka. Pod njezinim nogama pukne suharak. Joco se trgne, podigne glavu i opazi Maru.

— Opet sam te uvrebala! — kroz posmijeh će ona. — Možda ti je i žao, što sam ti eto opet za petama.

— To ti je i dužnost kao stražaru sa kule — odvrati Joco.

— A kuda si opet nakanio poći?

— Ne idem daleko... Sutra pod noć već sam opet tu.

— Ja bih skoro pogodila, kamo si nakanio poći.

— Ajde, pogodi!

— Po svoj prilici ideš do fiškala da požuriš molbu. Ali, dragane moj, najbolje bi bilo, da pustiš sve to, pa da se smiriš. Tebe ne će pomilovati. Priljubi se uz šumu, u njoj ti je život. Priljubi se uz tvoju crnu Maru, koja te ljubi više nego sav svijet.

— A Petar?

— Što on? Što nam on može?

— E, nije tako...

— A zašto ne?

— On se privio uza te kao klop. Svakoga, tko s tobom progovori lijepu riječ, mjeri bijesnim pogledom.

— Pa što zato?

— Ništa!... Ja sam tebe uvijek rado gledao radi tvoje odvažnosti! I da ti pravo rečem — bila si mi uvijek mila... A baš zato je Petar uskipio mržnjom na mene... No ja ne bih htio zametnuti kavgu. Ta vi ste muž i žena...

— Kako to misliš?

— Tako. Vjenčali ste se...

— Gle, a ti si uvijek govorio, da naše cigansko vjenčanje pod vrbom ne vrijedi ništa.

— Ali Petar veli da vrijedi! Ona je moja — neka mi je nitko ne dira! — veli on.

— Pa ti da se bojiš Petra?

— Što bih ga se bojao? Ti znaš, da se ne bojim ni drugih, a kamo li Petra. Znaš, da sam mu nedavno prislonio kuburu na čelo — kad je onoj ženi oteo prase, što ga je tjerala na sajam. Ispekao ga i pojeo... Oprostio sam mu, jer sam mislio: neka ti bude za ovaj put... Ženi sam dao novac za prase, a njemu sam se zaprijetio, da mu drugi put ne ću oprostiti... I ne ću, ako opet što takova učini...

Mara je uprla prstom u čelo, kao da joj je nešto sinulo u glavi. Nasmjehne se i reče:

— Da, sjećam se one zgode. Pravedan si Joco i strogo kazniš one, koji ne slušaju tvoje zapovjedi. Zato te sirotinja voli. Ali Petar je divlji, neposlušan...

— Zato ga lijepo opomeni! Neka se čuva, da ne počini kakav harač na sirotinji.

— Opomeni ga ti.

— Tebe će bolje poslušati...

— Ne će... Kad mu što rečem, bijesni i grozi mi se nožem...

— To je od ljubomore! Vidim ja to... U njemu zavri divlja ciganska hrv. A kad se ti priviješ k njemu kao zmija i rečeš mu nekoliko toplih riječi — on se sav svija u tvojoj vlasti, kao mekano liko. Vidio sam to! Zato budi mu dobra, pa će te on slušati. Jer ipak ste vi svoji.

— Hm... svoji — podigne ciganka oči na Jocu i omjeri ga oštrim pogledom. — Tako ti to misliš. Mi crni cigani smo svoji, jer smo crni cigani, a vi bijeli ljudi ste opet svoji, jer ste bijeli ljudi... Jeli, tako ti sudiš? Zato ljubiš bijelu Maru, a crnu Maru zaboravljaš, jer je crna ciganka... Ali znaj Joco — ne će te ogrijati sreća s tvojom bijelom Marom...

— Oho! — digne glavu Joco. — Ti mi se prijetiš?

Marino lice obli se rumenilom, a u crnim joj očima zasja čudni, divlji žar... Lice joj se trzalo — jamice na licu podrhtavale, kao od neke nagle groznice...

Joco ju gledao ispod oka smiješeći se i gotovo zadivljen s njezine ljepote... Ona ga obuhvati svojim pogledom i reče:

— Ne, ne prijetim ti, ali eto — iskreno te volim — ne želim ti sreće s njom...

Nato su oboje ušutili Joco je upro oči u daljinu kao da o nečem razmišlja. Ciganka ga lukavo promatrala. U njezinim se očima opet zažari nada Možda nije sve izgubljeno — možda će popustiti i ostati na miru u šumi, kao i do sada... Šuma bi joj se tada pretvorila u kraljevske dvorove...

Sunce je razlilo svoje zlatne pramove vrh planine i iznad drveća i probilo se kroz široke krošnje. Lišće na tlu zašumilo, malena lasica prugnula iz hrastovog korjena i nestala je u uvali. Iz rupe podno Udmaničevih nogu izmiljio maleni, žuti miš. Drhćući kao krivac buljio je svojim malenim očicama u Jocu, kao da strepi pred njim. Tada se opet povukao u svoju rupu.

Svega toga Joco nije ni opazio. On se bavio svojim mislima. Mara ga promatrala i smiješila se.

»Bit ćeš ti opet moj — ako Bog da!« — mislila ona. — »Moj i ničiji«.

Joco se digne sa panja i kao da nisu do sada ni razgovarali reče Mari:

— Vrati se u špilju! Budi domaćica Todoru, Petru i Blažu.. Svega ima još, osim rakije. Ja sam već o svemu razgovarao s Todorom. Ja idem ali ću se brzo povratiti.

Na rastanku pruži joj ruku:

— Zbogom, Maro!

— Zbogom Joco! — šapne ona turobno i zagleda se za njim.

Joco je žurno odmicao stazom. Nije se ni ogledavao.

— Otišao! — šapne Mara sama sebi. — I ne napušta svoje osnove. Dobro! Ali ni ja ne ću napustiti svoje. Radit ću i ja po planu, pa da vidimo, tko će dobiti igru. On ili ja. Veli da ne će radi mene kavge s Petrom. Pa dobro! Lako za Petra. On će prekršiti njegovu zapovijed i eto sukoba i kavge. A ja ću se pobrinuti zato, da što ljepše ispane. A ako bude i tada ludovao za djevojkom iz Potoka, eh, onda ćemo napeti druge žice.

I ona zgrči obje šake i reče:

— Nikada ga sunce sreće ne će ogrijati s njom...

Joco je odmicao stazom sve dalje po vrhu planine prema sjeveru. I kad je došao na »Kaludjerov grob« bio je siguran, da je već daleko od izvjedljivog oka lijepe ciganke. Sjedne na onu istu kladu, na kojoj je pred par dana sjedio sudac Pajancvić. Nije osjećao umornosti od hoda, ali ga je u prsima stezalo nešto neodoljivo, nešto, što ga je sililo da odahne. Sjetio se ciganskinih riječi i ponovno počeo razmišljati o njima... Možda ona u koječem ima pravo... Možda bi bolje bilo da nastavi svoj stari život, pa kud puklo da puklo! Može li poslije svega, što se dogodilo, natrag; može li stalno računati na milost i pomilovanje od onih, koji su udarili ucjenu na njegovu glavu? Ej, da mu se ponovno roditi, posve bi drugi život započeo! Život sreće, mira i blagoslova. Što to vrijedi — to zna najbolje on, koji je proganjan kao divlja zvijer... Kad kaplja rose padne s grane ili kad suharak zaškripi pod nogama, on se stre-

se kao list na vjetru. Njemu se tada pričini, da netko dolazi po njegovu glavu. Nema on nikad mira ni pokoja! Što bi on sve dao, da može kao i drugi sretni ljudi postati slobodan i sretan čovjek. Koliko to želi radi sebe, a još više radi nje — radi svoje Mare. Čim je dalje od nje, čim ga više proganjaju, tim više žudi za njom i za slobodom. Možda bi bilo bolje, da je nikad ni vidio nije!? Onda bi se potpuno primirio u šumi uz svoje drugove, a možda i uz crnu Maru. Vragoljasto je to cigansko stvorenje... Ima zavodljive crne oči, bijele zube, a krasne crte lica...

Tada se sjeti svoje majke i osjeti još veću težinu u duši... Ona stanuje tamo u onoj maloj kućici na podnožju vidrenskog brda. Koliku joj je samo nanio bol! Uvijek, kad je pohodi u gluho doba noći, kad kucne prstom na ono malo okance, začuje bolni uzdah i drhtavi šapat pun tuge i straha za njegov život.

— Samo polako sinko, da te tko ne opazi! — strepi ona. — Uvijek se bojim za tebe.

I suze joj odmah udare na oči. A kad joj ponudi novaca, da svoje stare dane lakše proživi, ona to uvijek odbija.

— Samo ti to sinko sebi spremi! — veli ona. — Trebat ćeš ti to i sam! Ja ću i dalje presti ženama u selu, pa ću se prehraniti.

Kao da se boji od njega primiti novac, jer je to tudje dobro i jer je to grijeh, koji bi i nju okaljao, kad bi ga se dotaknula. Eto, i njegova mati kao da ga susreće s nekim strahom i nepouzdanjem. A to boli — ljuto boli. I zato ju rijetko pohadja. Već je nije pohodio od zadnje badnje noći, od one svete badnje noći, koja je tako potresla cijelim njegovim životom. Toga časa nikada on ne će zaboraviti!... Tada je istom upoznao sebe i onaj jaz, što dijeli njega —

šumskoga vuka i hajduka — od ostalih sretnih i slobodnih ljudi. Možda bi bilo bolje, da onu noć nije bio u crkvi, da nije vidio bezbroj onih plamtećih svijeća, da nije čuo grmljavine orgulja i vesele božićne pjesme, kojom se orila dupkom puna crkva?! I on se uvukao medju ljude, u kut, u mrak, da ga nitko ne opazi i ne prepozna. Ono pjevanje novorodjenomu Kristu — onaj ushit pobožnog naroda — prodrmao je iz temelja njegovu dušu. A ono tamo, gle, nije li ono njegova bijela Mara? Opazio ju u svijetlu svijeća, kad se svijet okrenuo prema propovjedaonici. Stajala je uz svoju strinu, lijepa i pobožna, s molitvenikom u ruci. Kad ju je ugledao — skoro je kriknuo! Bio bi se najradije stvorio kraj nje. A onda se sjetio, gdje je i noge mu klecnuše. Odšuljao se polako na vrata i izašao van kao nepozvan gost — kao prokletnik. Tog časa je u njegovoj duši nastao potres — nešto se u njoj slomilo. Zašto nije i on poput svih ovih ljudi, koji tako veselo i bezbrižno pjevaju? Kad izadju iz crkve, porazgovorit će se i pozdraviti medju sobom. Momci će prići djevojkama i reći im po koju toplu riječ. I obdarit će ih jabukama božićnicama. — A gle, on se svojoj Mari ne može približiti, on mora bježati. Glas ćuka čuje se negdje u blizini. Pozna on taj glas. To ga drugovi dozivaju, da tu noć izvedu dogovorenu provalu na Štaciju. Ali od toga ne će biti ništa. On se osjeća slomljen i poražen. Otišao je k drugovima i rekao, da odustaje od provale. Čudno li su ga pogledavali, kad su se vraćali u planinu. On je šuteći, pognute glave, koracao pred njima. Svega se sada sjeća!

Od onda je on nekako drugi čovjek. To mu je i ciganka Mara danas spočitnula. Ona je sva vražja. Kad se smije, oči joj se milo sjaju, zubi

joj se bijele kao oguljena repa. Ali kad se prijeti — u očima joj bljesne neki divlji žar, lice joj se stegne — iz čitavog njezinog bića usplamti divlja ciganska narav. Pozna on nju dobro! Zna on, da ona ne zna šale. Odvažna je i bez straha. I danas kao da je zaprijetila njemu i njegovoj bijeloj Mari. Nu što ona njima može?

Samo ako njemu uspije molba! Onda je on na konju.

Joco posegne rukom u njedra i izvuče dvije kožnate kese... Otvori ih, a zlato zasja na suncu. To je njegova posljednja imovina. Jednu će kesu sačuvati za sebe, a drugu makar potrošio na molbu.

U tim mislima stavi Joco kese opet u njedra, digne se i nastavi put.

Fiškal

Pao je suton. Nebo se naoblačilo. Topli je jug duvao, spremalo se na kišu. Nad gradom, što je ležao na sjevernoj strani moslavačke gore, nadvio se prvi mrak. Brzi koraci gradjana odmnijevali pločnicima. Sve se žurilo da izbjegne prijetećoj kiši. Ulicama je doskora zavladao mir... Gradić slabo rasvijetljen, osobito u pokrajnim ulicama... Na dnu ulice, što vodi od glavnog trga, stajao je stup sa svjetiljkom koja je osvijetljivala malu zidanu kuću s tri prozora što su gledala na ulicu. Teška drvena vrata, kroz koja se ulazi s ulice, bila su još otvorena. Nad vratima na drvenoj daski kočio se natpis:

Odvjetnička pisarna dra Vrtoglava.

Gospodin odvjetnik bio je sam u pisarni. Perovodju poslao na poštu, a sam je pregledavao neke spise. Svjetiljku primaknuo bliže, nadvio se nad stol i prekapao po hrpi prašnih papira. Bio to onizak čovjek, jakih, širokih ramena. Lice mu okruglo nad podstriženim brkovima svinuo se orlovski nos. Prosijeda kosa pokrila mu glavu u obliku vijenca, padala na uha i jaki ugojeni vrat. Golo tjeme ljeskalo se na svijetlu kao drveni, obojeni poklopac. Sive oči nemirno žmirkahu preko naočala po spisima, a duge obrve čas se skupile, pa opet rastegnule. Medju obrvama usjekle se dvije jake bore.

U zemljanoj peći, što je stajala u kutu, pucketala vatra. Krupne kapi kiše stale pojedinačno udarati o stakla. Gospodin odvjetnik nije toga ni primijetio, jer se bio previše uživio u spise. Kod jednog spisa podigne glavu, složi usne na osmijeh i promrmlja:

— Ha, to je ta hajdukova molba!... No i taj je dao vuku janjce pasti. Ne zna on, da je momu bratu ispraznio džepove u Dubokom Jarku kod Sesveta. A sad mi je došao u šake. Kako se samo usudio — pisati molbu? Tko je to vidio? Naprije kradi i otimaj, a onda piši molbu za pomilovanje. Možda bi ga i pomilovali, jer još nije počinio ubojstva. No, to bi bila šteta! On, koji je tolike gospodske džepove ispraznio, pa da bude slobodan čovjek?! Bolje će biti da svrši u tamnici ili na vješalima... Zato ova molbenica nikada ne će vidjeti Beča ni carskoga lica! Neka izgori u ovoj peći.

I fiškal smota papir, baci ga u peć mrmljajući:

— Tako nestalo Udmanića, kako nestaje i ovog papira na žeravici.

No jedva je izgovorio posljednje riječi — otvore se vrata i u sobu stupi mladi seljak širokih ramena u crnim čizmama i bijelim hlačama, zataknutim u široke sare. Haljetak mu na ledjima, zobunac raskopčan, bijela seljačka

košulja siže mu do grla. Mladić zaključa vrata, skine svoj okrugli klobuk i pozdravi:

— Dobra večer, gospodine odvjetniče.

Fiškal lagano drhtne opaziv dva žarka oka, koja su bila upiljena u njegovo lice.

— Što želite? Tko ste vi — upita došljaka.

— Ja sam Joco Udmanić.

Doktor Vrtoglav naglo problijedi i posrne velikim korakom natraške.

— Ne bojte se... Dolazim kao prijatelj — prihvati Joco smiješeći se. — Sjećate li se, da ste mi pred nekoliko tjedana pisali molbu za pomilovanje? Eto, radi te molbe sam došao! Prošlo je već prilično vremena, od kad ste pisali tu molbu, pa sam upravo znatiželjan, je li stiglo kakvo rješenje iz Beča.

— A... da, da — jest... jest... ja sam tu vašu molbu odmah poslao u Beč — isprekidano progovori iznenadjeni fiškal, tarući krupne kapi znoja, što mu probiše čelo. No brzo se sabrao od straha i smetnje, okrene se i stane pred Jocu, pa nastavi:

— Vaša će molba, mladi prijatelju, sigurno biti uvažena, jer vas do sada ne tereti niti jedno ubojstvo! Ja sam to u molbi osobito istaknuo, pa zato budite bez brige!

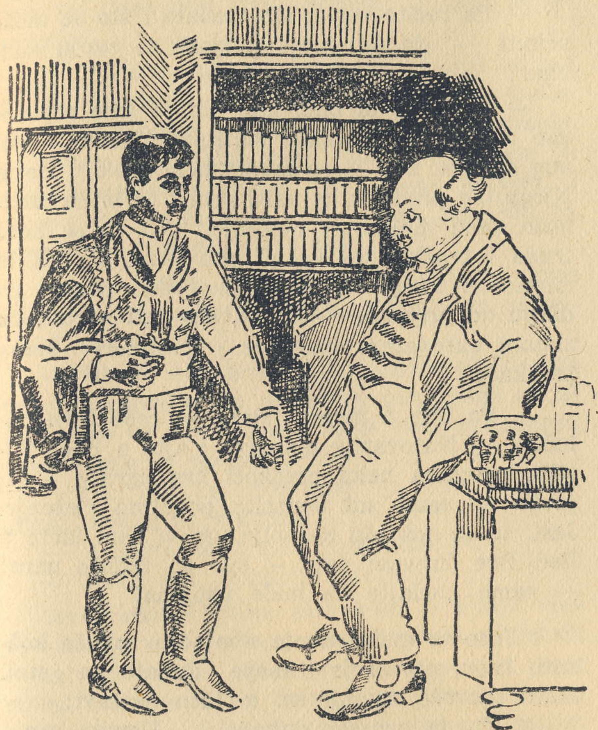
— Kako ću biti bez brige, kad već toliko tjedana nema ništa iz Beča...

— Daleko je Beč, dragi prijatelju! A onima u Beču se baš ne žuri. — Treba malo strpljenja, treba čekati...

— Teško je to čekati i razmišljati dan i noć: hoće li te pomilovati ili ne?! Ja bih najradije, da što prije znam svoju sudbinu, pa kud puklo da puklo. Bar bih znao, čega mi se držati. Gotovo sam već i požalio, što sam pisao molbu.

— Nemojte žaliti, mladi prijatelju — brzo će odvjetnik. — Vi ste još mlad, lijep momak,

pa je šteta, da vas tjeraju po šumi kao vuka. Vas će pomilovati — samo se strpite. I kako sam vam savjetovao još dok sam pisao molbu — okanite se novih provala i zlodjela, jer bi to škodilo povoljnom rješenju vaše molbe. Ja sam

Ja sam Joco Udmanić...

naime u molbi naveo, da ste se vi već odrekli svakog hajdučkog zanata i da želite miran i čestit život...

— Pa onda pišite u Beč caru Franc Jozefu, neka tu molbu riješi što prije. Pišite odmah sada — ja ću vam naplatiti trud...

Fiškal se malo zamisli, pa se nasmiješi. Neka dobra misao sinula mu u glavi.

— Stanite, mladi prijatelju! Ja bih pisao u Beč i požurio rješenje, ali opet treba čekati, a mi bi udarili drugim putem...

— Pa recite samo, što trebate i što se može učiniti — da što prije saznam za svoju sudbinu?

— Najbolje bi bilo, kad bih ja sam otputovao u Beč. U dvorskoj kancelariji imam jednog znanca, koji je sa mnom učio škole u Beču. Njega bih predobio za vašu stvar, pa bi on predložio vašu molbu na rješenje. No tu se hoće truda i troška, jer ruka ruku pere. Čovjek bi morao tu imati! — udari se fiškal rukom po džepu od prsluka. — Znate, što veli narod: da zlatom natovareni magarac i gvozdena vrata preskače.

— Pa ima u mene i zlata — reče Joco odlučno. — Natovarite magarca i ajte u Beč! Pustite magarca neka preskoči sve ograde i zapreke — samo mi donesite povoljno rješenje. Jest, to će još biti najbolje, da vi sam idete u Beč. Sve ću vam dati — sve do zadnje pare! — samo gledajte da bude uspjeha.

I Joco se maši rukom u njedra, izvuče kožnatu kesu, otvori je i saspe dukate na stol. Zlato zazveči, zasjaji se, a Joco nastavi:

— Tu je pedeset dukata!... Uzmite sve i učinite kako ste rekli...

Videći hrpu zlata na stolu, fiškal veselo žmigne očima. U duši je sam sebi čestitao, kako je zgodno i bez muke naveo vodu na svoj mlin. Oko lijevog brka zatitra mu veseli smiješak.

— Dobro — reče on. — Zlato je tu, magarac će biti natovaren. Odmah sutra putujem u Beč.

Budite bez brige, mladi čovječe! Za tri, najdulje za četiri nedjelje vi ćete biti slobodan čovjek.

— Kad bih mogao glede toga opet doći, da saznam, kako je ispalo te da primim rješenje?

— Kad se povratim iz Beča. Tamo ću ostati dva, tri dana dok stvar uredim. Dodjite za tri nedjelje...

— Dobro — promrmlja Joco. — Još tri nedjelje očekivanja. Proći će i to! Samo — molim vas — gospodine odvjetniče, — da stvar nikako ne zanemarite. Osim ovih dukata, što sam ih nosio u njedrima, imam još i punu kuburu i oštar nož! Ne bi vam bilo ugodno, kad bih to morao upotrijebiti protiv vas!

Lagani drhtaj zime prodje fiškalu kroz kosti, no on to brzo sakrije. Na silu se nasmiješi i reče:

— Budite bez brige, mladi čovječe! Vi ćete me još blagoslivljati, jer ste u meni našli prijatelja. Sve ću učiniti da spasim vašu budućnost, jer ste mlad i jer vas volim.

— Dao Bog da bude tako! — odvrati Joco i uhvati kvaku na vratima:

— A sada, laku noć gospodine!

— Laku noć, mladi prijatelju!

Joco pokrije glavu klobukom, otključa vrata i izadje van. Jedva je izašao, skoči odvjetnik i zaključa vrata. Tada klone na stolac kraj stola. Teško je disao. Krupne kapi znoja, što su mu neprestano probijale čelo — otirao je malim rupčićem... Činilo mu se, kao da je obavio neki teški posao, pa je sad izmučen klonuo na stolac.

Jeli to san ili java? Pred njim je taj čas stajao hajduk, pred kojim strepi čitava Hrvatska, a on je eto — ipak živ i zdrav. I to ne samo što je živ i zdrav, nego još i nagradjen! Da je to

sve živa istina — najbolje svjedoči ova hrpa zlata, što se sjaji na stolu... Pa neka tko kaže, da fiškalske škole ne vrijede? Eto, nisam li hajduka — koji je strah i trepet čitave zemlje — razoružao? Upravo sam ga ukrotio i gotovo učinio janjetom. Što ne mogu žandari, ni sva oružana sila — može fiškal. Nisam li mu utuvio u glavu, da se smiri i prestane hajdukovati? A to sve zato, da mu uspije molba! Radi toga će se on i smiriti. I onda — kako je mudra ona moja misao, da putujem u Beč i da mi treba novaca! Raznježio se momak, posegnuo u njedra i sasuo hrpu dukata pred gospodina odvjetnika. Tako valja! Hoće mu se slobode — hoće da se ženi! Ali — stani mali — malo si se prenaglio! No na koncu konca — što je ono govorio o kuburi i nožu? Zaprijetio se ... Ah šta! — skoči fiškal sa stolca i uššeta se po sobi. — Koga se vraga svi toliko boje ovoga momka, koji je tu malo prije stajao? Lice mu je gotovo djetinjasto, na njemu ni nema ništa hajdučkoga... Ali kosa, pa oko — to da! Kad te pogleda, pogled mu prolazi kroz kosti! Ne bih htio, da me više gleda. — Pisat ću sucu Pajanoviću u Ludinu... Neka se tamo požure!... Treba ga uhvatiti prije nego mu stigne molba iz Beča. Tako ćemo ga se ipak jednom riješiti.

Ciganka na poslu

U jutro rano prije zore, na dan proljetnog miholjskog proštenja u Ludini, ustane Joco u špilji, dok su još spavali Todor, Petar i Mara i tiho stane buditi Maru...

— Ustaj, Maro, skoro će zabijeliti zora!

Mara protare oči i upita:

— Što je? Što hoćeš?

— Ustaj, uzmi svoju torbu i karte, pa idi u Ludinu. Danas je tamo miholjsko proštenje. Bit će svijeta iz čitave okolice. Napni uha i pamet, pa slušaj i pazi, što ljudi govore. Možda ćeš saznati i to, kad će Bunića batinati. Zadji na Staciju medju gospodu, pa slušaj, što govore. Tvoje ti karte svuda krče put...

To je Mara jedva dočekala, jer to bijaše upravo voda na njezin mlin. Ona je i onako kanila otići u Ludinu a da o tom nikome ništa ne reče. A sad će pogotovo otići. Veselo ustane i stane se spremati:

— Idem! — reče ona. — Za tvoju volju u vatru i u vodu, a kamo ne u Ludinu!

Joco se zadovoljno nasmiješi i izadje iz špilje. Na samom izlazu, čim je Joco stupio iz hodnika na zrak, začuje iza sebe korake. Ogleda se i opazi Maru, kako se žuri k njemu:

— Hoću da s tobom govorim, dok Petar i Todor spavaju — reče ona Joci. — Na ustima joj smiješak — oči veselo sjaju.

— Govori, da čujem...

— Hoću da te nešto pitam...

— A ti pitaj...

— Ako bude bijela Mara iz Potoka na proštenju u Ludini — hoćeš li ju pozdraviti?

— Kako se ti to brineš za bijelu Maru...

— Ono, što leži na srcu tebi, leži i meni!... Hoćeš li ju pozdraviti?

— Pa — ako ju sretneš — pozdravi ju... Reci, da ću skoro — u Potok.

— Opet u Potok! — dahnu ciganka, a oči joj bljesnu. — I ti se nje nikako ne odričeš?

— Bog budi s tobom, Maro! Što me iskušavaš? Sad nije vrijeme da o tom govorimo.

— Kako da nije? Za mene je to najvažnija stvar!

— Ne znam, zašto bi to bilo tako važno!

— Ne znaš? Ti ne znaš, da po čitave noći ne mogu spavati! Neprestano mi lebdi pred očima ta tvoja bijela Mara. Kao da mi se ruga! Tebe mi otimlje, a bez tebe ne ću da živim.

— Što si ti to sebi sve zatukla u glavu? Govoriš, kao da Petra ni nema na svijetu.

— I opet Petar... Oh, taj Petar, kako mi se ogadio. Neprestano mi vrti nožem oko grla. Ne ću da čujem za njega.

— Poludio je radi tebe! Pazi na svaki tvoj korak.

— Gle, ti bi me mogao zaštititi od njega.

— To i hoću! U mojoj prisutnosti ne će on tebi ništa. No ne mogu ja uvijek biti kraj vas i krojiti vam pravdu! Kad nema mene, ukroćuj ga svojim lijepim riječima i očima.

— Nemam više strpljivosti. Mrzim ga, a moram mu govoriti lijepe riječi i bacati mu tople poglede. Kako je to gadno! A voljela bih da ga odnesu svi vrazi i da ga zemlja proguta i s onim njegovim nožem. A gdje su oni dragi dani, kad je to sve bilo drugačije.

Mara upilji svoje crne oči u Jocu. Njezine lijepe oči kao da su postale vlažne. Hladan jutarnji zrak strujao je oko njezinih ramena, koja je ogrnula na brzu ruku samo crvenom maramom.

— Koje to dane misliš? — upita je Joco.

— One blažene, prošle dane. Ti si bio drugačiji i sve je bilo drugačije. Onda ti nisi tako često zalazio u Potok, nisi pitao, što će reći Petar ili Pavao, nego smo živjeli u tim planinama sretno i veselo. Zašto danas nije tako?

— Vremena se mijenjaju, lijepa ciganko — uz posmjeh reče Joco motreći njezine vlažne oči. Jedan je dan lijep i ugodan — drugi je tmuran i maglovit. Ne mogu svi dani biti jednaki. Tako je i u životu lijepa ciganko!

— Zašto nije uvijek lijepo i ugodno?

— Zašto? Bog zna zašto? Tako ti je to! Nego, vrati se u špilju. Hladan je zrak, prehladit ćeš prsa i ramena. Od ovog gorskog jutarnjeg zraka rumeni ti obrazi bit će još rumeniji, a crne oči još će ti jače potamniti. Zato se čuvaj! Idi u špilju pa se bolje obuci.

— Tjeraš me od sebe, a meni je tako lijepo, kad govorim s tobom.

— Ne tjeram te, ali nama se obojici žuri. Ti ideš u Ludinu na proštenje, a ja se žurim do ugljenara.

— Ostavljaš me, kad me ne možeš otjerati. No, dobro! Ja ću odmah u Ludinu. Sve ću izviditi i sve ću ti dojaviti.

— Tako valja, lijepa ciganko! Budi dobra, pa će sve na dobro izaći. Evo ti dvije škude. Kupi za nas kruha i mesa, a ostalo tebi.

Joco joj pruži ruku.

— Zbogom! — Prošapće Mara i zagleda se za njim. On je brzo nestao iza gustog bukovog drveća.

— Otišao! — šapnu joj usne, a oči joj se upilje u pravcu, kojim je pošao. Iz snatrenja prenu je koraci, koji su dolazili iz špilje.

— Ha, tu si ti, zmijo, koja me već tako dugo varaš! — poviče Petar i s golim nožem skoči iz hodnika pred Maru.

— Što hoćeš čovječe? — prestrašeno će ona.

— Hoću da ti učinim kraj. Nikad me više ne ćeš varati!

I Petar sa čupavim kosama i bos — kako je skočio iz ležaja — pograbi Maru ispod grla za maramu i povuče ju u hodnik.

— Kuda si izašla tako rano?

— Na zrak, čovječe.

— A gdje je on — Joco?...

— Otišao je.

— I ti si pošla za njim. Sastaješ se s njim gdje nema mene. Ali ne ćeš me više varati. Sad će ti biti kraj!

Svjetao nož bljesne pred Marinim očima. U smrtnom strahu Mara se trgne svom snagom i potrči hodnikom u špilju. Petar je jedan čas gledao u svojoj ruci komad crvene marame, a onda i on potrči za Marom...

— Ne daj me, Todore — poviče Mara uletivši u špilju. — Ubit će me Petar.

— Što je to opet? — skoči Todor i ustremi se pred Petrom, koji je s nožem u ruci uletio u špilju.

— Pusti me, da joj sudim!

— Ne puštam te! Baci taj nož.

— Ne ću.

— Bit ćeš tako dobar, pa ćeš pustiti.

— Ne ću.

— Hoćeš... Evo gledaj.

Todor ga svojim gvozdenim prstima uhvatio iznad šake, u kojoj je držao nož. Petar zastenje od boli, prsti mu se sami rašire, nož padne na zemlju.

— Eto vidiš da si dobar, pa si popustio!

— Gade kordunaški! Što se pačaš u moje stvari? Njoj sam ja gazda. Imam pravo da joj sudim.

— Samo polako, brate Petre. I ja sam tu. — Hoću da znam radi čega. Ako smo i hajduci, ali u našoj kući treba da je red. Što je počinila, da joj radiš o glavi?

— Pitaš kao da ne znaš?! Zašto ona potajno izlazi iz špilje i sastaje se s Jocom? Jeli to čist račun?

— Govorili smo o mom putu u Ludinu — reče Mara oslonivši se o Todorovu zaštitu. — Danas je tamo miholjsko proštenje. Bit će mnogo svijeta!

— Ti da ćeš danas u Ludinu? — ciknu ciganin. — Pošto? I na čiju zapovijed?

— Pa treba da izadje — reče Todor. — Ona jedina izmedju nas može izaći. Treba da čuje što se govori o hajducima i Udmaniću. I da nam donese štogod! Nemamo već ni kruha ni mesa, a o vinu i rakiji ni spomena.

— Čup je već davno prazan — uzdahne ciganin.

— Ispio si ga — nevoljo ciganska! Popio bi jarak pod Garićem da proteče rakijom.

— A nisi li i ti pio, Todore?

— Ja sam katkada gucnuo. Ali ti si potezao kao vol!

— Gucnuo si, kako ti je grlo široko.

Todor se okrene Mari:

— Samo se ti, Maro, spremaj, pa idi u Ludinu. Uzmi torbu i karte, pa se požuri. A navečer donesi nam usput iz sela makar kruha i luka. Bit će i to dobro.

— Ako ja rečem, da ne ide — ona ne će ići — okosi se Petar. — Brzo se sagne, da digne nož sa zemlje. No Todor je bio brži. Pograbi nož i poviče:

— Noža ti ne dam u ruke, dok se ne umiri tvoja ciganska krv. Mjesto da se raduješ, da nam pod noć donese večeru, a ti joj braniš da izadje. Eto, kakva si budala.

— Zašto da ona ide bez moga znanja i privoljenja? — žestio se Petar.

Mara, videći nož u Todorovoj ruci, dodje do Petra, milo ga pogleda, nasmiješi se i stavi mu ruku na rame.

— Sprovedi me, Petre, do izlaza iz planine. Sve ću ti putem razjasniti.

Petrova žestina napola se slegla. Kao da si u vrelu vodu nalio studene vode.

— Pa dobro, sprovest ću te — reče on — da čujem, što ćeš mi razjasniti.

Mara prebaci torbu na ledja, spremi u njedra karte i uputi se s Petrom na izlaz iz špilje.

— Nevolje ciganske — mrmljao Todor — držeći u ruci Petrov nož i prateći očima izlazak Mare i Petra. — Baš pravi cigani! Sad se otjeli poklati, a sad opet izlaze kao dobri prijatelji. E, Mara je lukava — mudra kao zmija. Ona je dobar krotitelj zvijeri, što prebiva u Petru. Čuo sam negdje da se lavovi krote pogledom. Tu je Mara majstor! Ima lijepe crne oči. No Petar nije nikakav lav — on je proždrljivo i kehljivo cigansko ždrijebe. Ćup s rakijom skoro je sam popio. Nevolja ciganska.

Mara i Petar podjoše šuteći kroz planinu. Mara se žurila, da što prije prevali svoj put. Petar je uz nju koracao mrk i zlovoljan.

— Zar je to trebalo? — poče Mara okrenuvši se licem k Petru. — Maramu si mi poderao, novu crvenu maramu!

— Tjeraš me na to. Uvijek se dogovaraš sa Jocom bez moga znanja i meni iza ledja. U meni onda uzavri krv i mogao bih ti nožem prorezati vrat. Eto, i danas te bez mog znanja šalje u Ludinu.

— To je sreća za nas . . .

— Kakva sreća?

— Prva je sreća, što sam od Joce dobila dvije škude, da donesem kruha i mesa.

— To je dobro — promrmlja ciganin i mljacne jezikom. — Bit će mesa za večeru . . .

— Druga je sreća, što ću moći sve izviditi.

— Što ćeš izviditi?

— Sve! Bože moj — ti se baš ničemu ne domišljaš. Danas je proštenje u Ludini, a sutra je sajam s robom i blagom.

— Pa onda?

— I na ništa se ne možeš sjetiti? Čemu ti ta glava na ramenu?

— Što se nas tiče sajam s robom i blagom? Mi nemamo ni robe ni blaga.

— Ali imadu drugi.

— Pa što to nama vrijedi?

— Ipak bi se već mogao dosjetiti. Evo ja ću ti u kratko razjasniti. Zadnji puta smo zaključili, da ćemo otići pod čergu, čim dodjemo do novaca za kola i konja. Sutra je za to zgoda! Ljudi će tjerati na sajam marvu preko planine. Zapamti seljaka, koji tjera volove. On će volove prodati i vraćati se preko planine kući. Kad vidiš, da se vraća bez volova, onda si siguran, da u džepu nosi novce.

Petar se udari šakom po čelu:

— Maro! — krikne on i oči mu sijevnu. — Kako si pametna! Kako si to mudro zamislila! A ja budala, nisam se tomu mogao domisliti. Nikad bolje zgode!

— No eto. Nisam li sve to dobro zamislila?

— Mudra si, Maro. Sad vidim, da ti vrijedi pamet . . .

— A što si ti skoro od mene načinio?

— O, ja budala! Nisam ni slutio, što ti sve mudro smišljaš. I volim te, znaš, previše te volim, pa mi srce radi tebe prekipi. Eto, kad budemo sami pod svojom čergom — prestat će to. Koliko sam si samo mučio pamet, kako bih došao do novca za čergu i kola. A gle, ti si to izmudrila brzo i na lagan način.

— Nije baš to tako laka stvar. Seljaku ćeš lako oteti novac, ali što će reći Joco. Prekršit ćeš njegovu zapovijed, da se ne dira u seljaka.

— Ah, šta! — zgrči ciganin šake. — Dosta mi je Joce i njegove glupe zapovjedi. Ne će on za to ni znati. A ako dozna — ništa zato. Nabit

ću dobro kuburu i ispalit ću mu je iznenada u glavu.

— Samo hrabro! — nasmjehne se Mara. — Sutra je dakle naš dan. Spremi se dobro. A sad zbogom. Treba, da se žurim.

— Zbogom, Maro. I sretan ti put. Na večer prije zalaza sunca čekat ću te ovdje.

Mara mu kimne glavom i pobrza šumskim putem. »Da, da, lijepi moj Petre«, mozgala je ona sama u sebi. »Ti ni ne slutiš, kakav je moj plan na koncu. Sutra ću se tebe — ako Bog da — za uvijek riješiti. Ti ćeš prekršiti Jocinu zapovjed i on će te kazniti. Ti ćeš doduše imati nabitu kuburu, ali ona ne će opaliti. Zato ću se opet ja pobrinuti. A ti ćeš onda od Joce sigurno dobiti svoje. I nitko te ne će žaliti. Ja pogotovo ne! Toliko put sam zadrhtala u smrtnom strahu pred tvojim prokletim nožem. A sad više ne ću. Tada ću reći Joci: »Evo slobodna sam. Nema više Petra«.

Oprostivši se s Marom, Joco je stazom pošao do ugljenice da potraži ugljenara. Od istoka strujao je hladan zrak... Istok se žario — skoro će izaći sunce. Dolje u jarku u grmlju ptice su udarile u pjesmu kao za okladu.

Kraj ugljenice protezao se na tlu ugljenar budeći se iza sna. Probudio ga oštar jutarnji zrak, što mu je strujao u lice.

Čuvši korake digne glavu i podboči je na lakte.

— Spavaš — nagovori ga Joco, koji je upravo nadošao.

— Spavam, drijemam, kad rakije nemam — odvrati zijevajući ugljenar.

— Ti bi rakije? Nemam je, brate, ni ja... Ne znam, hoće li još šta biti u onom ćupu u špilji. O tom vodi brigu Todor i Petar.

— Imaš li možda duhana, kad nemaš rakije?

Joco se maši rukom u džep i pruži mu cigaru.

— Evo ti, pa zapali!

— E, moj Joco! Pa ti si čitav gospodin. U tebe ima i cigara.

— Ovo su baš svježe iz grada.

— Baš će mi dobro doći. Mjesto rakije...

Ugljenar odgrne otvor na ugljenici, štapićem izvuče gorući ugljen i zapali cigaru. Joco ga upita:

— Jesi li bio u Potoku?

— Bio sam — kimne glavom ugljenar odbivši prve dimove. — Donio sam ti i lijepe pozdrave.

— Od koga?

— Kao da ne znaš... Od stare i mlade! Osobito od mlade. Obje su te lijepo pozdravile. Staroga Budina nisam ni vidio.

— Otišao valjda nekud.

— Ne znam. Nisam pitao. Zagledao sam se u mladu. Znaš, u tvoju Maru. Ne težiš ti badava za Potokom. Ona ti je cvijeće, narandža, jagoda i sve što je slatko. Da mogu, ukrao bih ti je kao Turčin.

— Pa što veli Mara?

— Lijepo te pozdravlja i poručuje ti da što prije dodješ u Potok i da joj javiš, što si obavio kod fiškala.

— Dobro! A što veli stara? Je li što saznala o Buniću?

— Jest. Ona tvoja strina pravi je fiškal. Bila je dva dana kod kume u Ludini. Odnijela je Buniću bijelog kruha, par osušenih sirova i komad šunke. Napela je sve žice preko svoje kume kod gospodje Pajanovićke, da se Bunić pusti na slobodu.

— Pa što je polučeno?

— Ništa! Doznalo se samo to, da će još ovaj tjedan koji god dan Bunića batinati.

— Možda još danas ili sutra? — zabrinu se Joco.

— To ne će. Danas je tamo proštenje, a sutra sajam. Ovakvi se poslovi obavljaju, kad nije mnogo ljudi na okupu.

— Imaš pravo. Dakle ovaj tjedan.

— Jest. Ovaj tjedan i ja ću otići iz ove planine u drugu planinu.

— Kako to?

— Tako. Otpustili me u Moslavini. Postao sam im sumnjiv.

— Zašto?

— Uvjerili se, da sam ja onaj dan, kad je bila hajka u planini, čitav dan pijančevao u tvom odijelu u Gornjoj Jelenskoj, a ti u mom odijelu, da si vodio za nos gospodu po planini. Eto, to se pročulo i to su saznala gospoda na moslavačkom vlastelinstvu.

— Gle vraga! — nasmije se Joco. — Pa kako su to nanjušili?

— Lako. Kriv je onaj tvoj dukat, što si mi ga dao. A ja sam i sam najviše kriv. Plaćao sam dukatom vino, pa su seljani počeli obilaziti oko mene i mjeriti me očima. Kakav je to delija, koji plaća zlatom, dok drugi nemaju ni bakra?! Došli i momci, koji su sa mnom cijepali drvo i pomogli mi složiti ugljenicu. Pio sam s njima, ili bolje oni sa mnom, jer sam ja plaćao i pjevali smo — dabome — prepoznali me, pa kad su bili na tlaki kod grofa, pripovijedali su to drugovima i tako je to došlo do ušiju špana i samoga grofa Erdedija. Grof me pozvao i strogo ispitivao. Sve sam priznao, samo sam jedno slagao.

— Rekao sam, da si me ti prisilio, da zamijenimo odijelo. Da nisam to slagao, nažarili bi mi ledja batinom. Već mi je špan vitlao ljeskovačom nad glavom.

Joco se časak zamislio, a onda odvrati.

— Žao mi te Martine! Radi mene si nastradao!

— Ništa nisam nastradao. Ja ću i u drugoj planini biti ugljenar kao i u ovoj. Danas ću razvaliti ugljenicu, a sutra ću predati ugljen. A onda zbogom moslavačka planino!

Joco i Martin su još dugo razgovarali, a onda se oprostili kao dobri prijatelji.

Petrova smrt

— Gledaj, Maro, kako sam spremio svoju kuburu. Nabita je kao top! Na koga opali, srušit će se kao snop. Hoće, duše mi. Danas sam baš ratoboran! Ali što je to? Skoro će sunce, a seljaci još ne tjeraju volova na sajam. Možda ne će ni proći.

— Kako ne će — odvrati Mara, promatrajući Petrovu kuburu. — Baš ovuda moraju proći. Samo se strpi, golube moj bijeli, skoro će oni. Dok nahrane i počešljaju blago i dok se spreme. No baš si je nabio! — namigne Mara na kuburu.

— Kao nikad u životu! Nasuo sam baruta, pa onoga olova vučjaka, pa onda sve to nabio kako treba. Nisam zaboravio ni one nove upaljivače. Gle, kako se svijetle ispod kapice.

— Dobro si se spremio. A sad da ti ne bude dosadno, eto ti zabave — reče Mara i ispod crvene marame potegne flašu s rakijom i pruži je Petru.

— Maro! — poviče Petar, a oči mu zasjaju. — Kako si dobra i pametna! Jeli to rakija? — upita, posegne za flašom i primiriši čep. — Jest, duše mi, rakija. Kako je dugo već nisam pio?! A sad ću kušati.

Petar nagne flašu na usta, rakija zagrgoće. Zakrijese mu se oči:

— Aha! Baš je prava! Kao ona iz ćupa. Već sam nekoliko noći sanjao o njoj. Gdje si je uzela?

— Donijela sam ju jučer u torbi. I to su moje karte privrijedile. Sačuvala sam to za tebe. Hoću da se okrijepiš.

— Ala si mudra i pametna! Sve dobro smisliš i udesiš. Danas mi baš dobro dolazi.

— Samo pij!

— Hoću! Još ću potegnuti Samo se moram čuvati, da se ne opijem. Danas, znaš, imam važnoga posla!

— Imaš vremena za to. Sada si samo upamti seljaka, koji tjera volove na sajam. A onda se možeš napiti i prospavati, da ojačaš za borbu. Istom pod večer, kad se ljudi budu vraćali sa sajma, dolazi tvoj posao. A dotle imaš vremena! Dan je dugačak.

— Istinu veliš. Ima vremena! Onda ću još malo gucnuti. Baš mi se lijepi za jezik ta dobra kapljica.

— Samo pij, Petre! Pij u slavu naše lijepe čerge!

Dok se Mara smiješila Petru i nutkala ga rakijom, seljak je vrtvom tjerao volove.

— Haj, Plavi, hajd! — čuo se glas popraćen zviždukom biča.

U guštari kraj puta Mara je šapnula Petru:

— Čuj, gore seljak prolazi s volovima. Čula sam glas. Pogledaj kroz grmlje, ali oprezno. Nemoj da te opazi!

Petar se provuče kroz guštaru bliže k putu. Uto prodje i seljak s volovima.

— To je neki dugonja sa plavcima — reče on vlačajući se k Mari. Ako njega uzmem na oko, s njim bih mogao imati posla. Jak je i dugačak.

No, ništa zato! Podmetnut ću mu nogu. A kad ljosne na zemlju — onda je moj. Bude li trebalo i ti ćeš mi pomoći.

— To ne ću, jer ne ću zato imati vremena.

— Kako to?

— Ja ću pripaziti na Jocu i nastojati, da bude što dalje od ovog mjesta.

— I to je pametno Bolje da nemam s njim posla. Ej, opet netko dolazi.

Seljak je na užetu vodio kravu.

— To je malen groš — promrmlja Petar. — Bolje uzeti na račun onoga s volovima. Daj, Maro, da još malo gucnem iz flaše. Oko će mi se zakrijesiti, pa ću bolje gledati kroz granje.

Dok se Petar krijepio s rakijom, približavao se jedan seljak s volovima.

— Hajd, šari! — čuje se mekan starački glas popraćen zveketom lanaca, što su visjeli volovima o vratu.

— Ej, to je ono što ja trebam! — pomisli Petar. — Dodji bliže, Maro! Ovaj će biti moj. Gle, kako je utovio ove šarce. Samo se ziblju. Kad dodje na sajam, mesari će se potući za njih. Taj će sigurno prodati. A gledaj, Maro, malen, slabunjav starac sa torbom na ledjima. Bit će mi kao igračka. Novac će nositi sigurno u torbi. Ništa lakše nego torbu s njegovih ledja na moja, pa da se i ja malo pogizdam. Ili može imati novac i u njedrima. Ni to ne smeta! Moji su prsti hitri i glatki, ne će ni osjetiti, kad ga poškakljam. S njim ću ja lako.

Mara sa smiješkom kimne glavom, odobravajući Petru, koji je veselo ponavljao.

— Toga sam si staroga odabrao i upamtio! Sad mogu bez brige piti. Daj amo flašu. Na večer će biti novaca kao pljeve.

— Tako valja Petre. Ovakav mi se svidjaš. Evo ti flaše, pij.

Petar je pio — oči mu se žarile.

— Kako ćemo mirno i lijepo živjeti pod čergom — govorio Petar isprekidanim, pijanim glasom. — Dosta mi je šume i planine i toga ludoga Joce. Već upravo žudim za zelenom nepreglednom ravnicom. Već ju gledam pred sobom. U njoj čerga kao šiljasti humak. Kraj nje pase naše kljuse i tu smo mi svoji: Kud god okom, smiješi ti se svijet i sunce slobode.

Petar je, malo po malo, omamljen rakijom, klonuo na čistinu kraj grmlja. Još se malo pridigne i reče:

— Čuj, Maro, malo ću leći. Valjda ću i zaspati. Ti učini ono, što si rekla. Neka Joco bude što dalje — a ti što bliže! Bolje, da Joco ne zna o ničem ništa. Vrag je on.

Glava mu klone na zemlju.

Mara mu pogladi rukom dugačku kosu šapćući mu uz uho:

— Samo ti spavaj bez brige. Kad bude vrijeme, ja ću te probuditi.

I zaspao Petar snivajući o čergi i zelenoj ravnici. Glavu je položio na zemlju, ruke zabacio širom. Iza pasa viri mu puna kubura. Kad se Mara uvjerila da je Petar tvrdo zaspao izvuče mu kuburu i prošapće:

»Spavaj ti, lijepi moj Petre, a ja ću na posao.«

Potegne oba kokota na pištolju i izvadi upaljivače.

Iz marame izvuče iglu i njom izgrebe i istrese vatru iz upaljivača. Zatim prazne upaljivače stavi opet na svoje mjesto i lagano pusti kokote, pa turi opet kuburu Petru za pojas.

— Tako, moj Petre! — prošapće Mara. — Sad ti kubura ne će upaliti. Alaj ćeš se začuditi, koji je vrag tvojoj kuburi, da ne pali. A to ti je sve: milo za drago za onaj smrtni strah, što sam ga toliko puta osjetila pred tvojim nožem.

Ali što će biti, ako mu Joco oprosti? Nije on krvožednik! Onda je sav moj plan potonuo u vodu. Ali ne — ne će mu ovaj put oprostiti. Seljak će plakati za svojim novcem, a to će Jocu razbijesniti. Poslat će Petra k Luciferu na večeru. A sad idem da potražim Jocu, da znam gdje je.

Nadje ga dublje u šumi. Sjedio je na svom starom panju, glavu podupro dlanom. Na šuštanje Marinih koraka digne glavu i skoči na noge.

— Ja sam, Joco. Svagdašnji tvoj prijatelj!

— Gle, ti si, Maro! A gdje je Todor?

— U špilji.

— A Petar?

— Spava.

— Tako dugo spava?

— Sunce je ogrijalo, a on na suncu voli spavati.

— Neka spava. Čuješ, Maro, upravo razmišljam o onome, što si mi pripovijedala o jučerašnjem proštenju u Ludini. Jesi li ti u istinu na svoje oči vidjela mlinara iz Potoka zajedno sa pandurom Jožom i na svoja uha čula sve one njihove razgovore.

— Bože moj, Joco. Pa što to i pitaš? Na svoje oči vidjela sam ih i na svoja uha čula. Ti znaš, da imam zdrave oči i tanka uha. Pogledaj mi de, u oči — pa da vidiš jesu li bistre.

— Vidim, da su tamne kao noć. Kao da ih je tko ugljenom namazao. Bog zna, da li takve oči vide dobro? A uha su ti pokrita debelim pramovima kose, pa Bog zna čuju li dobro? Dakle, vidjela si ih, da su zajedno sjedili i pili i čula, da su razgovarali o meni.

— Da. Pripovijedala sam ti. Na proštenju pod šatorom točio medičar svoj ljuti gvirc. Oko stola i oko gvirca posjedali ljudi, kao da su

pčele pale na med. Medju ljudima opazim pandura Jožu i mlinara Janka. S kartama u ruci otputim se k njima. Ponudim karte panduru, no on ih je rukom odbio. Prikučio se bliže k mlinaru, pa mu govorio:

— Samo ti vrebaj na Udmanića! Imaš zgodu, jer si najbliži susjed. I kad opaziš, da je došao u Budinovu kuću, skoči ovamo do mene, pa mi to javi. Dalje je moja briga. Ne boj se, ne će ti biti badava! Tvoj mlin bit će oprošten od svih daća. I još ćeš dobiti onih pet stotina, što su udarene na njegovu glavu.

— Ej ti, plavi sokole! — odvrati mu mlinar. — Nije meni do ucjene, ni do daća i mlina. Drugi kamen na mom srcu melje. Druge su to gusle, radi kojih ću vrebati na Udmanića i dojaviti tebi.

— Tako je rekao? Baš tako?

— Da! Čula sam dobro.

— Gle! — pomisli Joco. — Nisam se onda varao. Htio bi se dočepati Mare. Radi nje — izdao bi me! Gle ti vraga paklenoga! Ali — vidjet ćemo i to.

— Ja nisam odmah znala o čemu on to misli, ali sam za čas doznala. Mlinar opazi mene s kartama u ruci i poviče:

— Ej ti, crna ciganko! Evo ti cvanciga, pa mi baci karte, da vidim što vele? Hoće li djevojka, koju volim, biti moja.

— Eno ti djevojke! — gurne pandur mlinara laktom u rebra. Očima mu dade znak da pogleda medju ljude, koji su se gurali prolazeći trgom amo-tamo kao mravi. Pogledam i ja i opazim tvoju bijelu Maru, gdje prolazi ispred šatora sa svojom strinom.

Nakresani mlinar ustane i poviče:

— Marice, dodji ovamo! Kupit ću ti najveće srce u ovog medičara.

Djevojka valjda nije čula ovoga poklika, jer je u narodu žuborilo kao u gorskom potoku, kad skače s kamena na kamen. Ona nije ni trenula. Ali je strina čula, okrenula glavu i očima ošinula mlinara.

— Gizdave ste danas! — naceri se mlinar. — Ali neka, proći će to! Za kratko ćete vrijeme biti mekane kao mekano liko. Onda ću vas omatati oko prsta. Ne brini se Joža — bit ću tvoj. Vrebat ću.

— Tako je rekao?

— Tako, da.

— Skot. Taj će me pamtiti! — huknu Joco.

— Ej, ciganko! — poviče zatim mlinar meni. — Amo karte, proreci mi sreću! Da vidim, hoće li cura biti moja?

— Nesretnik! — istisne Joco i oblak mu pao na čelo.

— Na, pij! — nukao ga pandur Joža. — Ako sretno podje stvar za rukom — tebi cura i novac, a meni crveni gajtani.

— Ha, već se pogadjaju za moju kožu! — plane Joco. — No, čekajte prijatelji! Moglo bi vam biti još i žao.

— Eto vidiš — nastavi ciganka. — Imaš suparnika. Tvoja bijela Mara mogla bi ti donijeti nesreću.

— Ona? Zašto ona?

— Eto, jasno je to! Radi nje će mlinar vrebati na tebe i prijaviti te sudu.

— To ćemo još vidjeti.

Joco namršti čelo. Oblak zlovolje zastre mu lice. Sjedne na panj i gotovo se okosi na Maru:

— Idi sad! Dosta sam čuo.

Ciganka se lukavo nasmiješi i upita:

— Ako Todor pita za tebe, što ću mu reći? Gdje ćeš se ti nalaziti?

— Do noći ovdje — odvrati Joco otresito.

— Dobro! Sve ide u redu. »Baš kako ja hoću« — pomisli ciganka i laganim korakom ostavi Jocu.

Sjedeći na panju Joco je pustio glavu medju dlanove. Opet ga teške zaokupile misli. Ovo, što je čuo od Mare, ojadilo mu dušu. »Čekajte, ne ćete me se baš tako riješiti. Kao gladni vuci napali su na mene. Spletke na sve strane. Blago ovim ljudima, koji eto vrhom prolaze sa svojim blagom na sajam. Slobodni su — idu kud hoće. A ja nikud iz ove šume. A srce me tako vuče medju ljude.

Opet ću na večer doći na vrh, da vidim ljude, kad se budu vraćali sa sajma. Blago njima — slobodnim i sretnim ljudima! A sutra ću u Ludinu. Hoću da vidim, tko će batinati Bunića.«

»Danas mi sve ide kako treba!« — smiješi se ciganka gledajuć Petra, kako na šumskoj travi i lišću tvrdo spava. »Spavaj, Petre, spavaj, dobro se odmori. Danas ti je poći na daleki put. Nikad se više ne ćeš vratiti. Što ću žaliti za tobom, ne će tome biti kraja. Baš me briga. Riješit ću se zla i pokore! Ala će se vragovi razveseliti, kad baneš medju njih. Sam Lucifer uzet će te za svog ordonanca. Kovat ćeš mu rogove i krampe i drugo orudje. Ali meni više ne ćeš šeprtljiti nožem oko grla«.

Sunce se nagnulo za hrašće i protkalo svoje zlatne niti kroz novo proljetno lišće. Dah proljeca i miris šume strujao okolo na daleko i široko. Sve je tiho kao u crkvi. Samo pod nogama ciganke zašuštilo suho lišće, vrenule suhe grančice.

Ona se sagnula nad Petrom:

— Ustaj, Petre, dosta si spavao.

Predje mu rukom po dugačkoj kosi, što mu je pokrila čelo.

Petar se okrene, zastenje, zalamata rukama, kao da se brani. Zatim otvori oči.

— Oh, kako sam spavao! — zijevne on protežući se. — I gadno sam sanjao. Hvala Bogu, da je samo san! A sada sam žedan. Grlo mi je suho, u utrobi gori rakija. Maro, daj vode — inače sam izgorio!

— Idi dolje u jarak pa se napij do mile volje! Tamo teče ona prava planinska voda iz kamena.

— Idem da se okrijepim. A onda ću vrebati na mog starčića. Već se on vraća s novcima.

Petar se uputi niz strminu do jarka. Tamo je voda pljeskala i žuborila kao da kamenju priča o proljeću. Plavetne potočnice smiješe se i vragoljaju na tihom povjetarcu.

Petar legne potrbuške do kamena, po kojem je klizila voda i stao pohlepno piti.

— Aha, to je prava božja kapljica! Ipak nije ništa bez nje. Još ću malo.

— Pij, Petre, pij! — šaptala je na vrhu Mara u sebi. — Bilo bi mi žao, da odeš na onaj svijet žedan. Još ima malo u flaši i rakije — ispij i to. A onda podji k vragu i vražjoj braći na večeru.

— Već idu sa sajma! — poviče Petar penjući se na vrh, gdje je stajala Mara. — Vidio sam, gdje se netko tamo iza onog brijega penje stazom.

— Idi lagano kroz grmlje, pa pogledaj, — reče Mara.

Petar poravna pištolju za pasom, pa se provuče do staze. Za čas zovne prstom Maru k sebi.

Stazom prolazilo dvoje mladih ljudi, mlad čovjek i snaša vodeći se za ruke. On joj je nešto tiho pripovijedao, a ona se veselo smijala.

— Gledaj, Maro, ovo dvoje! — uzdahne du-

boko Petar. — Sretni su. Oni se ljube. I kako je to lijepo. I mi smo se tako ljubili nekad pod čergom, dok nisam zabasao u ove planine. Nu dosta je toga! Čim dodjem do novaca, reći ćemo zbogom ovoj planini. Jeli Maro?

— Jest, zapjevat ćemo zbogom svi, svi, svi.

— I otputovat ćemo daleko u tudju zemlju.

— Jest, daleko ćemo otputovati! — nasmije se Mara.

— U dalekoj ravnici započet ćemo opet sretni život mladih dana. Jeli?

— Jest.

— I ljubit ćemo se kao nekad; kao ovo dvoje mladih ljudi, što su sad prošli. Jeli?

— Jest. Evo ovako!

I Mara ovije ruke Petru oko vrata i poljubi ga u lice.

— Oh, mila moja, sad sam sretan! — dahne Petar, koga je Marin cjelov razblažio. Siromah, nije ni slutio, da je to bio poljubac zmije izdajničke.

— Sad sam odmah postao ratoboran! Svladao bih četiri onakva starčića, a kamo li ne bi jednoga! Ej, novaca trebam da ostvarim svoj cilj.

Prikuči se sasvim blizu stazi. Trojica ljudi približavala se. Petar šapce Mari:

— Trojica su. Svi nose torbe preko ramena. I volovske lance. Tu ima novaca! Ali tko će na trojicu? Na sreću medju njima nema moga starčića.

Trojica ljudi razgovarajući zamakoše stazom u šumu.

— Ha, eno moga starčića! — reče Petar i uzvrpolji se u grmu. Oči mu sijevnu kao u grabežljive zvijeri. — I on nosi torbu i lance. Prodao je šarce!

— Podji mu u susret, — uputi ga Mara. — Pozabavi ga malo, dok ona trojica odmaknu što dalje u šumu. Onda ćeš lako s njim!

Petar skoči kao jastreb. Poteče stazom i stvori se pred začudjenim starcem.

— Hvaljen Bog, starče!

— Uvijek, cigane. Otkuda ti? Kao da si iz oblaka pao.

— Kako iz oblaka, kad je vedrina?

— Onda valjda iz hrastove grane.

— Valjda. No stani malo.

— Nemam kad! — odvrati starac i poteče uz brdo. Znoj ga oblio. Petar skoči za njim.

— Stani malo! — reče i uhvati rukom za lance, što su visjeli preko starčevih ledja.

— Što hoćeš cigane?

— Kuda bježiš?

— Žurim za trojicom mojih seljana, što su otišli naprijed.

— Stignut ćeš ih. Ne boj se!

— Pusti me. Što hoćeš?

— Već davno nisam pušio. U tvojoj torbi ima duhana. Daj da zapalim.

— Nemam duhana. Pusti me. Za Boga miloga. Žuri mi se.

— Pa zašto ne ideš, kad ti se žuri?

— Pusti me cigane.

— Daj prije da malo pogledam u tvoju torbu. Spopala me luda želja, da odbijem par dimova.

U tren oka otvori starčevu torbu i opazi smotak papirnatog novca zamotan u kožu. Kao jastreb na pile baci se Petar na smotak s novcem i turi ga u njedra.

— A joj, moji novci! — zapomogne starac, a planina mu se odazva: A joj . . .

— Sad ti jojoči koliko hoćeš! — naceri se Petar i zamakne u šumu.

— A joj! — zaplače starac. — Moji volovi — moji šarci! Ode mojih 300 vorinti!

Starac plačući podje stazom. Iza hrastovog debla tiho mu se javi ciganka:

— Starče, idi samo stazom i viči: Joco Udmaniću pomozi! I on će ti pomoći.

Sad je starcu puklo pred očima! Ciganin, ortak Udmanićev, orobio ga i oteo novce. Hoće li mu Udmanić pomoći? I on podje žurno stazom vičući:

— A joj moji novci! Joco Udmaniću pomozi! Jeka je odvratila:

— Udmaniću pomozi!...

— Tko je? Tko zove? — stupi Joco Udmanić na stazu pred starca.

Starac prebirući nemirno drhtavom rukom po lancima, što su mu opasali prsa i ledja upita:

— Jesi li ti Udmanić?

— Jesam. Što hoćeš?

— Ljudi vele, da ne navaljuješ na siromašne seljake. A gle, što se meni dogodilo.

— Što?

— Cigan, valjda iz tvoje čete, ov čas vkral mi je novce, kej sem za vole dobil... Sad sem eto bez svega.

— Koliko je bilo novaca?

— Tri sto vorinti.

— A gdje je cigan?

— Vušel je v šumu!

— Prokleti nitkov. Ajde, pokaži mi, kojim je pravcem pošao u šumu.

— Evo, ovud je vušel v šumu! — pokaže starac mjesto, kamo je Petar umaknuo. Oba podjoše tim pravcem.

»Sve ide kao po loju!« — smiješi se Mara iza stabla krijući se, da je nitko ne opazi. — »Tim pravcem još nekoliko koraka, pa će naći Petra. I onda mu je kraj! Ne će mu oprostiti! Čitav dan je mrk. A sad je skupio obrve kao nakostrušeni mačak. Sve ide, kako ja hoću.«

— Evo ga! — reče starac, opaziv Petra, gdje se mota oko debelog grabra.

— Petre! — zagrmi Joco. — Vrati novce ovome starcu.

— Što hoćeš Joco? Kakav novac ? Ono je bio duhan.

— Bilo je mojih 300 vorinti, a ne duvan — upade starac.

— Kakav novac? Duhan sam tražio, a ne novac!

— Cigane! — poviče starac. — U onoj kožnatoj torbi bili su moji novci. Ti si ih vzel i spravil v nedra. Molim te, Joco Udmaniću, popipaj mu v nedra.

Joco zagrmi:

— Petre, razkopčaj košulju, da vidim što imaš u njedrima.

— E, nisam ja djevojka za udaju, da mi petljate po njedrima — dobaci Petar.

— Petre, opet ti velim! Vrati novac starcu! Poznam te dobro! Ti si ih uzeo. Vrati novac — pa neka ti bude oprošteno.

— Nemam nikakvih novaca! — lukavo će Petar, ohrabren Jocinim riječima. — Vjeruj meni, a ne ovom ludom starcu.

Joco plane. Potegne pištolj iza pasa i korakne prema Petru:

— Daj novac!

Nasta kratka stanka. Petar problijedi. Vidi, da se Joco ne šali! Lice mu mrko. Oko sijeva gnijevom. »No, valjda ne će odmah pucati!? Možda bi se dalo pobjeći i izgubiti medju stabaljem? Ali onda bi Joco sigurno pucao i pogodio ga. Gle, on ima oštro nabitu kuburu. K tomu ga, eto štiti ovo grabrovo deblo. On je u

boljem položaju od Joce! Opalit će mu kuburu medju oči, pa će mu biti dosta!«

— Ruke u vis, da ti pretražim njedra! — poviče Joco.

— Evo ti, na! — trgne Petar naglo dvocijevnu kuburu iza pasa, namjeri Joci u čelo i odapne.

— Škljoc! Škljoc! — odjeknu kokoti, ali nema vatre. Kubura ne opali.

Petra obli hladni znoj. »Prokleta bila!« — zastenje...

— Gade! — ciknu Joco kao ranjena zvijer. — Crkni, nitkove! — i prasak odjeknu iz Jocine pištolje.

Petar pogodjen u prsa padne pokraj grabra. Kako je pao potrbuške, iskoči mu iz njedara kožnati omot s novcima. Papirnate banknote raspršе se po lišću.

— Moj novac! — trgne se starac, koji je sve to okamenjen gledao.

— Pokupi svoj novac, pa idi starče! — reče mu Udmanić.

— Hvala ti, Joco Udmaniću! — dahne starac. — H a j d u k s i, a l i s i i č o v j e k! Da nema tebe, ostade ja bez svojih novaca.

Joco spremi kuburu i pogleda Petra. On se još trzao, hroptao; staklene mu se oči smirivale. Joco izadje na stazu:

— Sad idi starče i čuvaj svoj novac.

— Samo da me još tko od tvoje čete ne napadne!?

— Nemam više nikoga! — bolno će Joco. — Još je tu Todor. No taj ti ne će ništa.

Žurnim korakom otputi se starac stazom. Rukom je pritiskao njedra, a u njedrima kožnati omot s novcima.

Joco je prešao na protivnu stranu. Žurio se kao da ga goni četa oružnika. Već je zašao u nizinu, već mu je planina iza ledja. Sunce je nad zapadom. Po guštarama desno i lijevo ptice udarile u pjesmu, kao da se natječu, koja će ljepše cvrkutati. No Joco ih nije slušao. On je već zašao u pašnjake. gdje su pastiri skupljali blago, da ga potjeraju kući. Jedan pucketa bičem i privraća stado — drugi svira dvojnice. Planina ječi od zvonkih dvojnica.

Joco zovne onog, što je pucketao bičem:

— Ej ti, dječače, dodji ovamo!

Dječak dodje sa bičem u ruci.

— Poznaš li ti starješinu Miloševića iz vašeg sela?

— Poznam.

— Odnijet ćeš mu jednu cedulju.

Joco izvadi komad papira iz džepa, pa napiše:

Starješino! U planini pod grabrom, uz put i stazu, koja vodi prema Gariću, na podnožju trećeg brijega leži mrtav ciganin Petar. Ubio sam ga, jer je danas oteo jednom starcu — seljaku novac, što ga je primio za volove. Odredite dva čovjeka, da ga pokopaju.

Udmanić.

— Na mali! Predaj ovo starješini odmah večeras! A ovo tebi — reče Joco i turi dječaku u ruku nekoliko bakrenih novčića.

Dječak uzme cedulju i novčiće i veselo potjera blago kući.

Joco se uputi dalje uz šikarje.

Mara — kad je vidjela da je Joco otišao — izadje iza hrastovog debla i uputi se k mjestu, na kojem se odigrala po njoj zasnovana igra. Čula je pucanj i znala je, da je s Petrom svršeno.

Obuzme je znatiželja da vidi, kako sada izgleda Petar.

Našla ga ispruženog u lokvi krvi. Kuburu je

još držao u ruci, glavu nakrenuo i staklenim očima zurio u Maru. Na iskrivljenim usnama kao da još lebde posljednje mu riječi:

— Prokleta bila!

— Dobar večer, Petre! — šapće Mara tiho. — Kako si lijep, moj Petre? Kako vidim, ti već Luciferu čistiš čizme. To je i pravo. Svoj k svome! Andjeli i sveci nemaju s tobom posla, jer si mnogo griješio! Sad ti ne treba ni čerga, ni kola, ni konj. Sad si slobodan. Ali — i ja sam slobodna!

Batine

Sa tornja ludinske crkve upravo su odbila dva sata po podne. Ta glazba sa starog crkvenog tornja prelila se trgom, zahvatila vidrensko brdo i svu bližnju okolicu unijevši u polje i ljude novi život. Seljani Vidrenčani i Ludinci nahranivši sebe i svoje blago upregoše pod plugove, da nastave sa sjetvom kukuruza. U prvim svibanjskim danima vrijeme je toplo i ugodno. Jarmovi ponovno zaškripnuše, bičevi zvizdnuše, a iza pluga, koji je ponovno zaorao brazdu, koracao je orač ravnajući ručkama i fićukajući volovima, da bolje idu. Iz razvaljene brazde prugne tu i tamo po koji miš iznenadjen svijetlom dana i sunca božjega. Po jarku skakuće pastirica tražeći gliste i crviće, dok se ševa dolje u grmu sakriva i odmara. Ona je jutros rano lebdila nad poljem, visoko gore u zraku cvrkutala i pjevala oraču i sijaču. Ona će opet pod večer — kad zahladi — cvrkutati i pjevati nad poljem u slavu ove proljetne sjetve.

Na Štaciji bilo je sve mirno. Stara drvena zgrada kao da je opustjela. Još prije podne gospoda se nekud izvezla. Putna vrata zbijena od jelovih letava otvorena su. Valjda očekuju povratak gospode. Na dnu dvorišta, uz ulicu koja vodi u vidrensko brdo, stoji mlada krošnjata lipa. Pod njom je zdenac, koji je još i danas na glasu sa svoje zdrave i pitke vode. Pod lipom je ugodna hladovina, što je pokrila zdenac i dobar komad zelene ledine. U hladu stoji jaka hrastova klupa, a okolo stoje druge manje klupe sa naslonom. Na velikoj klupi opažaju se kapljice u drvo upijene osušene krvi.

Vjetrić treperi kroz lišće lipe i struji dvorištem. Trg pred Štacijom pust je, ni živa duša njim ne prolazi.

Preko puta sučelice kapeli stoji stara oniska drvenjara. Narod ju zove crkvena klijet. Tu se toči dobro moslavačko vino iz crkvenih vinograda. O proštenjima i nedjeljama zna tu biti živo i veselo. Sad je tiho i toplo, sunce se ustremilo i nemilice grije staru drvenjaru. Na vidrenskom brdu čuju se povici orača »hajs« i »ajd«, dok se jedan glas otegnuo »oha« zaustavljajući volove.

Na Štaciji prizemno prama jugu stoji otvoren prozor. To je stražarnica.

Panduri Štef i Joža odmaraju se u svojoj sobici. Valjaju se po krevetima i razgovaraju.

— Čuješ, Joža — progovori Štef — ovak nam je baš dobro. — Em, ne tak loše vu te gospodske službe.

— Je, denes, kad nesu gospoda doma — odvrati Joža. — A kad su doma pošilaju nas sad sim, sad tam ... Kak cucke. A denes — kad ih nema doma — dobro je nam ... Znaš kak ludi veliju: Kad ne mačka doma, onda su miši gospodari ...

— E, nesme mi miši! — nasmije se Štef. — I mi sme mački za nekoga ...

— Da, za nekoga, koga gospoda osude — reče Joža i skoči sa kreveta. — Toga onda mi

moramo vloviti i naterati, kak maček miša... Eto, ja i denes moram zvršiti jednu osudu. Batina je eto — tu... Ti buš i dale počival, a ja moram na posel...

— Prav ti budi Joža! — odvrati Štef. — Prilepil si se za tu batinu kak klop za masnu kožu... Kad su mene nudili tu službu ja sem se zgovoril: E, nes ja za te posel!... Mekoga sem srca... Nemrem to gledati...

— Ti da si mekoga srca? Odi k vragu! Ludi te se plaše kak vraga!...

— A tebe i bole, kad znaju da si gazda od batine...

— To je tak — palo na me... Neki mora i to...

— Ivcu buš ipak malo pregledal čez prste?

— Ništa! Ni svemu ćaće... zaklima Joža glavom. — Služba je služba... O osim toga nes ja zaboravel na one negov udarac prek moje glave...

Joža uzme ljeskovaču, poravna bluzu, uzme sa klina ključeve i uputi se u tamnicu.

Za kratko vrijeme otvore se na Štaciji vrata, što vode u dvorište i na njih izadje na dvorište Joža, turajući pred sobom mladića... Mladić je bio blijed i iznenadjen, ruke mu bile svezane lančićem...

Joža je zamahivao ljeskovačom u zraku, puštajuć je lagano da udara o njegove pandurske hlače. Ti udarci odjekivali su dvorištem kao da je tko udarao daskom o dasku. Mladić je bio odjeven u istrošeno, zgužvano odijelo. Izašavši na dvorište malo je zastao. Htio je duboko u sebe uvući što više onih zlatnih i svijetlih sunčanih zraka, što ih je bilo puno polje i dvorište.

— Hajde, čovječe! Korakni malo tam pod lipu — nutkao Joža mladića, neprestano udarajuć o hlače ljeskovačom. — Kej mora biti — mora!... Držiš se, kak da buš sad na pustil dušu. To se ti samo tak držiš...

— Oslabel sem...

— Oslabel si, veliš? Kej ću ti ja? Znal sem ja da mi buš v šake vlezel... Tica zrakom leti pak dojde čoveku v šake, a kak nebi človek. Ali — prav ti budi!... Zake si takov? Zake ortačiš z Udmanićem?

Mladić, kojega je Joža tjerao pod lipu, bio je Ivan Bunić.

— I baš sem tebi Joža najviše na putu — reče Ivan postajkujući dvorištem. — A bar smu mi stari pajdaši... Išli smu zajedno u školu tu v Ludine...

— Ej, to je bilo pa prešlo. Kej ću ti ja? Zaklel sem se, da te bum vlovil, pak sem te i vlovil... I neka sem! Ti si meni dosta jada zadal...

— Tebi? Kakvega jada?

— Kak da ne znaš... Nesi li ti mene one dan pred Jožefom, kad smu došli s Potoka, kak strela oplel z leskovačum po glave. Isto tak i Štefa. Ja sam odmah videl zvezde od tvoga udarca. Ali sad fala Bogu batina je, evo, pri meni... Drugi dan, kad ne uspela hajka na Udmanića, veliki sudec Pajanović bil je zle vole. Znal je, da si ti pobegel v planinu i upozoril Udmanića, da se čuva hajke. Ja i Štef morali smo priznati, da je Maruškovič v krčme v Potoku pred krčmaricom govoril, da bu išla hajka na Udmanića v planinu. Sudec ga je zmesta otpustil od službe... Sad se klati i traži mesta.

Razgovarajući tako dodjoše napokon pod lipu. Joža upre prstom na malu klupu sa naslonom i oba sjednu. Ivan je duboko odahnuo. Joža je kucao batinom po vršcima svojih cipela.

— Razveži mi Joža ruke — reče Ivan. — Gle, kak su nabrekle. Čvrsto si stegnul te prokleti lančić. Sa krv navalila mi v prste...

— Se je to po propisu, moj Ivo. Kej ću ti ja! No bum ti razvezal ruke, ali ti bum zepel noge. Nebi štel, da mi spred nosa pobegneš kak zajni put. Poznam ja tebe... Vraži si ti svat!...

I dok je Joža razvezivao Ivanu ruke i sputavao noge, Ivan se zagledao u jednu točku pred sobom. Pozorno je slušao, što mu je Joža pripovijedao:

— Znal sem, da ti nebuš ostal s hajduki v planine. Nesi ti za te stvari... A znal sem i to, kam te bu tvoje srce dovleklo. Tu sem ti postavil zamku. I nesem se prevaril!... Dospel si kak miš v mišolovku. Tvoj suparnik imel je zadaću, da dobro pazi, kad buš ti došel k tvoje Barice... I pazil je... I tu sem te vlovil...

— V nesrećni čas! — uzdahne Ivan.

— Istina. Nesrećni čas za tebe — porugljivo dobaci Joža. — Baru ti je oženil Mato, dok si ti čamel tu dole v tamnice... Kad se je čulo, da si v tamnice zbog ortačtva z Udmanićem, planul je od jada Barin otec.

»Nigda moja kći nebu išla za hajduka« — govoril je stari...

A prvo — znaš i sam — bil je zato, da te priženi v zadrugu, jer si bil dober dečko. A vidiš sad... Sam si si pokvaril račun...

Ivan je još jače problijedio i pustio glavu medju dlanove. Jožine riječi teško su padale na njegovu dušu. A Joža kao da se nasladjivao Ivanovim bolima. Porugljivo mu dalje pripovijedaše:

— A zgledi, da te Barica još navek voli!... Plače i plače, samo kej je suze slabo pomažu... Otkad ju oženil Mato, ona samo plače... Susedi veliju, da je to zbog tebe... A ti si se eto pokvaril i osramotil... A kakva bu istom sramota, dok buš još i izbatinan...

— Nesrećna sudbina! — uzdahne Ivan i glava mu klonula dublje medju dlanove...

Na vrata Štacije, na koja su malo prije izašli Joža i Ivan, izadje gospodin u crnom odijelu. Zakrene dvorištem na otvorena putna vrata i udari uskom ulicom, što je vodila sa trga na vidrensko polje. Kad je prolazio kraj lipe, Joža ustane i pozdravi na vojničku.

No gospodin ga nije ni pogledao.. Kao da nije ni primijetio Jože i Ivana pod lipom... U ruci mu bio komad papira, nad koji je sagnuo glavu. Koracao je lagano suhom utrtom stazom, koja vodi kroz vidrensko brdo...

— To je Ljudevit Vukotinović — reče Joža i sjedne ponovno na klupu. — On gledi samo v svoje papere — a z nami nema brige... Ne će niti da nas pogledi... Prav ima... Veliju da piše pesme... A veliju i to, da on bu naš narodni zastupnik kad budu izbori...

— Bog zna, bu li on za narod? — upita nehajno Ivan.

— Kak ne bi bil?... On je za narod...

— Bu morti madjaron, kak su i drugi...

— Ti pak sakomu prigovaraš! — Ti samo Udmaniću veruješ... Zato si i svezan z lančićem... A za čas buš probal ovu leskovaču... Srećen si kej nesu gospoda doma! Nebi se mi već tu spominali... Već bi ti piščal na ove klupe...

Kao da se prenuo od sna, Ivan je naglo podigao glavu i široko pogledao Jožu, koji je dalje nastavio:

— Hajd, legni na ovu veliku klupu, da obavim posel — pak onda — perem ruke...

— Naležal sem se dosta moj Joža! — odgovori Ivan. — Šest tjedni sem odležal vu tom plesnivom reštu na Štacije... Čisto sem oslabel od smrada i glada...

— A kej bi oni milostivi gospon? — porugljivo odvrati Joža. — Finu blazinu, pečeno pile, ili odojka na ražnju ili purana?

— Ne rugaj se Joža... Lako tebi pod okriljem suca velikoga...

— Nes ti ja kriv, kej si ti u hajdučkom prijateljstvu... Ko je kriv, kej nemaš nikoga, ko bi ti v rešt donesel šunke i vina? A Štacija ne tak bogata, da svoje reštante šunkom rani.

Ivan je oborio glavu. Oči mu postale vlažne. Joža je rekao istinu, da nema nikoga svoga... I to ga je potreslo u duši...

— Drugač je to, ko ima svoj tavan i podrum — nastavi Joža. — Tu se onda donese reštantu čitava šunka i barilec vina...

— Tu i gosponu sucu zna šmugnuti po koji puran — se onak, da se niš ni ne zna... Tu i reštant žive kraj šunke i barilca, a i meni kakti ključaru od rešta ide dobro. Tu se reštantu pregledi i čez prste — se onak, da se niš ni ne zna...

— Siromak mora tu propasti! — upane Ivan.

— Kak propasti? zategne Joža. — Jesi li ti propal?

— Oslabel sem... Em vidiš kakov sem...

— Bu te vre zjakšala ova moja leskovača.

— Pak mi se rugaš... Ta tvoja leskovača vubila je vu tebi saki čovečanski osećaj...

— Ne vodi brige, moj Ivo... Samo lezi na ovu klup, pak buš videl, kak moja leskovača oseća. Leži samo — pak buš videl...

— Pusti me Joža, da se malo nadišem ovoga čistoga zraka spod lipe... Neg, reci ti meni, kak ti na ove klupe čoveka kvačiš...

— Kad si tak znatiželen, bum ti povedal! — nasmije se Joža. — Sad slušaj... Ti buš potrbuške legnul na klup mej ova tri para stupčića. Stupčići — kak vidiš — su prevrtani i imaju lukne. Kad legneš ja bum vu lukne metnul ova tri klina... Prvi ti klin bu sel na šiju, da ne moreš meknuti glavu. Drugi klin ti bu došel prek na pleća, da ne gibleš telom. Trejti ti bu došel na noge i bu ti noge pritegnul, da z nimi ne lomaćeš po zraku. Eto, vidiš, kad metnem kline, tak buš na ove klupe kak pribit.

— Prokleta je to mašina i proklet si ti majstor...

— Čuješ, Ivić, ja tebi pripovedam, a ti mene preklinaš. Ajd ti lezi, pa da sem ja gotov s poslom... Skoro budu došla gospoda!

— Kej ti se žuri, Joža... Reci mi rajše, jeli ti gusto obavlaš te posel...

— Kak — gda... Kak je potrebno!...

— A tučeš li i žene na ove klupe s leskovačom?

— Ha, to se zna. Još i kak! — nasmije se Joža. — Samo za žene mesto batine mora biti šiba. Tenka, vijugasta šiba — ka siči zrakom kak zmija. Da ti je bilo čuti Janu Carićevu, kak je proletos piščala na ove klupe. Mlada sneja, malo obesna, isprečila se proti svekru, gospodaru zadruge. On ju je prijavil na Štaciju i tu ju sudec sudil na pet šib. Hajd, Joža, ti buš šibal. Ko bi drugi neg ja. A ja sem si mislil: Naj bu. Kad već muže batinam, bum i sneju šibal. Malo za promenu. Gospoda od Štacije — sudec i drugi — glediju z onoga jabluka pak se smeju. Žal mi je bilo mlade sneje, ali, kej ću je ja? Zamanem, šiba pane, a ona vrisne, da se čulo prek na vidrensko pole.

— Pa ovak javno si ju tukel? — začudi se Ivan.

— Ne baš tak — zaklima glavom Joža. — Za žene se načine zastori oko klupe. Znaš, onakov šatorić se napravi, kakov delaju komedijaši na pijacu za panoramu. Ali šibal ju ovak ili onak, odrezal sem je pet šib. Kej ću je ja?

— A ljudi — nesu se kupili kad su čuli vrisku.

— Ko se bu kupil? Sakomu je za svoju kožu. Došel je doduše nezin muž, ali nega su priprli. Došla je i nezina mati i plakala je zbog sramote svoje kćeri.

— E, pak to je zbila sramota, — reče Ivan i očima ošine Jožu.

— Ali i hasna — brzo će Joža. — Ko bi den denešni držal posluh i red vu zadruge da nema toga. A sramota je, dabome, da je sramota. I Jana je plakala — više od srama, neg od boli. Kad je odhajala u licu sa zažarena i zaplakana, ošinula me besnim pogledom i zmrsila nekakvu kletvu čez zube. Preklela me je, kak me i si drugi preklinju. Kak da sem im ja kriv. Kej ću im ja?

— Posle Jane nesi više šibal žene?

— Ne! Došla je naredba, da žene, koje su osudjene, mesto šibe moraju dobiti palčenice.

— Kakav je pak to inštrument? — upita Ivan.

— Vraži je to inštrument — nasmiješi se Joža. — Taj ti fino svira.

— Čul sem za te palčenice, ali ih nes videl.

— To su jednostavne stvari — odvrati Joža. — Sama ti reč veli, da se tiče palcev. Dve deščice od tvrdoga dreva spojene su šarafom — to su palčenice. Osudjenica metne prste mej deščice, a ja šarafom vrtim najprede malo, pak se bole, a onda još bole. Osudjenica se žari — najprvo se smeši, a onda trgne z rukami, skupi uzne, čez zube potegne zrak, kak da ju je zazeblo v srcu. Na oči je frknu suze.

— A ti dale šarafiš, je li? — trpko upita Ivan Jožu, ošinuv ga očima.

— Ne! Zgodno ti je kod tih palčenica. Vrtiš

z onem šarafićem i glediš osudjenici v oči. Kad frknu suze — dosta je.

Ivan se zamisli, uzdahne i upita:

— Kak vidim, Joža, tebe veseli ov zanat?

— Hm. Netko mora i to! Ako ne ću ja — bu se našel drugi.

— Ali ti imaš lep grunt. Bole da orješ svoju zemlu, neg da budeš tamničar i krvnik svojem poznatem i bližnem.

— Je li ti to meni čitaš lekciju? — skoči Joža. Batina mu drhtala u ruci, krv mu šiknula u obraze.

— Ne čitam ti lekciju, — umirivao ga Ivan. — Samo ti to velim, kak prijatel prijatelu. Saki pošten čovek rekel bi ti isto.

— Ha, pošten čovek! — naruga se Joža. — Jesi ti pošten čovek, koji je osudjen na batine? A ja, dobričina, mesto da sem ti već otkrojil i odrezal batine, ja tu s tobom brblam i slušam tvoje lekcije. Ali sad više ni reči — nego lezi na klup. Čuju se već eto i kola, gospoda idu.

Joža odrine klupu iz hladovine na sunce.

— Tu se ti buš pržil. Niš te ne bum šparal!

Uto kočija zagrmi trgom i stane pred Štacijom. Iz kočije izadje sudac Pajanović sa sudbenim pristavom Somodjijem. Veselo razgovarajući udjoše u Štaciju.

Pandur Joža se uzvrpolji i korakne do Ivana.

— Što si se uplašio, Joža? — upita ga Ivan.

— Ni reči više... Na klup.

Joža pograbi Ivana šakom za rame.

— Stani Joža — poviče Ivan. — Kam ti se tak žuri? Dej, da se još napijem ove zdrave vode.

— Već si mogel piti. Bilo je vremena. Dosta sem zakesnel, a sad da te još i napajam. Gospoda budu skoro na jobluku.

I Joža zgrabi Ivana za rame i gurne ga prama klupi.

Ivan se uspravi i stane pred klupom. Spaziv mrlje krvi okrene se k Joži i upita:

— Čija je ovo krv?

— To je stara, zaboravljena krv. Skoro će biti tople friške krvi. Bu pukla i tvoja koža, kak je pukla i od drugeh, koji su došli na ovu klup. A sad buš ipak tak dober, pak buš legnul na svoj poštovani trbuščić.

I Joža pograbi Ivana rukama i silom ga gurne na klupu. Povali ga potrbuške, koljenom mu pritisne ledja, lijevom rukom uhvati glavu, desnom turi klin, koji mu je sjeo na šiju. Tada turi klinove na ledja i noge, koje su bile svezane lančićem.

— No sad ne buš vušel. Sad ti bum skinul lančić.

— Krvopija. Proklet bil! — promuca Ivan.

— Samo ti preklini. Bu ti vre preselo.

Joža odriješi Ivanu hlače, košulju mu zgrne na ledja, a na suncu zasja dio golog Ivanovog tijela. Nato zakorači malo natrag, ljeskovača zašumi zrakom i prvi udarac padne. Glasni krič zaori zrakom. Kod drugog se udarca krič ponovi. Orači sa vidrenskog polja zaustave blago i plugove.

— Čuješ li, vika na Štaciji, — dovikne prvi orač drugomu. — Nekoga tuku.

— To im je posel! — odvrati drugi i stane obraćati plug i volove.

Na prvom katu Štacije otvori se prozor i na njem se pokaže debela glava suca Pajanovića.

Kod drugog udarca na dnu dvorišta pojavi se čovjek. Mlad je, opaljena lica, preko očiju pada mu pram guste, crne kose. Neopaženo provukao se kroz trošni plot i sad se tiho po gustoj ledini primiče k lipi. Već je došao Joži iza ledja. Tada skoči kao strijela pred Jožu — trgne mu iz šake ljeskovaču i svom snagom ošine ga par puta preko glave.

— Odlazi ništarijo — poviče došljak i stane bacati po travi klinove, što su pritegnuli Ivana uz klupu. Sve se to zbilo u par sekundi.

Ivan skoči sa klupe i poravnajući si odijelo poviče:

— Sam te Bog naputil, Joco, do mene. Ti si me zbavil zla i pokore.

Debela glava gospodina suca motri sa prozora, što se to kod lipe dogadja.

Najednom, kao da se gospodin sudac trgnuo od ružnog sna — povuče glavu natrag i što ga grlo nosilo poviče:

— Udmanić . . .

Joža, čuvši glas suca, napne svoje krvave oči i pruži naprijed ruke prama došljaku, koji je u istinu bio Udmanić.

— Evo ti još! — poviče Joco, skoči i opet oplete Jožu leskovačom preko glave.

Zatim se okrene k Ivanu, koji je stajao kraj lipe sav usplahiren i reče:

— Već tri dana čekam tu dole u jarku, da tebe, Ivane, oslobodim. A sad idi sa mnom, da te tu ne mrcvare.

No Ivan je stajao na mjestu kao prikovan, ne rekavši ni riječi.

— A sad, neka me hvataju! — reče Udmanić, skoči preko dvorišta, provuče se kroz stobornice i nestane ga u jarku.

Sve se to dogodilo tako brzo, da osoblje na Štaciji nije ni znalo o čemu se radi. Tek na povik suca Pajanovića skoči pandur Štef sa svoga kreveta, istrči na dvorište i pridje k Joži pod lipu. On je sjedio na klupi i rukama podupro glavu. Iz nosa mu curila krv.

— Koji ti je vrag Joža? Em, si ves krvav.

— Budala. Kej ti niš ne znaš? Udmanić je tu. Vidiš da me je spremlatil po glave.

— Gde je pri vragu? — usplahiri se Štef.

— Pobegel je v pole. Skoči brže pak ga vlovi. Tam čez stobornicu je prešel.

Pandur Štef sjeti se dužnosti, potrči do stobornice i provuče se preko plota. Odmah opazi svježe tragove u zemlji. Tragovi su vodili u jarak u grmlje.

— Tam si ti prešel v grmje — promrmlja Štef sam u sebi. — Tam ti i budi! Ja se nes svojum glavum posvadil, da bi išel za tebum. Tebi je dobro i bez mene. a meni još bolje bez tebe. Ja ću na drugu stranu u polje — gdje tebe nema.

Na Štaciji nastala strka. Sve se uzvrpoljilo kao pčele u košnici. Sudac je već na trgu lomatao rukama. Sa župnog dvora dotrči k njemu zvonar:

— Prosim lepo — kej su me zvali?

— Idi zvonit velikim zvonom. Ali znaš zvoni na stran, kao na vatru! Jesi li razumio? Udmanić je tu.

— Za Boga miloga, — reče zvonar — idem brzo.

I otrči preko trga pod crkveni zvonik.

Sa tornja zvoni zvono na uzbunu. Gospoda od Štacije našla seu brizi. Seljaci su raštrkani po poslu i polju — panduri kao obično razaslani po okolici. A sad bi trebalo skupiti četicu, koja bi išla u pomoć panduru Štefu, koji je — kako se govorilo — već na tragu za Udmanićem. Sudac Pajanović i pristav Somodji sa puškom na ramenu kružili dvorištem i trgom i vrstali služinčad.

Dok se to zbivalo na Štaciji, dotle je gospodin u crnini — za koga je Joža rekao da piše pjesme — već daleko odmaknuo utrtom stazom

na vidrensko brdo. To bregovito polje — preko kojega vodi bijela vijugasta staza — to je njegova najmilija šetnja. Odatle se pruža okolo prekrasan vidik. Danas, za lijepog proljetnog popodneva, sunce je obasjalo daleke gajeve i vinograde i gore i planine, koje su se daleko tamnile i modrile, prekrivene svježim proljetnim zelenilom. Na sjeveru pruža se isprelomljena uvalavama i vrhovima moslavačka gora. Na zapadu vide se obrisi zagrebačke gore, a na jugu — eno Petrove gore. U tom pak velikom prostoru — kolika sela i gradovi! Kolike rijeke i nizine, polja i livade — kolika ljepota. Pjesnik je tu najradije sanjario. Godio mu onaj cvrkut ševe, koja se digla nad orače i uzorane brazde. Ne smeta ga ni povik orača, ni zviždduk biča, ni škripanje pluga. On je okretao papire što su mu bili u ruci i olovkom ispravljao neku pjesmu, koja je nosila naslov: »Moslavanka«. A onda okrene praznu stranicu, malo se zamisli, pa napiše: »Na Vidrenskom brdu«.

Kad na dragom svojem brdu stojim
I naokol vijence gora brojim,
Kad pomislim — oko što zahvati
Svuda moji stanuju Hrvati,
Tad mi duša — nebesa zovuća —
Dom i narod Bogu preporuča!...

Uto začuje iza sebe topot koraka. Okrene se i opazi pandura Štefa, kako sav uznojen trči prama njemu:

— Gospodin Vukotinović! — sav usopljen poviče Štef, naglasujući osobito onaj »in« — Gospodin Vukotinović, prosim lepo, naj bi se povrnuli na Štaciju.

— A zašto? — začudi se pjesnik.

— Naj izvoleju domov s pola — Udmanić je tu.

— Udmanić? A gdje je?

— Bil je ov čas na Štaciji. Zbatinal je pandura Jožu i pobegel tu v pole. Ja ga sad lovim, samo sem predi došel k nim, da im to povem.

— Pa ovdje ga nema! — odvrati pjesnik zlovoljno. Bilo mu je žao, što ga je pandur prekinuo u njegovim mislima i stihovima.

— Naj izvoleju činiti kak očeju — reče Štef i okrene se. U to zazvone zvona.

— Su čuli? — okrene se Štef opet k pjesniku. — Zvoni kak na jogen! To je zbog Udmanića.

Pjesnik poprimi drugi izražaj lica.

— Dobro — reče on i smota papire i olovku u džep. — Idem odmah kući.

— A ja pak idem da ga vlovim. I — ako Bog da — ne bu mi vušel.

To reče i krene poljem uz živicu po stazi, koja je vodila u Vidrenjak. Malo zastane uz živicu i ogleda se.

»Gle, tam« — pomisli on — »tam dole vu onom leskaru, tam teče jarek Ludena i tam je on, Udmanić. I sad naj mu gospoda od' Štacije metnu na rep soli — ja mu nejdem metat. Ja sem tu — a on je tam. Sekak je tole da smo prilično dalko jeden od drugoga. Nej ga vrag nosi i z Jožum skup. Ja idem rajše tu k ove prve hiže na polu — tu je negva mati na stanu. Bum rekel pred gosponom sudcem: On je pobegel k svoje matere, a ja sem opkolil hižu, da ne vujde«.

Medjutim je pjesnik požurio korake stazom, kojom se spustio nizbrdo prama Ludini. Ogledavao se desno i lijevo promišljavajući: »Gle, tako krasan kraj; tako divan narod, a u njemu jedan Udmanić. No i najljepša ruža ima svoj trn« — umovao je pjesnik odmičući stazom.

Samo ta je staza danas nekako dulja nego

u druge dane. Iz svakog grma, iz svakog jarka i većeg busa raži, činilo mu se: izviruje glava hajdukova. Pjesnik je napokon prispio na trg, gdje se već svrstala četa, spremna da ide u pomoć panduru Štefu, koji je već prema najnovijim vijestima zarobio Udmanića u stanu njegove matere.

Ivan je stajao sam samcat na kraju trga i gledao, kako Joža ispire na zdencu oči i krvav nos. Gledao je vrevu i žurbu oko sebe. No na njega se nije nitko ni osvrtao. Kao da ga ni nema.

»Kad vi ne marite za mene, ne marim ni ja za vas...« — pomisli Ivan. »Idem odavde — u Posavinu... Bum zasukal rukave i bum delal. Ovde već nemam što iskati. Samo da mi je još jemput videti nju. Ali ona je tudja. Oteli su mi ju zlotvori. Srce su mi ranili. Ali miruj srce moje! Makar puklo slomilo se, ona je izgubljena za tebe, srce moje bijedno!«

Ivan se trgnuo, zaokružio očima po trgu i pošao putem prama Posavini.

Izmakao zamci

Naslonjen na hrastovo stablo gledao je Joco pred sebe na zemlju. Kao da nešto razmišlja. Pred njim stoji Todor sa puškom na ramenu. Nešto govori, od čega se Joci mršti čelo. Kao da ga kori.

— Sve mi se to ne svidja, moj Joco, — govori Todor. — Šta mi to radimo? Kao da se spremamo u fratre. Niti robimo, niti krademo, a niti se Bogu molimo! Posve smo ispali iz svoje kolotečine. A od čega ćemo živjeti? Kumovi i prijatelji ne mogu nas uvijek hraniti. A u toj pustoj planini ostali smo sami i bez drugova. Blaž je otišao kući u Slavoniju. Rekao je da će

se vratiti, a eto ni danas ga nema. Petra si poslao na onaj svijet, što je i zaslužio. On je samo kvario naš posao. Ostali smo mi dva i — Mara. Ali i mi moramo živjeti! Već je ponestalo one srnetine, što sam je zadnji put pribavio. Sad ću opet u lov na srne. Eto — kako prilike čovjeka promijene. Od hajduka postao sam lovac! Mesa će se i pribaviti, ali nama treba kruha i vina. Žedja vlada u ovoj pustoj planini. A tko bi uvijek pio onu vodurinu u jarku, što plazi po kalu i smeću? Bog zna otkuda teče i kamo ide. Već mi je dozlogrdila. Čovjek bi već rado gucnuo onu žarku trsovu kapljicu, što je rasla na zraku i suncu.

Joco podigne glavu:

— Bit će kruha i vina. Samo se strpi, Todore.

— Pa trpim, čovječe, dosta! Već sam postao pravi strpljivi Job. Već sam se u toj strpljivosti i ulijenio kao tovljeni vol. Ništa ne radim — ništa ne poduzimam. Lunjam samo tim planinama i spavam u špilji. Već sam namislio, da bi na stijenu kule pribio dasku sa natpisom: »Radi nestašice posla iznajmljuje se kuća.«

— Što sve tebi ne pada na pamet, moj Todore? — nasmiješi se Joco.

— Nego što? Gledam tebe i sve se pitam: Jeli to onaj isti Joco Udmanić od prije? Od lanjskog Božića kao da si postao drugi. E, znam ja što je! Previše ti ona djevojka iz Potoka zavrtila mozgom. Smele su te njezine oči. Zapleo si se Joco kao pauk u svoju paučinu. I onda si pisao molbu za pomilovanje. Hoćeš da se ženiš! E, pa daj Bože. Ja ću biti barjaktar, ili barilnoša ili — ako hoćeš — debeli kum. Ovako koščat i mršav kao što jesam, da sam barem jednom debeli kum! Hoćeš da sa svojom ženom živiš u miru, sreći i slobodi. Ej, to je lijepa pri-

povijest, ali ja u nju ne vjerujem. I sve se bojim: stajat će te glave! Ukebat će te jednom kod djevojke. No ne vjerujem, da će te pomilovati. Ta ti si hajduk, o kom govori cijela Hrvatska! Radi tvojih smionih čina drže te za najvećeg hajduka. A ipak, gle, nisi još nikoga ubio osim ciganina Petra. On ti je prva žrtva. I ta žrtva poboljšala ti je u narodu i kod vlasti glas. Maknuo si ciganina, koji je krao sve, do čega je došao. A ipak te ne će pomilovati.

— Pusti to Todore — progovori Joco. — Što si zabugario u tako nevesele žice? Vidjet ćemo, što će biti.

— Ti uvijek tako kažeš, Joco — opet će Todor. — Pa dobro. Ja idem u lov na srne. A gdje ćemo uzeti kruha i vina?

— Ne brini se, Todore! Svega će biti. Znaš što sam namislio? Ovu noć idem u Potok.

— Opet taj tvoj Potok.

— Eto na. Pa nije me još bilo tamo, otkad sam se vratio od fiškala.

— E, da — nasmjehne se Todor. — Kud će suza neg na oko.

— Tako je, moj Todore! Rekao sam, da ću odmah doći, čim stignem od fiškala. A eto, nema me već dugo. To izgleda kao da se bojim. A ja se, vidiš, ne bojim! Nego ovo sam ti htio reći: Ja ću gledati, da prije zore stignem u Potok. Tamo ću se zadržati do podne. Onda ću se vratiti u onu gustu uvalu kraj ceste, što vodi u Borik i u vinograde. Tamo me čekaj s lagvom i barilom. Ići ćemo po vino

— Kamo?

— Vidjet ćemo. Možda u Jelensku, a možda i u klijet strica Marka.

— Opet kumovima i stričevima. No kako ćeš se ti u po dana šetati od Potoka do Borika?

— Lijepo! Možda ću se dovesti kolima kao gospodin.

— Opasno je to! Prepoznat će te i uloviti. Znaš, da sad na tebe dvostruko paze...

— Ne marim... Ne će me prepoznati. Preodjenut ću se, pa me ne bi ni ti prepoznao.

— A tako? Ali pazi: opasno je to! Smion si, znam, ali čuvaj se dječače... Jednom bi mogao nastradati...

— E, Todore, kad bi se mi toga bojali, onda ne bi iz špilje ni nosa van na zrak pokazali... Čekali bi samo u špilji, dok nas tko zaguši kao jazavce.

— No, no, ne mislim ja tako — isprsi se Todor. — Ali sve mi se to ne svidja. Najbolje bi bilo, da odemo nekud odavle daleko, gdje nam ne bi toliko njušili po tragu...

— Pa ja ću ići u Potok...

— E, taj tvoj Potok! To je baš šuplji most sa kojeg bi mogao ljosnuti u baru... No kako ti drago — dječače!... Ali bilo bi dobro, da slušaš mene, starijega i iskusnijega od sebe... Ti znaš, da ti ne želim zla. A sad idem u lov, dok srne spavaju.

— Idi, Todore — odvrati Joco. — Ali sutra, kako rekoh!

— To je sigurno! — reče Todor i krene s puškom u šumu.

Joco podje stazom prema kuli... Vjetrić je tiho šumio u krošnjama, a lišće šuštilo kao šapat pobožnog ljudstva u dupkom punoj crkvi... Šuma je odisala pobožnim mirisom... Joco je zastao pred kulom. Oko mu zapelo o guštera, koji je prugnuo po bršljanu, koji se je priljubio uz vjekovima od oluje i sunca posivjeli i ispucali zid... Iza kule pomoli se Mara... Vesela i nasmijana ovije Joci ruke oko vrata...

— Kud se skićeš ti, moj hajduče, po toj pustoj planini?

— Pusti me Maro, daj mi mira! — otimao se Joco.

— Što si uvijek tako mrk, kao oblak što nosi buru — ukori ga ona.

— Brige me taru, lijepa ciganko!...

— Pusti k vragu brige — lijepi moj hajduče — opet će Mara smiješeći se. — Sad smo bar svoji... Ne smeta nam Petar ni Pavao... Planina je naša, a mi njezini gospodari... Tko nam što može? Nitko ništa. Samo ti — lijepi moj hajduče, budi dobar. Jeli, da ćeš biti dobar?!

I ciganka mu ponovno ovije ruke oko vrata.

— Pusti me Maro! — branio se Joco. — Imam drugih briga...

— Ne puštam te, tako mi života — odvrati ciganka. — Sad si moj... I samo moj... Nikomu te ne puštam, pa ni onoj djevojci u Potoku. Hoću da budeš moj kao ono prije, dok nisi pisao molbu za pomilovanje i dok nisi odlučio, da se ženiš sa onom djevojkom iz Potoka. Kako su ono bili lijepi dani!... A kasnije si se izgovarao da ti smeta Petar... No sad nema Petra.

— Ne spominji mi Petra! — namršti se Joco.

— Zašto ne — upane Mara. — Bio i nema ga. I nikad ga više ne će biti... Vrag s njim...

— Čuješ ciganko, reci mi, gdje si ti bila u ono vrijeme, dok se sve ono odigravalo sa Petrom? — upita Joco i upre pogled u Maru.

Ciganka se lecne, no brzo odvrati:

— Gdje sam bila? U planini...

— Jesi li znala, da je Petar ukrao seljaku novac?

— Ah, idi i s takovim pitanjem, moj hajduče. Što ti sve danas ne pada na pamet!? Gdje bih ja znala, što Petar misli i radi... Znaš, da smo živjeli u mržnji i svadji. Nego, dobro si učinio, što si ustrijelio Petra. Bila sam s kartama u selu. Slavi te cijela okolica, što si je riješio Petra.

— Čuješ Maro, lukava si kao lija — okosi se Joco. — I ti nisi znala za onu kradju?

— Ne — odvrati ona smeteno. — Ali čemu si kvariš veselje s ovakvim pitanjima? Bolje, da te još jednom zagrlim...

— Ostavi to za drugi put! Todor veli, da nemamo ni kruha ni vina...

— E, da, moj hajduče, svega je ponestalo, jer si prestao hajdukovati. Zoveš me domaćicom, a toj domaćici — prazna smočnica! Imamo još nešto kruha i krumpira, što sam jučer donijela iz sela. Pa reci: zar nisam dobra domaćica? Kartama obilazim sela, punim torbu i nosim kući... Ali Todor najviše jauče za vinom.

— Bit će već svega — mahnu Joco rukom. — Ti podji sutra u selo. Možda ćeš dobiti kruha. Todor će pribaviti srnu, a ja ću gledati da nadjem vina.

— Kamo misliš po vino?

— Možda k stricu Marku u Potok.

— I opet ideš u Potok! — primijeti Mara. — Nemoj ići... Jednu samo nosiš glavu na ramenu! Bolje biti bez vina...

— Ali Todor hoće vina — nasmjehne se Joco.

— Ne mora biti sve, što Todor hoće — oštrim glasom odvrati Mara. — Napokon može se i drugdje dobiti vina. Ali tebi je najsladje od strica Marka. Tamo će ti točiti tvoja bijela Mara... Jeli? I zato si tako mrk i hladan prama meni... Jeli?

U to prasak puške odjeknu planinom...

— To je Todorova puška — reče Joco. On ne pali badava. Sigurno je oborio srnu! Idi Maro, potraži ga i pomozi mu oko srne.

— Ići ću... reče ona snuždeno. — A ti?

— Ja ću svojim putem — reče Joco, okrene se i podje stazom natrag, ne osvrćući se.

— Uvijek ide svojim putem — šapnu Mara sama sebi, gledajući za njim... I nikada mojim putem ne će krenuti. Sve sam učinila, što sam mogla i Petra sam maknula s puta — pa opet — svejedno! Uvijek luduje za tom bijelom djevojkom... No, čekaj, draga, ti si se postavila na put mojoj sreći — a ja rado krčim svoje puteve. Iskrčit ću i tebe... Dat ću ti jedan napitak od one planinske trave, od koje se spava do vijeka. Otići ćeš medju andjele i svece, pa će ti biti lijepo tamo... Bolje da si andjeo na onom svijetu, nego na ovom hajdukova žena ili ljubovca. To ti prepusti meni. No kako ću to udesiti? Ne, ne, ne... Doznao bi to on i — ubio bi me... Nešto ću drugo izmisliti...

Zora još nije pravo zarudila, a već je Joco stajao na mostu kraj mlina, preko kojega se prolazi prema Markovom trijemu...

Danica je svijetlila sa istoka sjajnim svijetlom, dok su druge zvijezde po malo blijedile i skrivale se za tanki oblačić, koji se vukao visoko pod zvijezdama. Mjesec je zalazio i svojim turobnim svijetlom obasjao Jocu, koji je stajao na mostu, okrenut prama mlinu.

»Mlinar još spava« — misli Joco. »Janko, Janko — zašto si odlučio, da me izdaš? No ja ću se s tobom prvom zgodom porazgovoriti... Okanit ćeš se te misli!...«

Tada prodje preko mosta, skoči preko poznatog prijelaza i eto ga u šljiviku, koji je zaokružio stari Markov trijem...

Joco se varao, kad je mislio, da mlinar Janko spava. Ustao je on već prije zore, pa pri mjesečevom svijetlu učvršćivao pero na onom velikom kolu, što ga okreće žubor-voda iz potoka, što je žuborio ispod sela. Jučer mu se pero rasklimalo, a danas bi htio prije sunca mljeti, jer ima mnogo žita.

Čuvši Jocine korake on se tijelom pritisnuo uz pero.

»Tko bi to mogao biti tako rano?« — pomisli mlinar. »Ah, gle, on je, Joco!« uzdrhće i pritisne se jače uz pero.

Mjesec je obasjao Jocino lice, kad se na mostu okrenuo prama mlinu...

»Hoće li me opaziti« — strepi mlinar. »Ne, nije me opazio« — odahnu lakše, videći, da je Joco već prekoračio prijelaz i izgubio se u Markovom šljiviku.

»Uranio si momče, prevario zoru, ali mlinara nisi. Mislio si: dok sve spava, ja ću se provući u trijem, a kad svane — tko može i slutiti tko je u trijemu... E, brajko — prevario si se... Ne ćeš me više plašiti... Do vraga i meljava danas. Odmah idem u Ludinu do pandura Jože, neka me vodi pred velikoga suca. Tamo ću reći: Ptić vam je u gajbi, ajte po njega!... Neka dodju i neka ga hvataju... Barem ću mirnije spavati. Već više noći sanjam ružne sne! Uvijek me progoni...

Mlinar polako isplazi po glavini kola na obalu potoka i krene uz živicu stazom, što vodi u Ludinu. Krio se, što je više mogao, da ga tko ne opazi... Sunce je već odskočilo, kad je stigao u Ludinu na Štaciju. Udje u pandursku sobicu i ispripovijedi pandurima Joži i Štefu radi čega je došao...

— I ti si ga vidio svojim očima? — zapita Joža.

— Kao i vas dvojicu — odgovori mlinar.

— Da se nisi prevario? — opet će Joža.

— Ni govora! ... Ta poznam ga dobro. Okrenuo se prema mlinu, a mjesec mu obasjao lice. On je bio! Skočio preko prijelaza i nestalo ga pod Markovim trijemom... Tamo će sigurno biti do noći.

— To je sreća! — veselo će pandur Joža. — Sad nam ne bu vušel...

— Vraža je to sreća! — smrsi kroz zube Štef. — Naj biti detinast, Joža... Treba ga uvatiti i vloviti, a to ne baš takva sreća...

— Idemu javiti velikomu sucu Pajanoviću tu radostnu vest — predloži Joža...

Sva trojica odpute se u gornje prostorije. Kad je sudac Pajanović čuo, da se Udmanić nalazi u Markovom trijemu, veselo protare ruke.

— Sad ga valjda imamo! — reče on. — I kad bude u rukama — ti ćeš momče dobiti nagradu.

Gospodin sudac potapša mlinara po ramenu.

— Uredit ćeš si mlin, da bude prvi u okolici.

Mlinar se zadovoljno nasmiješi. Njegovim mozgom bljesnula je misao, da će dobiti Maru. Radije on Maru, nego sve mlinove u Moslavini.

Gospodin se sudac obrati panduru Štefu:

— Vi Štef sa Jožom dobro se oboružajte i podjite žurno u Popovaču. Recite naredniku Pražeku, da s vama i sa četiri oružnika ode odmah u Potok i opkolite Markov trijem. Ja ću odmah za vama doputovati kočijom.

— Idemo odmah — reče Štef i korakne k vratima. Za njim podju Joža i mlinar.

— Stanite! — poviče sudac. — Idite gore u Ludinu, a onda stazom preko polja. Bit će vam nešto bliže. Usput recite momu kočijašu Gjuki, da brzo upregne konje i dodje ovamo. A ovo, na, tebi momče! — reče sudac i pruži mlinaru nekoliko srebrenih forinti.

— Hvala, gospodine suče — reče mlinar i podje korak natrag. — Imam u džepu i svojih par forinti.

— Što, ti ne ćeš novaca? — začudi se sudac.

— Na ovaj način ne! — odvrati mlinar.

— Kako to? Radi čega onda izdaješ Udmanića?

Mlinaru je zapeo odgovor u grlu.

— Radi djevojke — umiješa se pandur Joža... — U Markovom trijemu živi lijepa djevojka, u koju se zagledali i mlinar Janko i hajduk Joco...

— A, tako? — reče sudac. — No sad ti se pružila zgoda, da se riješiš suparnika i da dobiješ djevojku. Sve se nekako okreće oko te djevojke. Najbolje će biti, da djevojci dademo nagradu — a onda djevojku s nagradom mladom mlinaru. Ala će onda veselo mljeti...

Svi se nasmijaše, a i sam sudac...

— A sad žurno na posao — mahnu on rukom. — Nemamo sad vremena za šalu i razgovore...

Panduri i mlinar brzo izadjoše. Na trgu se mlinar oprosti od pandura.

— Vi idite žurno u lov, a ja ću malo u crkvenu klijet — reče mlinar.

— Samo ti podji — ponuka ga Joža. — Ti si svoje učinio... A sad se odmori...

Mlinaru je uistinu trebalo odmora. Osjetio je umornost tijela i duše... Zavuče se u crkvenu klijet i sjede uz stol na klupu. Glavu podboči rukama i teško odahne Koljena mu drhću — neka jeza prolazi mu čitavim tijelom. Od čega je to? Možda od umora. On se tako žurio od Potoka do Ludine. Ali ne — nije to od umora. Glavom mu prostruji pitanje: »Zašto sam ga izdao? Zajedno smo učili mlinariju, bili smo dobri prijatelji, dok se nije pohajdučio i dok se Mara nije uplela medju nas. A tko zna, čija će ona biti? Ako ga uhvate i ubiju — hoće li ona poći za mene? Tko zna? Pogotovo, ako se sazna, da sam ga izdao. A onda? Bez djevojke i bez mira u duši. Mene će uvijek mučiti pitanje: »Zašto sam ga izdao?«

Lak drhtaj preleti opet mlinarovim tijelom.

— Kej drhćeš, ti mladi mladenec? — potrepta mlinara po ramenu debeli krčmar, koji ga je kroz vrata iz druge sobe promatrao ..

— Kej ti fali?

— Ne mi niš...

— Kak ne — kad drhćeš?!...

— Zima mi je! — slegne mlinar ramenima.

— Kakva zima? — nasmije se debeli birtaš. — Em je toplo. Zgleda, da bu vruč dan... Neg — ti si kakti betežen? Onda je dobro, da si se k meni navrnul... Ja imam dobroga leka za sakoga pravoga čoveka. Ne to — kej god: cirkveno vino!... Fini nasad, fina kaplica... Taki buš videl...

Krčmar odgega i za čas se vrati sa punim zemljanim peharcem i stavi ga pred mlinara.

— Probaj, na — pak buš videl kak te bu ogrelo... Ne buš više drhtal... To je iz Majdačke... Fino cirkveno vino...

Mlinar je nagnuo pehar, vino je klokotalo njegovim grlom, palilo mu utrobu. Želio je žarkim vinom sažgati u sebi goruće pitanje: Zašto si ga izdao?...

*

— Veliš, da te ne ništo opazil? — pitala je strina Bara već po treći put Jocu, koji je bezbrižno čavrljao s Marom — ne mogavši se dosta nagledati njezinih tamnih očiju...

Stric Marko otjerao je volove na pašu za ogradu pod putem. Tamo on puši lulu, tamo on malo i zadrijema na ovom žarkom suncu . Volovi mirno pasu slatku rosnu travu. I kad se napasu, kad im trbusi budu napeti kao mješine — onda će Marko spraviti lulu u džep, mahnuti bičem i volovi će pred njim, siti i zadovoljni poći kući...

Strina Bara vrze se oko peći spremajući zajutrak... Jocin dolazak uznemirio ju nešto,

makar ga je svaki dan očekivala... Zato ga je već po treći put pitala, da li ga je tko opazio...

— Velim vam strino — ništo me ne videl... Pred zorju bil sem već na štengama ovoga trema... Stric Marko uprav je stiral vole na pašu... Nes mu se ni javil... da ga ne uznemirim... A onda ste se već i vi ustali...

— A došel si čez melin? — upita Bara zabrinuto.

— Jesem. A zake pitate, strino?

— E, tak... Znaš, Janko je vražji svat. Navek nekaj prtla oko melina. I v zorju i vu večerni mrak.

— Budite prez brige, strino! — odvrati Joco. — Kad sem ja išel, v mlinu je se spalo kak mrtvo...

— Onda dobro — reče Bara. — Evo, deco, pečeni jaja i z šunkom... Ovo je od one šunke, koja nas je zadnı put prestrašila...

— Sad je se bumu osvetili — veselo će Joco. — Zajni put maček je na tavanu zrušil šunku i mi se prestrašili... Sad se bu šunka prestrašila nas...

— Jedite vi samo... Ja idem malo v štalu. Bum hitila zelene deteline volom v jasle. Naj bu Marku prav, kad najde se gotovo...

— Tak je strino. Stric voli da su mu volovi v redu — primijeti Joco.

— E, da — nasmije se Bara. Mari on za vole više neg za sebe. On njih hrani, pase i češlja, a sam je radi njih već put nepočešljan.

— Veseli ga, da su mu Šarci v redu — odvrati Joco. — On se z njımı diči.

— Tak je, moj sinko On njih miluje. Kad tovarimu drva v šume na kola, ili seno v sinokoše, on viče: Ne ćemu više tovariti, ne bi Šarci mogli voziti. Bi se oznojili i preladili. Eto, a sam je prehladjen i kašla kak kojn.

— Blago Šarcima kraj strica! — reče Joco.

— O, puno je bole nim kraj nega, neg nemu kraj nih — odvrati Bara.

— Pa kak to, da se stric za Šarce više brine, neg za sebe — upita znatiželjno Joco.

— E, tak, moj sinko — odvrati Bara. — Teško se žive. Marko utovi šarce i proda na pijacu. Onda kupi druge za manjše novce — manjše veličke i mlajše. A s preostalemi novci plati porez i pokrpaju se najpotrebneše stvari vu hiže i na gospodarstvu. I tak se nekak krpa i žive. Z Šarci još kak tak, a prez njih ne bi išlo baš nikak.

— A tak je to! — reče Joco. — Zna stric kaj dela.

Na to Bara izadje na vrata.

Joco se jače privio uz Maru:

— Kako je lijepo kraj tebe, draga djevojko! — reče on. — Ja šumski vuk i hajduk postal sem ov čas ves blažen i preporodjen.

— Nesi ti vuk i ako si hajduk — nasmije se Mara i zadre svoje prste u njegovu gustu kosu na čelu. — Gle, kako ti kosa zapletena i razbarušena. Dat ću ti svoj češalj — pak se buš mogel i u planini počešljati njim. I onda buš se setil na mene.

— O, mislim ja na tebe i ovako, draga djevojko. Previše mislim na te. Već me Todor kori. I moji drugi ostavljaju me, jer da sem zapustil hajdukovanje. — A to se zbog toga — jer previše mislim na tebe.

Sa police skine Mara drvenu kutiju i izvadi iz nje novi češalj.

— Gledaj ga — reče ona. — Od fine je kosti. Kupila sem ga baš nedavno na miholjskom proštenju u Ludini. I tak ide glatko po kosi — kak čun po vode. Sad ću te sama počešljati.

Mara zabode češalj u Jocinu kosu i stane mu razredjivati guste pramove.

— Češljaj me, češljaj, djevojko draga! — mrmljao je Joco sav uzbudjen. — Kak mi godiju tvoji prsti kad prebiru po mojoj vučjoj kosi. Ovak me negda češljala moja mama, dok sem bil mali. A sad? Ah. Bože moj.

— Sad te progone, štel si reći — dahnu Mara. — Ali bu došlo vreme, pa će i to prestati. Možda nam se spuni želja; možda nam se nasmeje sreća.

— Hoće! — potvrdi Joco pun vjere. — Pripovedal ti bum, kak je bilo pri fiškalu. Sam bu išel v Beč. I se bu zbavil. Za kratko vreme mi bumu slobodni i svoji.

— Poleg tebe čovek zaboravla na sve! — reče Joco. — I na jelo i na delo i sam na se.

Tek što su Joco i Mara zaboli žlice u šunku s jajima — nahrupi na vrata Bara, sva uplašena.

— Izdaja, djeco, izdaja! — poviče ona. — Za Boga. Joco, bježi, dok nije prekasno!

— Šta je, strino? — skoči Joco i baci žlicu na stol.

— Bježi samo. Žandari idu. Čitava ih je grupa. Netko te je videl i izdal.

— Gle, vraga? A gdje su?

— Idu čez livadu prema mlinu. Sigurno idu sim! Vidla sem ih od štale. Bajunete se bleskaju na suncu.

Mara od straha zadrhće. Potrči do prozora i pogleda na livadu.

— Eno ih, — reče i ona. — Idu stazom uz živicu.

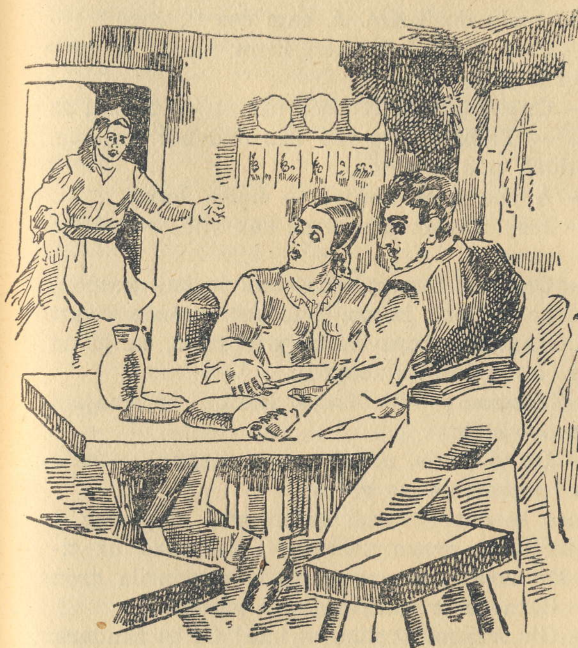
Joco mahne Bari rukom:

— Donesite mi, strino, onaj omot, koji sam zadnji put kod vas ostavil.

— Pa kej če ti.

— Budete vidli. Samo žurno.

Bara ode u komoru i brzo se vrati s omotom. Joco razveže omot i iz omota ispane čitavo novo odijelo financa. Brzo ga obuče. Pristajalo mu kao saliveno. Bara i Mara gledaju u njega kao u čudo, a on se nasmije:

»Izdaja, djeco, poviče Bara . . .«

— Dobro, da me je Mara počešljala, — reče. stavljajući kapu na glavu. — Ovak bum bar pravi počešljani financ.

— Ah! — dahne Mara, gledajući pred sobom lijepog mladog financa.

— A — a, — a. — čudila se i Bara. — E, mudar si ti. Ništo te ne bu prepoznal.

Ženama se odvalio teški kamen sa grudi.

— Ipak nim buš zmeknul — reče Bara.

— A gde si kupil tu opravu? — upita ga Mara.

— V Zagrebu. Tam ih ima dosta.

— A sad se žuri — opomene ga Bara. — Saki čas mogu banuti. Eno, već dohajaju k mlinu. Ravno budu došli sim. A kam ćeš ti, Joco?

— Kam i drugi financi! Idem v selo, na pregled rakijskih kotlov.

— Čuješ. kum Štef peče rakiju — dosjeti se Bara. — Trem mu se eno vidi odovud. Najbole, da otideš tam k nemu.

— A ima li on konje? — upita Joco.

— Još i kakve. Ima sivce kak vile, — mahne Bara rukom.

— Onda se bum odvezal odavle kak gospon, — mirno će Joco. ko da je to već svršena stvar. — A vi, strina, spravite moju opravu, da ju ne najdu. I sad ostajte zbogom.

— Zbogom! — dovikne Bara, spremajući njegovo odijelo.

— Do vidjenja, mladi gospon financ! — reče Mara i isprati ga na vrata.

Joco se nasmjehne i pojuri niza stepenice. I dok se žurio preko dvorišta i zamakao uz živicu. što vodi u selo, potjera je već jurila kroz most. Bara ju promatrala kroz prozor.

— Gle. vragov kuliko ih ima! Četiri žandara i dva pandura. Šest na jednoga! — govorila Bara kraj prozora. A je, sad ga bute imeli. Da ne bi! Mislite vi da vas on čaka i pozdravla: Sluga ponizen .... Kej izvoleju?

Iza mlade jasenove živice Joco je mirno koracao prama trijemu kuma Štefa. Živica je dosta visoka i on je siguran. da ga sa Markovog trijema nitko ne može opaziti. Pa najposlije. da ga i opaze, što mu mogu. On je financ, služben

čovjek. koji pazi na kotlove i pečate. Što se njega tiču žandari i panduri. U tim mislima bane on na prostrano dvorište kuma Štefa. Odmah se uputi k maloj drvenoj kuharnici, što je stajala uz plot.

Iz kuharnice dizala se u zrak para i dim. Miris pečene rakije širio se dvorištem. Udje u kuharnicu i opazi kraj kotla starca sa sijedom kosom. Starac sjedi i puši lulu. Pogled mu uprt u konac, koji se je njihao. jer je po njemu iz cijevi tekla rakija u veliki zemljani lonac.

— Dobar dan, kume, — pokdravi financ starca.

— Bog i sveci, gospodine! — odzdravi starac i skoči na noge. — Znam, vi ste došli zbog pečata i platežnog lista.

Starac se maši rukom na gredicu, nadje list sa pečatom i pruži ga financu.

Financ se sa smiješkom zagleda u starca:

— Kume Štef — poznate li me?

— Vas? Gde bi poznal? Vi ste mladi financ.

— Ne, kume, nes ja financ. Ja sem Joco Udmanić.

— Vi... ti... Udmanić... Kak bi to bilo? — začudi se Štef i noge mu klecnuše.

— Tak je! Ja eto vas poznam. a sećate se, znam, i vi mene. Neg mene progajnaju žandari i panduri. Vi imate dobre konje i kola. Odvezite me do onog klanca. što vodi u Borik u vinograde. Odmah se budete vrnuli. Za dobru vuru već ste nazaj pri svoje rakije.

Starac je zadrhtao. On da vozi Udmanića, kad ga proganjaju žandari i panduri? Boji se njih. a boji se i njega. A onda opet — tko će paziti na kotao i na rakiju?

— Uprežite kume! — ponovi Joco. — Brzo dojdete nazaj. I ne bojte se ništa. Mene ne budu prepoznali.

— Moram! — šapne starac sam u sebi. Zovne ženu i reče joj, da popazi na kotao i rakiju.

— A kam ti ideš? — upita ga stara.

— Bum gospona financa vozil do Borika.

— K vragu! — promrmlja stara kroz zube. — A ja bum morala paziti na kotel i rakiju, a kuliki me posel čeka vu hiže, vu štale i vu svincu. A on bu k vragu vozikal — toga financa. Em, bi naj išel pešice — em je mlad i zdrav — pak koga bi se vraga vozil? I kad ti god kakov gospon dojde vu hižu ili na dvorišče — mam ti natira čoveka v zvišnu brigu i posel.

Stari Štef namigivao je ženi, da ne mrmlja, ali ona nije zato marila. Iznese ormu, izrine kola ispod suše i izvede sivce iz štale. Kod uprezanja pomogne mu i mladi financ. Starcu se tresle ruke od nekog uzbudjenja.

— Kume Štef, kak to da drhćete? — upita ga Joco. — Em ja vam ne ću ništa.

— Znam, da mi ne ćeš ništa. Ali gle, sam sebi nes gospodar. Tresu mi se ruke i noge kak da imam zimnicu. Stara već i slaba krv vu meni — pak se drma prez potrebe.

— A sad tjerajte — reče Joco starom Štefu, kad su sjeli u kola. Starac pritegne uzde, digne malo bič, konji pojure.

Pred krčmu u selu upravo je prispjela kočija sa gospodinom velikim sucem iz Ludine. Mlada krčmarica vrze se oko kola, dok je sudac silazio.

— Nemojte prenaglo voziti — šapnu financ staromu. Stari Štef pritegne uzde, bič spravi pod sjedalo, da ga konji ne vide. Konji podju laganim kasom . Mladi financ sjedeći u kolima digne ruku k obodu, na pozdrav. Gospodin sudac i ne pogledav ga, kimne glavom. I odmah poviče svome sluzi:

— Čuj, Gjuka, okreni konje i počekaj. Kad bude ovdje gotovo — idemo u vinograd.

Gospodin sudac govorio je glasno, te je i mladi financ na kolima čuo svaku riječ. On se nasmjehne:

»Onda se još danas vidimo gospodine suče«, — promrmljao je u pol glasa. — »Baš mi je drago. Dakle, do vidjenja, velemožni gospodine! Bar ćemo se malo porazgovoriti.«

Sivci zagrabiše jače, oblak prašine digne se u zrak i u tom oblaku nestanu kola sa starim Štefom i mladim financem...

*

U klancu obraslom mladim grabovim grmljem na mekoj, zelenoj travi leži Todor i Joco u odori financa. Kraj Todora leži lagva i veliki baril... On je na lagvu naslonio glavu i sa posmijehom gledao Jocu, koji mu je pripovijedao, kako je izmaknuo potjeri...

— Kum Štef je već sigurno kod kuće, kod svoje rakije — nastavi Joco. — Ima vatrene konje! Idu kao vjetar. On se šćućuri na kolima kao vrabac, a konji jure kao zmajevi... Čini se — odnijet će njega i kola u zrak... Bič mora sakriti.

— Pa kako on, onako star, upravlja njima.

— Dobro! Slušaju mu riječ. Kako on hoće, tako oni idu... Ta on ih je othranio i odgojio...

— Čuješ, Joco, još nema tvog gospodina suca.

— Čudim se i ja... Zadržao se istražujući selo.

— Možda nisi dobro razumio, kad je sluzi govorio? — primijeti Todor...

— Ma ne budi dijete, Todore! Čujem dobro. Govorio je glasno i rekao, da će u vinograd... Dakle — ovuda mora proći...

— Možda će povesti sobom pandure i žandare?

— To ne će... Oni će cijelo selo pretraživati. Kod strica Marka već su negdje sve prevrnuli.

— Netko te opazio i izdao.

— Strina Bara sumnja na mlinara Janka.

— Pa vi ste prijatelji i drugovi... Zašto da te izda?

— E, to su druge gusle, moj Todore... Kako čujem zapelo i njemu oko o njegovu mladu susjedu.

— O tvoju djevojku?

— Da.

— Vraga?... Moj Joco, sve nekako dolazi na moje. Stradat ćeš ti radi djevojke! Dječače, izgubit ćeš glavu!...

— Ne luduj Todore, ne gubi se glava tako lako.

— Neka, neka... ne vidiš ti opasnosti... Ti imaš pred očima samo lijepu i dragu djevojku, a dalje — kud puklo, da puklo... A ja mislim, da je došao čas, da na dulje vremena ostavimo ovu tvoju Moslavinu, da nam se zametne trag. Mogli bi otići opet k meni, tamo na Kordun...

— Ali tamo nema dobrog vina kao ovdje...

— Voda je bolja i bistrija...

— Ali voda i tamo plazi preko smeća i drveća pa će ti ogaditi. Onda ćeš, moj Todore — žaliti za Moslavinom i njezinim vinom...

— Da i za ovom praznom lagvom, što mi je pod glavom — nasmije se Todor.

— Bit će skoro puna...

— E, da Bog da, pa da dodje skoro taj tvoj gospodin sudac...

— Doći će već...

— Čuješ Joco — skoči Todor na noge — mi tu čavrljamo, a vragovi bi mogli nahrupiti iznenada... Idem ja tamo na vrh, odakle se vidi na cestu. Vidjet ću, da li taj tvoj gospodin dolazi sam ili možda s pratnjom — sa žandarima i pandurima.

— Pravo imaš, Todore! — zadovoljno će Joco. — Otidji i pogledaj... A kad opaziš kola, dodji, pa mi javi. Dotle ću se ja malo odmoriti.

Todor ode, a Joco se smirio na svom mjestu. Sunce je već bilo visoko na nebu, titralo kroz granje i grijalo. Od časa do časa naletio bi ugodan i mekan povjetarac i preletio preko znojnog Jocinog čela. To mu je godilo Umoran i sanen podavši se milovanju šumskog vjetrića on je pomalo zadrijemao i usnuo. No taj blaženi mir i san potrajao je vrlo kratko vrijeme... Možda samo kao bljesak munje... Todor ga prodrma za rame:

— Ustaj Joco, kola idu, već su u blizini... I gospodin sudac Pajanović sjedi na kolima. On je sam sa svojim kočijašem. Puška se svjetluca kraj njega.

— Ne smeta puška ništa... Ti ćeš Todore zaustaviti konje, a ja ću sam urediti sa sucem.

Za čas bila su obojica u klancu, gdje je uspon bio najteži. Zakriljivao ih gust grm borovice. No Joco je izašao na rub klanca. Tiho reče Todoru:

— Ti, Todore, ostani medju borovicom, a ja se mogu i pokazati... Ne će se sudac uplašiti financa. A kad dodje kočija, skoči i zaustavi konje, a ja ću ugrabiti pušku. Ostalo će ići lagano.

Todor kimne glavom.

— Evo ih...

Konji su dahtali uz grm. Todor skoči i uhvati konje za uzde.

— Stoj — poviče on...

Joco je već bio u kolima i pograbio pušku, što je bila položena uz suca...

— Tko si ti? Kako se usudjuješ? — skoči sudac u kolima na noge...

— E, da znate, gospodine — odvrati Joco — nisam ja financ. Ja sam Udmanić, kojeg vi tražite!...

Sudac problijedi. Opazio je, da je ušao u stupicu. No brzo mu lice planu od gnjeva i on uhvati Jocu rukama za mišice. Nasta hrvanje u kolima. Joco se koprca, no sudac ne popušta... Kao gvozdena kliješta drže njegovi prsti... Jak, krupan čovjek, na oko dva put jači od Joce, drži njegove mišice. No ni Joco se ne da! Omahuje on sa sucem tamo i ovamo, no uzalud. Sučevi prsti kao gvoždja stežu Jocine mišice. Sudac je očima mignuo kočijašu, da mu pomogne, no sprijeda mu i Todor namigivao, da se ne miješa... Kočijaš je kao odrvenio! Pomogao bi on svomu gospodaru, da nema one kubure Todorove, koja mu gleda u oči. Todor poviče:

— Umirite se gospodine suče ili ću vam opaliti u glavu... Ja sam Todor Uzelac...

Sudac klone. — Uvidio je svoju nemoć. Ne može on protiv dvojice... Todor će opaliti... Ali bi možda mogao pobjeći. I zato skoči sa kočije u klanac. Ali Joco skoči za njim i uhvati ga za ovratnik:

— No, eto — reče Joco. — Nemojte nam pobjeći. Otpravili smo se u vašu klijet po vino, a vi bi nam rado pobjegli... Baš niste nimalo gostoljubivi... Todore imaš li kakov štrik, gospon se riče kak ždrebac?! A jak je kak medved. To znaju moje mišice... Još me nikad nitko nije tako čvrsto pograbio.

— Svezat ćemo ga — predloži Todor...

Priskoči k Joci, izvuče iz džepa uže i svežu ruke gospodinu sucu, a drugi kraj užeta privežu za kočiju...

Gospodin sudac Pajanović nije se protivio. Kao da je promislio...

— A sad idemo — reče Joco. — Ti, Todore, sjedi kočijašu, a ja s gosponom sudcem bum išel pešice... Ja sam lepo štel, da se vozimo v breg — a gospon ne će biti miren, pak idemo ovak: nogu po nogu...

— Stani, momče! — poviče Todor, koji je već sjeo uz Gjuku. — U toj šali skoro sam zaboravio na moju burad... Kad se ide u vinograd i u klijet, onda se i lagva nosi...

On skoči do grma, digne burad i baci ju na kočiju... Onda i sam skoči i sjede do Gjuke...

— Tako, a sad idemo!...

Konji potegnuše.

Gospodin sudac kao da se pomirio sa sudbinom... Sjetio se pisma odvjetnika dra Vrtoglava. On mu piše, da se za sada ne treba bojati Udmanićevih zločina, jer mu je on obećao, da će mu ishoditi pomilovanje uz uvjet, da — dok ne stigne rješenje iz Beča — ne čini nikakvih zločina kroz to vrijeme. Do tada će se on držati, jer bi se rado oženio. U to vrijeme treba ga svakako uhvatiti i usmrtiti, jer kroz dulje vremena — kad osjeti prevaru — mogao bi se početi osvećivati i postati opasan... Eto, tako mu piše prijatelj odvjetnik. To ga je ohrabrivalo i umirivalo... Sad ga ne će ubiti — a to je glavno. — Možda idu samo zbog vina gore u klijet, kad su i bureta ponesli... O, dat ću im ja vina! — pomisli sudac... I to najboljega i najjačega... Opit ću ih, a onda ih svezati, ukrcati u kočiju i istovarit na žandarskoj stanici u Popovači... Ili ne... Odvest ću ih na Štaciju u Ludinu i pokazivat ih kao kakvo čudo ljudima... Glas će mi se pronijeti daleko i do najviših vrhova, pa ću možda već jednom dobiti mjesto podžupana, na koje već odavna čekam... Pa ja sam zaslužan i glasovit već i radi toga, što sam neke pobune seljaka ugušio i sretno likvidirao. Samo mi

moji viši zamjeravaju, što nisam još dosad uhvatio Udmanića, koji se bani baš u mom kraju — tako rekuć meni pod nosom... A sad ga možda imam... Doktor Vrtoglav je po mojoj uputi ispleo dobru mrežu?... Ovaj kordunaš ispio bi jezero! I onda možda se i Gjuka otrese straha, pa mi pomogne...

Tako razmišljajući koračao je gospodin Pajanović iza kočije u brdo. Znoj mu curi s čela. Sunce je pripeklo, a put dosta opor i težak... Joco korača uz njega, na ramenu nosi njegovu pušku. Čudio se preokretu kod gospodina suca i njegovoj mirnoći. Valjda se pomirio sa sudbinom.

Kočija je stala pred velikom zgradom na vrhu vinograda. Krasan vidik pružao se okolo na daleko. Tu i tamo po kosi bile su rasijane drvene seljačke klijeti, koje su se uz ovu veliku i lijepu vilu pričinjale kao čedni podanici kraj kraljice na prijestolju...

— Moj Mramore — uzdahnuo je sudac u pol glasa. — Kakve ti vodim goste!...

Joco je odvezao sucu ruke... Gjuka je još sjedio na svom sjedalu i držao uzde konjima...

Gospodin Pajanović sjedne na klupu, što je bila pod krošnjatom trešnjom... Otare znoj sa čela.

Tada jasnim glasom poviče:

— Pusti, Gjuka, konje... Evo ti ključ, pa otvori vrata od podruma...

Todor i Joco se osmjehnuše...

— Kao da ste mene pitali gospodine, što bi najprije bilo vrijedno učiniti... Baš sam žedan!.. reče Todor...

— Sad ćeš piti — odvrati prijazno sudac. — Ima vina dosta...

Svi podjoše pred vrata podruma. Gjuka otvori vrata... Udjoše u prostran podrum. Tu po sredini vodi ulica, sa svake strane leži napeta, puna burad — poput utovljenih volova... Sudac na polici, što je bila pričvršćena za strop povrh sudova, izabere najveće čaše, i pokaže Gjuki sud, iz kojeg ima natočiti vina... Gjuka uzme pehar, napuni ga i natoči čaše.

— Uzmite — ponudi sudac Joci i Todoru. Svi prihvate čaše i iskape ih. Todoru se zakrijesile oči kao mačku.

— Što je to fino, toga više nema! — usklikne on. — Andjeli bi ga pili, da dodju na zemlju, a kamo li ne mi, crni zemaljski vragovi...

Sudac namignu, Gjuka opet natoči. Vino se u čašama pjenilo i iskrilo kao kristal...

Todor podigne čašu prema suncu...

— Gledaj Joco, to je ko biser... Kroz grlo teče kao ulje, a po tijelu gmiže kao blažena vatra...

— To je staro vino — primijeti prijazno sudac... To piju samo moji najbolji prijatelji...

— E, majko moja, što fino piju! — usklikne Todor i ponovno iskapi čašu. — Aha! Što bi sve dao, da mogu postati vašim prijateljem...

— Pa vi ste danas — moji prijatelji! — poviče sudac.

— Ja i jesam — požuri se Todor. — Nisam odapeo kubure... Nisam s vama zlo postupao. Nisam vas uvrijedio...

— Tako je — potvrdi sa smiješkom sudac.

— Gjuka natoči... Pijte...

Svi su opet ispili, samo Joco nije...

— Zašto ne piješ? ponuka ga sudac.

— Ne mogu tako naglo... Nisam naučan na vino — reče on...

— Nije za guske sijeno — naruga se Todor. To vino je samo za ovakve momke kao što sam ja...

Sudac se nasmjehne. Joco ga oštro pogleda i

dade mu očima znak, da se čuva vina... Joci je naime postalo sumnjivo ovo ljubezno i bezobrazno držanje suca. Nada li se on možda otkuda pomoći? Možda je odredio, da za njim dodju žandari i panduri, kad izvrše premetačinu u Potoku? ... Ili ih možda ovim jakim vinom želi opiti? Zato odluči, da više ne će piti i da se što prije makne odavle... I zato reče sucu:

— Idemo na zrak pod onu trešnju. Želio bih malo razgovarati s vama...

— Idemo... odvrati sudac. — Ti Gjuka odnesi na klupu vino i čaše...

— Idemo — reče Todor. — No samo bi prije molio gospodina suca, da bi dozvolio, da ovim vinom natočim i ovu moju burad...

— Natoči... kimne glavom sudac...

— Ajde, de Gjuka, natoči tu burad, kad već točiš... Ali iz ovoga istoga bureta — sve u ime prijateljstva... govorio Todor ..

Gjuka pogleda gospodina — on kimne glavom. Zatim odnese lagav i baril pod pipu i natoči...

Izadju pod trešnju. Gjuka zatvori podrum. Ključ preda sucu... Joco reče Todoru:

— Otidji tu na vrh — pa pogledaj, da tko ne bane k nama... Neka i Gjuka ide s tobom.

Todor i Gjuka podju do čistine na vrhu, odakle se vidi okolica... Joco ostane sam sa sucem. Sudac se ljutio u sebi, što je Udmanić prestao piti. Kao da je naslutio njegovu nakanu. I onda mu bilo žao, da na cijeloj kosi nema ni žive duše, da dodje, pa da mu olakša položaj... Kao da je sve pomrlo danas...

— Zašto vi mene progonite gospodine? — upita ga Udmanić...

— Tko? Ja? Zakon te progoni... Žandari te progone — odvrati mu sudac. — Ja tu perem ruke.

— Vi ste, eto, i danas vodja potjere protiv mene.

— Nije istina... Vodja potjere je žandarski narednik Pražek...

— Po vašoj zapovijedi...

— Po svojoj dužnosti...

Joco je jače pritegnuo pušku k sebi... Sudac se trgne, natoči čašu i pruži je Joci:

— Na pij... nutkao ga sudac.

— Nije mi sad do pića... Mi baš često ne razgovaramo, pa kad smo se sad sastali, htio bih znati, zašto me baš vi najviše progonite...?

— Kako ja?... Rekao sam ti, tko te progoni...

— Vi me progonite! odsiječe Joco. — Vi ste i hajku zadnji puta vodili protiv mene na Garić...

— Ja? Tko ti je to rekao?

— Vidio sam sve...

— Ti — trgne se sudac i razvali oči...

— Da, ja! Ja sam bio prisutan... Ja sam vodio vas...

— Ti? — skoči sudac i zagleda mu se u oči... — Dakle je istina ono, što mi je grof Erdedi pripovijedao. — Ti, da si se preodjenuo u ugljenara i vodio hajku, a ugljenar je pijančevao u Gornjoj Jelenskoj...

— Tako je — nasmiješi se Joco...

Sudac potiho škrine zubima i smrsi kletvu.

— Jest, istina je — promrmlja tiho... Te oči — to lice — taj glas ... Kako to nisam prije opazio?...

— E, pa mudar si — vidi se... I odvažan si... Svatko to ne bi izveo, ni odglumio. Ja to nisam vjerovao!

Joco je nastavio:

— Ja sam pisao molbu za pomilovanje... Ako iz Beča za koji dan stigne pomilovanje, — hoćete li me i onda progoniti...

— Onda ne — dahne sudac . . .

— Dobro . . . Pustit ću vas na miru. Vaš život je u mojoj ruci, ali ja ne žedjam ničije krvi, pa ni vaše.

Sucu se Pajanoviću razvedri lice . . .

— Na, pij — ponudi on Joci punu čašu . . .

— Dosta sam pio — odbije Joco čašu.

— Ja ću to popiti mjesto tebe — reče Todor, koji se vratio sa Gjukom. Uzme čašu i ispije.

— Ja danas više ne pijem — reče Joco ošinuv očima Todora. — Ni ti, Todore, nemoj više piti. Treba poći daleko, a tebi će se iznevjeriti noge.

— Hm . . . — promrmlja Todor. — Nemoj piti danas, kad si kod prijatelja, nemoj sutra kad nemaš, pa onda kada ću? Ova lagva i baril proći će kao ništa.

— Znate što, gospodine suće — okrene se Joco k sucu. — Todor vas zove svojim prijateljem i ne može se nahvaliti toga vašega vina. Sad ga ne može sobom mnogo ponijeti. Nego, dajte vi njemu ključ od vašeg podruma, pa će on još koji put natočiti ove svoje mjerice. Vama ne će biti Bog zna kakve štete, a njemu će to dobro doći.

Gospodin je sudac časak razmišljao, no brzo stvori odluku i reče:

— Evo, — i pruži ključ Todoru.

— Oh, oh, — čudio se Todor. — Boljega dara nisam mogao dobiti od gospodina prijatelja. Toga ću se sjećati do hladnoga groba. I bit ću vam zahvalan. A ti Joco, što da rečem, mudar si kao Salamun. U ovu moju tvrdu tikvu nikad ne bi došla ovako sjajna misao. A vama, gospodine, hvala do vijeka. Kad vi dodjete k meni na Kordun, pogostit ću vas, imena mi.

— Idemo — reče Joco i digne se.

— Idemo — poviče i Todor i baci lagvu na rame. — Samo još bi na rastanku molio jednu čašu. Eh, što mi je drago, što je ključ od podruma u mojim njedrima To je lijepa rečenica. I ja ću opet moći uljesti u to carstvo vinskog mirisa. Valja priznati, da ti Joco sve mudro izvodiš. A ne će li mi gospodin prijatelj poslati žandare u zasjedu? Molio bih, da to ne čini. Ništa ne bi koristilo, a moglo bi škoditi. Svoj buradi izbio bi čepove pa nek teče. Nek pije crna zemlja, kad se krati čovjeku. A ovako — s druge strane — čuo sam, dok sam još bio malen i dok još nisam ni znao, što je to hajduk — — žednoga napojiti, da je to jedan od ključeva, kojima se otvaraju rajska vrata. I ja gospodinu prijatelju želim sretan put kući i neka živi sretno i veselo, a na drugom svijetu naužio se raja, što je žednoga napojio.

— Idemo — opomene Joco — Ti si se Todore razglagoljio.

— Idemo! Ja sam gotov.

Joco ustane, pritegne pušku i pruži ruku sucu:

— Laku noć — jedva čujno šapnu sudac.

Joco i Todor odmicali su brzo kroz vinograde.

Gjuka sav radostan, što su hajduci otišli, skoči i upregne konje. Gospodin sudac ostavi i čašu i vrč na klupi i kao mladić skoči u kočiju.

— Tjeraj — poviče Gjuki.

Kočija pojuri. Sunce se nagnulo k zapadu. Tiha jugovina nosila je kosom Todorovu pjesmu:

Prolistalo cvijeće i drveće —
Mene dika zaboravit ne će.

Kočija sa gospodinom velikim sucem bila je brzo na cesti. Konji su jurili kao pomamni. Gjuka je nad njima pucketao bičem. Krenuše

prema Popovači. Gjuka je pritegnuo uzde, konji su polaganije kasali. On se okrenuo prema sucu:

— Dobro smo prošli gospodine. Ništa nam zla nisu učinili.

— Kukavice — dobaci mu sudac.

— Zašto me nazivate tim imenom?

— Jer si kukavica.

— Kak to?

— Zašto nisi skočio na onoga drugoga, dok sam se ja hrvao sa Udmanićem?

— Na kordunaša je li?

— Da.

— Koji bi bes na njega skočil? Em bi me v zube nosil. A kuburu mi je naperil v čele.

Poslije kratke šutnje, radoznali Gjuka opet reče:

— Čuju, gospon sudec — naj mi ne zameriju, ja bi ih nekaj pital.

—A što bi pitao? — otrese se sudac.

— Nekaj, kaj mi po glave vrti.

— Pitaj brzo.

— Čuju, a bili mi pustili Udmanića, da smo ga vlovili, kak je on nas vlovil?

— K vragu i s takvim pitanjem. Tjeraj brzo.

Gjuka šine bičem, a konji pojure. Kad su došli u Popovaču, uhvatio se prvi mrak. Pred žandarskom stanicom Gjuka je zaustavio konje.

— Što si stao? — okosi se na nj sudac.

— Kej ne bumu prijavili žandarom?

— Budalo — što ćemo javljati? Tjeraj što brže.

Konji opet pojure. Kočija grmi drumom. Čudi se Gjuka, kako to, da je gospodin sudac zle volje. a morao bi se radovati, da su tako sretno prošli. No gospodin sudac mozgao je ovako: »Eto, i opet nisam uspio sa svojom osnovom. Nisu se dali opiti, da bi ih mogao svladati i svezati. Kordunaš bi se možda bio i opio, ali onaj hajdučki vrag opazio je moju namjeru. Još sam im morao dati i ključ i otkrio im, u kojem je sudu najbolje vino. Sad će se oni častiti sa onim, što sam čuvao za svoje najbolje prijatelje. I nije to sve ništa, kad se to ne bi pročulo i saznalo. Ali kad to dozna grof Erdedi i drugi moji prijatelji — izjest će me od bockanja. Već me dosta grizu, što me je taj hajduk vodio za nos kroz čitavu planinu na Josipovo. Sada, ako se još dozna ovo — oh, što će me gristi i predbacivati mi sa svih strana. A ako ovaj glupi Gjuka reče sve mojoj ženi, onda je gotovo. Sve će se doznati. Koliko sramote i štete! Ode moja podžupanija, na koju već odavna čekam«.

Konji su koracali polaganije uz kalvariju ili tri križa na brežuljak prama Ludini. Sudac Pajanović progovorio je Gjuki:

— O tom, što se dogodilo u vinogradu, da nisi progovorio ni riječi nikomu, pa ni gospodji.

— Kak zapovedaju, tak naj bu — odvrati Gjuka.

— Niti riječi — nikome — razumiješ li? Ni o tome, da su mi odnesli ključ od podruma.

— Nikomu ne bum povedal ništa. Kad zapovedaju — bum čkomel.

Gjuka švigne bičem. Za čas bili su kod kuće.

Čudila se dobra gospodja nad držanjem gospodina suca. Nikad on nije bio ovakav. Čekala ga s večerom, nudila ga svim i svačim — no on svega toga ni ne gleda. Ušetao se po sobi i sve nešto škripi zubima.

— Što se dogodilo? — pita radoznalo brižna gospodja.

No mjesto odgovora gospodin sudac poviče:

— Idi, pogledaj, jesu li vrata dobro zaključana.

Gjuka je spremio konje i ušao u kuhinju na večeru. I gospodja podje u kuhinju, ne bi li od Gjuke što doznala. No Gjuka sjedi u kutu za malim stolićem i bulji preda se.

Kuharica, domaća djevojka iz sela, namigne gospodji, pokazujući na Gjuku:

— Glečte, milostiva, kak se večeras Gjuka drži. Zgleda kak pijan — a ne pijan.

Gospodja korakne do stolića:

— No Gjuka, što se dogodilo u Potoku?

— Nikaj se ne dogodilo — tiho će Gjuka.

— Ipak je nešto bilo. Vidi se to po vašem držanju. No, što je to bilo?

— Niš ne smem povedati. Gospon su zabranili.

— Aha! Ipak se nešto dogodilo — reče gospodja i podje u sobu, gdje je sudac još uvijek šetao gore-dolje.

— Sad znam, da vam se nešto dogodilo — reče gospodja — kad Gjuka veli, da ne smije ništa pripovijedati. No, a što je to takvoga? Ne ću mirovati, dok mi ne kažeš.

Gospodin sudac uvidio je, da se ne može tajiti, jer će ga radoznala gospodja izjesti pitanjima.

Prodje rukom preko čela i klone na stolac.

— No, jeste li uhvatili Udmanica u Potoku?

— Vraga smo uhvatili.

— Nije ga valjda ni bilo.

— Bio je, ali je umaknuo.

— A vi?

— Što mi? Mi nismo ništa. Išli smo u vinograd i tamo je Udmanić nas uhvatio, a ne mi njega.

— Kako vas?

— Da, mene i Gjuku. Čitavo po podne bili smo njegovi zarobljenici.

— Ti?

— Da! Ja i Gjuka.

— Sveti Bože! — sklopi gospodja ruke. — Pa ste ostali živi...

— Kako vidiš — živi smo...

— I ništa vam nije Udmanić učinio?

— Ništa...

— Hvala Bogu! — dahne gospodja i ponovno na prsima sklopi ruke...

Gospodin sudac ispripovijedi gospodji cijeli dogadjaj, upozorivši ju, da o tom ne govori ni riječi.

— Sam te Bog očuvao — dahne ona...

— Do bijesa i ključ i podrum i vino — samo kad si iznio živu glavu... Hajduk je taj Udmanić, ali nije krvolok. Nije htio uzeti života ni proliti krv — ma da je znao, da ga ti progaņjaš... Ja ne znam, što si si zabio u glavu, da ga baš ti moraš uhvatiti...

— Ženo, ženo — uzdahne sudac. — Ne znaš li ti, da sam ja čuvar zakona, a on hajduk, kojega se boji čitava zemlja... Moram ga hvatati...

— Pa neka ga hvataju drugi... Sad pogotovo, kad ti nije ništa zla učinio... Oprostio on tebi danas život i zdravlje — oprosti i ti njemu...

— Ženo — ženo, ti si dobra i ne pitaš, što je dužnost. Ja nikako ne mogu biti dobar kao ti. Ja imam posla sa ljudima tvrdim i oporim. Njima — tim seljacima — treba pokazati gvozdenu šaku... A ti? Ti jedva čekaš, da školska djeca seljačka izadju iz škole — pa ih vodiš u vrt na ribizle i ogrozde... Ne mariš ništa — što ti pogaze gredice u vrtu — što ti pokidaju i grančice na ribizlu. Dok djeca zoblju one crvene bobice i čavrljaju kao vrapci na tudjem žitu — ti uživaš u tome njihovom čavrljanju i skakutanju. Znam, uživaš u tudjoj djeci — kad su naša sakrita

— tamo na groblju — pod onim humcima... Ti si, eto, dobra, i ako te preživim, u spomen tvoje dobrote sagradit ću na groblju, na tvom grobu crkvicu... Ali ja — ne mogu biti tako dobar... Ja imam posla s odraslim seljacima, koji su mi već prerasli preko glave...

— Budi s njima dobar, pa će i oni biti bolji.

— Kako dobar? Tko nije pokoran, s tim pod batine... Druge nema... Ti znaš mene!... Kad su se ono pobunili seljaci oko Pakraca — mene su poslali, da ih umirim... I umirio sam ih!... Obećali mi podžupaniju, na koju još i danas čekam... I te pobune — eto — nisu mi zadale toliko jada i posla, koliko mi zadaje ovaj jedan seljačić...

— Da. On! Uvijek mi umakne i mudro i vješto i još me povuče za nos... Kad sam na Josipovo vodio hajku na Garić, on se preobukao u ugljenara, vodio me kroz planinu kao — medvjeda...

— Sveti Bože!... zalomi gospodja rukama. A kako si to doznao?

— Bockali me tim u gradu Moslavini.. Sam mi je grof Erdedi to rekao... Ja sam odgovorio:

— Nije istina... To su bajke.

A danas u vinogradu, kad je Udmanić spomenuo onu hajku, prepoznao sam u njemu one ugljenarove oči — onaj glas... On je bio! Pravi ugljenar pijančevao je u Gornjoj Jelenskoj. Tamo su ga prepoznali, iako je bio u seljačkom odijelu. Onda se Udmanić preobukao u ugljenara, a danas u financa...

— A ti na financu danas u Potoku nisi ništa primijetio?

— Šta bih primijetio? Vozi se financ, pa mirna Bosna... Tko bi i pomislio, da će se taj financ pretvoriti u hajduka i navaliti na mene...

— Hvali Bogu, da si tako prošao — reče gospodja — u buduće — čuvaj svoju glavu! I pusti toga hajduka na miru. Sam će on doći u stupicu! Znaš kako veli poslovica: Lonac ide na zdenac, dok se ne potare...

Uhoda

Popodnevno lipanjsko sunce uprlo svoj žar u gorde sive stijene i razvaline Garić-grada. Planinu pritisla žega i omara. Kroz granje i krošnje visokih stabala dunula kad jače kad slabije topla jugovina, osvježujući zrak u ovoj teškoj sparini...

»Bit će oluje« — šapne ciganka Mara, sama u sebi. Sva uznojena uspinjala se na strmi brijeg, na kojem se ustremile stijene Garić-grada. Ide ona šumom i guštarom kloneći se staze, da ju ne opazi Todor, koji pred njom na kojih dvadeset koraka odmiče stazom...

»Idem za njim da čujem, što će razgovarati sa Jocom« — mozga ciganka. »Nešto snuju. To je sigurno... Todora nije bilo dva tjedna u planini... A sad eto — čim je došao, pita za Jocu, hoće da s njim govori... Mene šalje u špilju, da priredim večeru i da im ne smetam. Čekaj braco! Ne ćeš ti meni podvaljivati... Hoću da znam, što snujete — što razgovarate...«

Todor se već uspeo stazom do kule i krenuo prema panju, na kojemu je sjedio Joco...

— Zdravo, Todore! — poviče Joco, ustane sa panja i podje mu u susret. — Kako te dugo nema — moj Todore!... Već sam mislio, da si me i ti ostavio, pa da već ne ćeš ni doći...

— Ne, ja te ne ću ostaviti, dječače, jer te previše volim... A još ću te i više voljeti — ako me budeš bar ovaj put poslušao...

Vratiše se na proplanak do panja.

— Sjedi Todore na panj, odmori se ... Znam da si umoran od duga puta ... A ja ću do tebe na ovu zelenu travu ... Tako. A sad mi pripovijedaj, što si radio tako dugo u svom kraju ...

— Što sam radio? Pripravljao sam staze i puteve za naš odlazak u moj kraj, pa u Bosnu. I pripravljao sam sve, što treba! Možemo odmah noćas otputovati ...

— Zašto tako naglo? — začudi se Joco.

— Čim prije, tim bolje! — uporno će Todor. Što ćemo ovdje? Već smo se dosta naužili ove planine i napili sučevog vina ... Previše teški postali smo ovoj tvojoj lijepoj Moslavini. Ova tišina oko nas, čini mi se kao tišina prije bure. Sav taj zrak zaudara mi po oluji ... Hajdemo odavle i to odmah ...

— Hm ... Pa čemu odmah?

— Već smo trebali otići, moj Joco ...

— Treba reći nekom i zbogom ... nasmiješi se Joco ...

— Komu? Ovoj planini? Ili ovoj stijeni Garić-grada? Reci joj zbogom, pa smo gotovi ...

— E, nije tako, Todore ... Malo lakše ... Osim planine ima tu i drugih božjih stvorova ...

— Da, tu je ciganka Mara ... Što ćemo s njom?

— Ništa! — skrene Joco glavom. — Njoj je lako. Neka ostane ovdje. Nitko ne zna, da ona pripada nama ... Zato može s torbom i s kartama od sela do sela, pa će živjeti ...

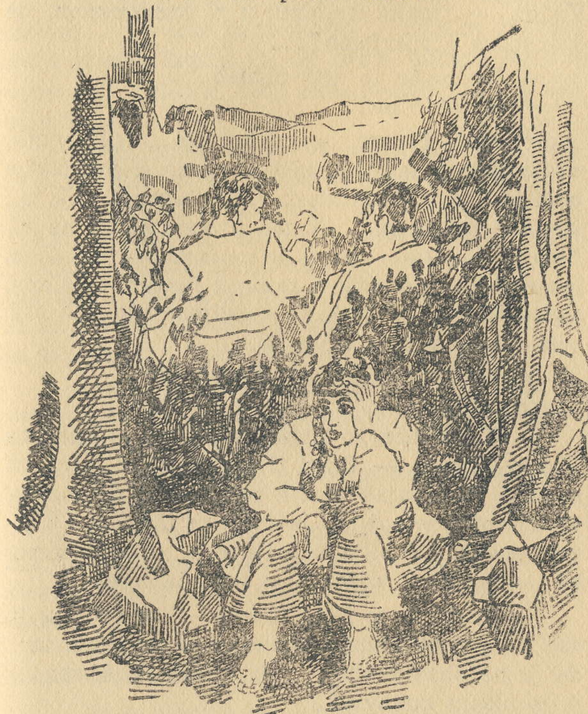
Nešto je u guštari iza njihovih ledja zaškripilo — kao da je pukla grančica. Mara je — čuvši svoju osudu — od jada i srdžbe slomila lijeskovu šibu. Todor i Joco nisu toga primijetili ... Joco je nastavio:

— Meni se čini, da je ona navela Petra, da ukrade novac onome seljaku ...

— I ja sam već tako mislio — kimne Todor

glavom. — Htjela se na svaki način riješiti Petra. No — vrag s njima! Ne će se ona izgubiti ... Nego, da mi otputujemo još noćas, ja bih odmah pošao do znanaca, da nam pozajme konje do Save ...

— A kako ćemo preko Save?

Ciganka: »Nešto snuju to je sigurno ...«

tko će nas prevesti?

— Dobro! I zato sam se pobrinuo ... Znašli

— Tko?

— Bunić ... Priženio se u Posavini i ima u zakupu skelu ... Doći ćemo k njemu kao svojoj kući ... Veli, da bi te rado vidio ... Kod njega

ćemo ostaviti konje, dok vlasnici ne dodju po njih . . .

— Dobro! Sve si pametno uredio — zadovoljno će Joco.

— Hvala Bogu, da si zadovoljan — veselo će Todor. — Dakle, dječače, ti si sporazuman, da još noćas otputujemo? . . .

— Ne može to biti odmah . . .

— A zašto ne?

— Moj Todore — lako tebi . . . Ti nemaš ovdje nikoga, nego — kako si rekao — ovu divlju planinu i ovu sivu zidurinu Garić-grada. Ali ja? Ja tako ne mogu . . . Tamo u onoj kućici na vidrenskom polju — stara je moja mati . . . S njom bih se htio oprostiti. A tamo u Potoku i trijemu strica Marka — lijepa je djevojka. Njoj bih htio reći: Zbogom i do vidjenja . . .

— Ti bi onda još i u Potok išao?

— Nego . . .

— E, dječače, to mi se ne svidja! — zaklima Todor glavom. — Pusti ti taj Potok u miru, za sada. U Vidrenjak možeš poći usput do majke, ali djevojci nemoj ići. Javi joj se pismom i u pismu pošalji joj hiljadu poljubaca, ali sam nemoj ići . . . Molim te, dječače — poslušaj me! . . .

— Ne može to biti, Todore — planu Joci lice . . . Ja da bježim, a djevojci da se ne javim i da je ne obavijestim . . . To bi bilo kukavno . . . A ja nisam kukavica . . .

— Ali bi bilo pametno, moj Joco — požuri se Todor — Bog zna, što ti se može u Potoku desiti? . . .

— Ne! Ne ćemo tako! Ne bih mogao podnijeti da odem, a da se s njom ne oprostim . . .

— Ah, ta djevojka! — huknu Todor i zaklima glavom. — Svega te je općinila i prevrnula. A to je zlo! . . . Vjeruj mi — bojim se za tebe . . .

Nastradat ćeš . . . Zato pošalji k vragu ovaj puta i Potok i djevojku. Bit će zgode i poslije . . .

— Previše tražiš od mene, Todore — tvrdo odgovori Joco. — Ti znaš: što odlučim od toga ne odustajem . . .

— Kako ti drago, Joco! — slegne Todor ramenima . . . — Što ja tu mogu . . . Svatko je svoje sreće kovač. Znam, da od svoje nakane ne ćeš odustati . . . Hajde, reci, kako misliš i što si odlučio? . . .

— Evo ovako ćemo, utanačiti — reče Joco. — Kad pane mrak, ja ću najprije u Vidrenjak, da se oprostim s majkom. Odanle ću ravno u Potok. Gledat ću, da u pol noći budem tamo. Probudit ću strinu i strica i ostat ću kod njih čitav dan . . . Sutra na večer, kad pane mrak, poći ću na potočko imanje. Tamo kod zdenca čekaj me sa konjima . . . Onda ćemo krenuti prema Savi . .

— Hm . . hm . . . Znam, da ti ne ćeš nego po svojoj glavi . . . Ali da još noćas otputujemo, bilo bi mi milije . . .

— Ne, ne, Todore! . . . Ne može biti noćas . . . Sutra u noći . . .

— Sutra — sutra . . . mrmljao Todor. — Ja bih radije danas, nego sutra... Znaš kako veli poslovica: Što možeš danas učiniti, ne odgadjaj na sutra . . .

— Mani ti sada te tvoje poslovice . . . Ja sam odlučio sutra noć . . .

— Znam, dječače — tvrdoglav si . . . Što odlučiš, od toga ne odustaješ. Kako ti drago, kad ne ćeš da me posluhneš! Pa neka bude po tvojoj volji . . . Sutra na večer, kad pane mrak, čekat ću te sa konjima kod zdenca na potočkom zmanju . . .

— Tako je, Todore . . .

— Odmah idem k našim znancima, da s njima uredim glede konja. Dok izadjem iz planine bit će mrak . . .

— A ja ću opet do majke, a onda — u Potok...

— E, onda do vidjenja, dječače! — reče Todor i pruži mu ruku. — Čuj, Joco, daj da te zagrlim... Znaš, nekako mi je čudno oko srca .. Neka slutnja — što li... Bit će mi lakše, kad te zagrlim...

— Mani se, Todore, zlih misli... Sve će biti dobro!...

— Dao Bog! —tiho će Todor...

I on na rastanku zagrli Jocu. Iz daljine zamrmlja grmljavina...

— A sad — zbogom, Joco! — reče Todor i otputi se stazom na jug.

Joco se časak zagleda za njim, a onda i on krene stazom, što je vodila na jugozapad — — —

Oproštaj

Ciganka Mara ostala je jedan čas na mjestu kao ukopana. Čula je svaku riječ — čula je svoju sudbinu... Lice joj se izobličilo od srdžbe. Stisnutu šaku digne u vis i zaprijeti odlazećem Joci.

— Čekaj ti, nevjerniče — još nismo gotovi!... Još mi nismo uredili naše račune! Zasolit ću ja i tebi!... Sve sam za tebe učinila, a ti mene napuštaš, odbacuješ i šalješ s torbom u svijet — od sela do sela... Ali stani, mali — ja ću tebi pokazati. Ići ću ja u svijet od sela do sela, ali ni ti ne ćeš živ izaći iz kuće svoje miljenice... Kad ne ćeš biti moj — ne ćeš biti ni njezin!... Ne ćeš, tako mi duše!...

I Marina se prijeteća šaka ponovno strese u zraku.

Joco je medjutim odmicao planinom — razmišljajući o Todoru i njegovim prijedlozima. — Cijela njegova osnova činila mu se dobro zamišljenom. On će pribaviti konje, a ja ću se opro-

stiti s majkom i Marom. Sutra ću čitav dan biti kod nje. A kad pane noć — zbogom majko i djevojko i ti planino moja. — Ostavit ću vas, ali ću se i opet k vama povratiti! Dobro je, da na neko vrijeme odem odavle.

Već je pao mrak, kad se Joco šuljao vidrenskim brdom prema maloj kućici u polju. Dolje u selu svijetla su titrala sa prozora seljačkih kuća, te se u mraku pričinjala kao mala pastirska ognjišta. Joco se dovuče do kućice, stisne se pod prozorom i posluhne — nije li možda koja susjeda kod njegove majke. Blijedo je svijetlo lojanice padalo na malo okance. U kući sve tiho — samo se čuje zujanje vretena...

Joco se pridigne i kucne prstom na okance. Tišina. Samo vreteno dalje zuji...

A vani postalo tamno kao u rogu. Tek bljesak munje s juga presjeca gustu tamu, a na tmurnom obzorju zasja duga krivudasta zmija... Joco se stisne jače uz stijenu, da ga svijetlo munje ne otkrije. — Svako je svijetlo — njemu neprijatelj... Opet se pridigne i zakuca jače... Vreteno prestane zujiti, a pred oknom se na onom blijedom svijetlu, pojavi lik starice:

— Tko je božji? — dahnu u mrak starica.

— Majko! — prigušeno će Joco i pritisne glavu uz stijenu...

— Ah! — drhtavo će starica... Sveti Bože, što to čujem... Taj glas... Jesi li ti, sinko?

— Ja sam — majko...

— Ah, sinko, sinko — pa po toj burnoj noći... Idi u kuću — vodit će te bljesak.

Okance se zastre krpom. Mandalja na vratima padne i tiho zaštropota... Joco se pojavi na pragu...

— Brže sinko! — drhtavo će starica. I tek što je Joco ušao u sobicu, starica brzo zamandalji vrata.

— Došao sam, majko, samo na čas — da se oprostim s tobom...

— Ah, sjedni, nesretni sinko, tamo uz lojanicu, da te vidim. Slabe su moje oči, a već te davno nisu vidjele...

— Ne mogu dolaziti majko... Previše paze na mene... tiho reče Joco i sjedne kraj klimavog drvenog stolića na klupu...

— Znam, nesretni sine — reče starica i suze joj navru na oči. — A kud ćeš sada? Što si nakanio?

— Idem daleko odavde... Možda tamo na jug, u bosanske planine... Zato sam došao ovamo da te pohodim i da vidim kako živiš — majko moja...

— Kako živim? Bože moj, sinko — gledaj, kako živim... Vidiš ono brdo kudjelje naslagano tamo uz stijenu? Predem susjedama... Dan i noć vrtim vreteno... Gruba kudjeljna struna odrla mi do krvi prste na rukama... No to se ne pita... Od toga ja živim... Šaku brašna, šaku soli, šaku graha donesu mi susjedi i od toga živim. I za mene se ne brini sinko... Pazi samo na sebe — čuvaj svoju glavu...

Joco je gledao u staricu i slušao njezin mekani glas... Vjetar je jače zahujio oko kućice... Na crkvenom tornju odbije deset sati... Joco se trže.

— To je moj sat — izusti i ustane na noge...

— Zbogom, majko — ja sad moram ići...

— Ne idi, sinko... Još čas... Daj, da te se nagledam. Lijep si — kršan si... Samo da nisi u tako tužnom položaju... Sve me boli... Uvijek mislim na tebe... Čuvaj se...

— Ostaj mi zbogom, majko — reče Joco i pođje k vratima... Žuri mi se... Moram ići...

— Sinko, daj da te zagrlim!... Tako mi je teško oko srca, kao da će mi puknuti...

Starica digne ruke prema njemu:

I staričine ruke klonu i sviju se oko Jocinog vrata...

I Joco je taj čas satrven klonuo — nu brzo se izvio iz majčinih ruku i pojurio na vrata. Majčin zagrljaj slomio mu dušu. Nikad nije osjećao tolike težine...

— Bog te čuvao, sinko! — čuo je iza sebe šapat majke u gluhu, crnu noć...

Mandalja je opet pala na vrata, a on je pojurio dalje prema cesti.

Noć ga je sakrila, progutala i to ga je hrabrilo... Sad će najkraćim putem u — Potok... Možda će mu tamo odlanuti i pasti s duše ovaj teret, koji ga pritište kao da nosi tram...

Izdaja

Preko poznatih mu polja i livada, žurio se Joco u Potok. U pol noći bit će već tamo. I to je najbolje doba, kad ga nitko ne će opaziti. Tko bi u pol noći pazio, hoće li tko doći u kuću strica Marka?... A kad jednom bude u trijemu — onda može tamo ostati i čitav dan... Tko će i slutiti, da je on tamo? Ovaj bljesak munje, što katkada propara tamu — dobro mu dolazi... Osvijetli mu put i pravac. Sad već i grmljavina dolazi sve bliže... Prve krupne kapi kiše udaraju po njegovom klobučiću... Ništa zato, samo naprijed, da stigne prije oluje... Znoj mu probio čelo... Sad će skoro stići... Već je zašao u Markov šljivar prijekom stazom — jer se je klonio mlina... Tapkajući tiho po šljivaru, Joco nije ni slutio, da se uz jednu šljivu priljubila neka tamna prikaza... Bila je to ciganka Mara, koja se već u prvom mraku smjestila tu u zasjedu... Čuvši Jocine korake, pritisne se jače uz stablo i naćuli uši.

— To je on! — pomisli...

Joco podje do trijema i stane pod prozorom strine Bare... Uzme par gruda zemlje i baci ih na staklo od prozora... Ništa. Baci opet... Kroz vjetar i buru staklo zvekne... Za čas se otvori prozor.

— Tko je dolje? — tiho upita strina u noć...

— Ja, strino — otvorite!...

Prozor se zatvori. Munja sijevne i obasja Jocu...

— Da. To je on! — šapne ciganka u svom zaklonu.

Poslije bljeska nastala je još veća tama...

Ciganka Mara nije čula već ni riječi, samo neki tihi šapat i kako je zavor na vratima kvrcnuo. Još se čulo tiho tapkanje po stubama i onda se sve umirilo... Stari trijem je stajao kao neka grdosija u ponoćnoj tami. Da je taj čas sijevnula munja, vidjela bi, kako je ciganka prema trijemu digla u vis stisnutu šaku:

— Eto, dragane, — govorila je ona u sebi — sad si ušao pod taj, tebi toliko omiljeli krov. — Samo pazi, kako ćeš izaći... Mislio si, da si prevario mene, a prevario si samo sebe... Sad si u stupici, iz koje ne ćeš iznijeti žive glave... Ne ćeš, tako mi moje ciganske duše...

Ona se brzo provuče kroz prijelaz i odšulja preko mosta u dvorište mladog mlinara Janka...

Bijes joj sapeo grudi. Teško je disala.

— Osveta, osveta — odjekivalo je u njezinoj duši...

Brzo pokuca na mlinarov prozor... Mir i tišina — nitko se ne javlja... Pokuca jače...

— Tko kuca? — upita mlinar.

— Prijatelj — tiho će ciganka...

— Kakav prijatelj u to doba noći?

— Ja sam prijatelj, koji ti donosi dobru vijest... Pusti me u kuću...

— Ne trebam nikakovih vijesti — odvrati mlinar. — Dodji u jutro, kad svane...

— Bilo bi prekasno — šapće ciganka. — Pusti me u mlin, ne ćeš se kajati... Važne ti vijesti nosim.

— Po glasu sudim, da si žena... Jesi li sama?

— Jest — sama sam...

— Pa što hoćeš?

— Pusti me u kuću... Sve ću ti reći... Radi se o tvojoj sreći...

Mlinar je časak razmišljao... No brzo se odluči:

— Dodji na vrata — reče.

I tek što je otvorio vrata, unidje Mara...

— Ciganka! — tiho usklikne mlinar — podigav svijeću.

— Da, ciganka ti nosi sreću — smiješi se Mara... — Sjećaš li se ciganke, koja ti je bacala karte na miholjskom proštenju u Ludini?...

— Da, ti si to — reče mlinar. — Što hoćeš?

— Hoću samo dobro za tebe... Znam, da ljubiš svoju mladu susjedu...

— Kakvu susjedu?

— Ne prenavljaj se, mladi mlinaru... Sve znam... Ti voliš svoju mladu susjedu, koja je u ovom Markovom trijemu preko jarka...

— Otkuda ti to znaš?

— Sam si o tom pripovijedao na proštenju u Ludini...

— Bio sam pijan...

— I baš zato si govorio istinu...

— Pa što ti hoćeš? — razljuti se mlinar. — Što me buniš u ovoj burnoj noći?

Mlinar korakne bliže k Mari u nakani, da ju izgura na vrata... No ona ga primi za ruku, zagleda mu se u zjenice i s lukavim smiješkom na usnama nastavi:

— Polako — mladi čovječe. Čemu se ljutiš?

Ja znam i to, da ti susjedu, koju voliš, preotimlje hajduk Udmanić...

— Vražja ciganka! — promrlja mlinar. — Pa otkuda ti to sve znaš?

— Ja znam sve... To stoji u mojim kartama.

Mlinar je začudjeno zurio u Maru, koja se neprestano smješkala i gledala ga svojim crnim očima. Pod toplinom njezinih pogleda stišavala se njegova srdžba kao vrela voda, kad se makne sa vatre...

Ciganka nastavi:

— Dok je Udmanić živ, tvoja mlada susjeda ne će biti tvoja... On dolazi k njoj, — on se i sada nalazi kod nje...

— Tko?

— On glavom... Joco Udmanić.

— Udmanić — zategne mlinar drhtnuv čitavim tijelom — Je li to istina?

— Istina je — lupne ciganka nogom. — Ovaj čas ušao je u Markov trijem...

— On? — čudio se mlinar...

— Da, on! — potvrdi ciganka.

— Pa što onda?

— Sad imaš najbolju zgodu, da ga se zauvijek riješiš — lukavo će Mara. — Sada ili nikada...

— Da ga se riješim? Kako?

— Treba ga uhvatiti...

— Ja da ga hvatam?

— Ne ti!... Gdje bi ga ti tako sanen mogao uhvatiti. Nego probudi se već jednom potpuno... Idi odmah u Popovaču. Javi žandarima — oni će doći i uhvatiti ga...

Mlinar je dugo zurio u Maru. A onda reče odlučno:

— Hvala lijepa na toj ponudi! Da se opet opečem? Ne ću. Ne pačam u to. Zadnji sam puta pokušao, pa što je bilo? Ništa! Joco je izmaknuo na fini način, a ja sam navukao na sebe njegovu sumnju i osvetu. A sada nemam mira ni mirnog sna, jer se bojim njegove osvete... Sad bi bilo još gore... I zato perem ruke od toga posla...

— Ovaj put ne će biti tako... — On ne će umaknuti... Trebalo bi odmah javiti žandarima, da mogu doći još u zoru prije sunca. Nitko ih ne bi ni opazio... I kad ga uhvate, tebi će odlanuti. Ne ćeš se bojati njegove osvete. A djevojka i nagrada pripasti će tebi...

— Gle, vraga — kako ti to cifraš — nasmiješi se mlinar — To nam doduše ne bi bilo neprijatno... Ali ja ipak ne idem u Popovaču... Ne ću da imam s tim posla.

— Pa što ćemo sad? — začudi se ciganka.

— Ja ne znam, što ti hoćeš... Učini, što znaš. Ne ću da pačam u to... — branio se mlinar.

Mara je svojim crnim očima zurila u mlinara. Iznenadio ju njegov odpor. Ona je držala, da će objeručke prihvatiti njezin prijedlog i poći po žandare. Sva zabrinuta upita:

— Imaš li od majke kakvo žensko seljačko odijelo?

— Tamo je u drugoj sobi u škrinji... A što bi ti s njim?

—Preobukla bih se i pošla sama u Popovaču.

— Moja majka spava...

— Neka spava... Udji potiho i uzmi odijelo. Odmah ću se obući i poći.

Mlinar se počeše iza uha.

— Gle, vraga — pomisli — baš me napastuje. No, neka kuša sreću... Meni baš ne bi bilo žao, da vrag odnese Jocu... Mirnije bih spavao. A Mara? Kud bi, nego preko jarka ovamo k meni u naručaj...

Polako podje sa svijećom u sobu. Mara ostane u mraku, smiješeći se i radujući, videći, da je mlinara ipak predobila za svoju osnovu... Mlinar se brzo vrati noseći seljačko odijelo...

— Evo, na, tu je odijelo — obuci se pa idi. Vidim, da si lukava... Ako Joco uteče, tebi je mnogo stalo, da svijet reče — snaša je došla po žandare... Na ciganku ne će nitko ni pomisliti. Zato vidiš i ja perem ruke od toga posla. Ne ću da se reče: mlinar ga je izdao...

Mara se brzo obuče. Na svoju cigansku suknju navuče novu moslavačku pisaninu. Samo joj je opleće bilo pretijesno. Nije moglo sapeti Marinih jedrih grudi... Ona se okrene k mlinaru:

— Molim te pritegni mi opleće...

Mlinar se trgne. Priskoči joj u pomoć. Pritegne čvršće opleće i zakopča joj gornji gumb. Neka toplina prostruji mu tijelom... Sada se tek razabere i opazi, da je ta ciganka lijepo žensko stvorenje... Gle, te grudi, lice, oči...

— Sveži mi kose — umoli ona.

— Ako budem mogao — dahne mlinar...

Drhtavim rukama uhvatio je petlju, što mu je pružila Mara, da joj na zatiljku pokupi i sveže kose...

— Žuri se...

— Žurim se, da bolje ne mogu. Drhću mi ruke... Eto na — sad ću...

— Hvala Bogu...

Mlinar huknu:

— Čuješ, ciganko... ti si pravi zavodljivi vrag... S tim tvojim grudima i očima zavest ćeš još i žandara na grijeh... Zaboravit će i na Udmanića. A ako skoro ne odeš i sam bih mogao pasti u dubinu toga grijeha...

— Ne boj se mlinaru! — osmijehne se ciganka. — Odmah ću otići... Samo mi još donesi maramu, da pokrijem svoje ciganske kose...

— Hm! Što tebi sve ne treba...

— Ništa više — samo marama.

Mlinar šuteći ode u sobu i donese maramu.

— Evo, lijepa ciganko — reče on. — Tu ti je

i marama... Toliko mi se svidjaš, da bih ti sve dao... Kažu ljudi, da ciganka može zaslijepiti čovjeka... Ali ja nisam zaslijepljen. Ja sam samo malo omamljen tvojom ljepotom, pa mi se čini, da bih sve za te učinio...

Mara prebaci maramu preko glave i lukavo pogleda mlinaru u oči:

— Čuj, mladi čovječe... Učini bar jedno meni za volju... Otidji u Popovaču mjesto mene.

— E, draga... Toliko opet nisam zaljubljen! Kako ću ja u Popovaču u toj burnoj noći?...

— Bura se stišala... Bljesak je otišao na Garićku planinu... Skoro će pijetli zapjevati...

— Neka pjevaju... Ostani kod mene, dok pijetli ne svrše svoju pjesmu...

— Ne mogu — odvrati ciganka. — Po danu ovakvi poslovi ne uspijevaju...

— Pa stići ćeš prije dana... Zašto da ideš tako rano? Do zore ostani kod mene... lijepa snašo, — reče mlinar videći, kako se ciganka brzo pretvorila u snašu. — I gle, tko bi rekao, da se pod ovim skladnim ruhom krije ciganka...

— Ostani kod mene... Čuj, bura je opet zašumila... A pijetli još nisu ni započeli pjesmom.

— Ne mogu, — branila se Mara. — U zoru moram biti već u Popovači... Moram ići...

— A zašto baš moraš?

— Zaklela sam se... Tjera me osveta...

— Gle, tko bi rekao, da u tim tvojim grudima bukti plamen osvete...

— Osveta do kraja — moj mlinaru. Osveta za tebe i za sebe... Tebi otimlje djevojku, a meni sreću... Zato ne smije živ izaći iz ovog trijema...

Ciganka stisne šaku i zagrozi se njome prema Markovom trijemu... Bijes joj bljesne u očima...

Taj bljesak ne izmakne mlinaru i prodje mu dušom kao britki nož.

— Molim te — otvori mi vrata...

Mlinar pod dojmom onog djavoljeg bljeska u njezinim očima skine mandalju i otvori vrata... Mara izadje . . . Odijelo na njoj zašušti.

— Laku noć, mlinaru! . . .

— Laku noć — lijepa prikazo . . .

Mlinar brzo zamandalji vrata. Neka zima potrese mu tijelom . . . Posluhne, kako se koraci ciganke udaljuju . . . Sam sebi govori:

— Gle, sad više ne ću moći stisnuti oka. Toliko me zaokupio nemir i uzbudjenje . . . Nemir radi tolike blizine Udmanića — uzbudjenje zbog te lijepe ciganke . . . Mogla je ostati kod mene, dok ne otpjevaju pijetli . . . Ali njoj se žuri — osveta ju tjera . . . Sam je djavao ono bljesnuo iz njezinih očiju . . . Hoće da se osveti Joci? Zašto? Bit će radi Mare, što Joco dolazi k njoj . . . I tako to svršiti?
smo ja i ciganka postali saveznici . . . No, kako će

Mlinara opet potrese zima.

Mara se žurila. U zoru stigla je u Popovaču. Na žandarskoj stanici još je sve spavalo . . . Brzo probudi oružnike oštrim kucanjem o prozor . . . Narednik Pražek otvori prozor, opazi Maru i upita:

— Što je nova snašo? Što hoćeš?

— Hoću da uhvatite Jocu Udmanića . . .

— Ha — to bi bio dobar lov . . . Ali kako — gdje i kada?

— Odmah sada, gospodine! On se nalazi u Markovom trijemu u Potoku . . .

— Oho . . . Onda je kao u kavezu. A je li to istina?

— Istina je živa, gospodine! . . .

— A tko te šalje — lijepa snašo?

— Mlinar iz Potoka . . .

— Mlinar Janko? . . . E, onda je istina — reče narednik i kao da mu je neka magla pala preko

lica . . . Nestane s prozora i Mara je čula gdje po sobama stanice viče:

— Na noge, momci, i svi u Potok na Udmanića . . . Tko ga se prvi dočepa — njegova je nagrada. Kupit će si grunt i kuću . . . Dobit će još i penziju . . .

Dok je narednik ovako grmio — Mara je ispod prozora nestala kao utvara . . .

Razdanilo se . . . Lastavice oblijeću selom i cvrkuću, kao da se natječu, koja će bolje . . . Rosa na livadama blista, da je milina . . . Ptice u živici, koja se pruža preko livade uz stazu, nešto se plaše . . . Sunce izlazi i pozlaćuje živicu i livadu i one nebrojene kapljice rose, što ih je božja ruka tako obilno prosipala po livadi.

Po ogradama pasu volovi i junad . . . Volari sviraju u skladne dvojke i ta svirka oživljuje živicu i livadu i čitavu okolicu . . . A što se to ptice u živici plaše? . . . Gle i volovi nešto digli glave. I Markovi šarci tamo u drugoj ogradi — kao da mirišu nešto u zraku . . . Rano je on njih jutros dotjerao na pašu, još je bio mrak . . . Valjda su se već napasli, pa sad dižu glave . . . Gleda Marko preko živice, odbija dimove i najedamput mu lula padne na travu . . . Tamo preko na drugoj livadi uz živicu, po stazi, koja vodi u selo, opazi Marko kako se stazom šuljaju četiri žandara . . . Puške nose u rukama . . . Gdje je viša živica usprave se — gdje je manja prignu se — kao da na nekoga vrebaju . . .

— Samo uz živicu, da nas tko iz sela ne opazi — naredjuje narednik Pražek . . . Zadnji smo put pogriješili, što smo išli putem. Selo nas je moglo opaziti na kilometar daljine. Netko mu je za vremena javio, pa je pobjegao. Sad samo polako uz živicu. A kad banemo iznenada ne će moći uteći...

— Kam k vragu idu? — mrmljao Marko, slažući ponovno lulu u ustima. Gle, kak vrebaju —

kak lovski cucki. Misle valda, da je Udmanić pri meni... No budu se pak nasamarili...

Marko nije ni slutio, da je Udmanić zbilja u njegovom trijemu... Bara mu nije ništa rekla. Nije ga htjela uznemirivati, jer je on u zadnje vrijeme bio odlučno protiv toga, da Udmanić dolazi pod njegov krov.

Ujutro —još po mraku — otjerao je volove na pašu, pa sad eto ne zna, što se u njegovoj kući dogadja.

Jocina smrt

Na drvenoj klupi kod stola sjedi Joco. Kraj njega domaćica Bara, a njemu sučelice sjela Mara. One napeto slušaju, što Joco pripovijeda:

— Otići ću odavle s Todorom, tamo na Kordun, pa u Bosanske planine... Otići ću, da zametnem trag, na kratko vrijeme... A kad stigne rješenje molbe, vratit ću se... Ako me pomiluju — živjet ću kao slobodan čovjek, a ako ne — doći ću opet na Garić...

— Bilo bi lijepo, da ti stigne pomilovanje... Onda ti ni žandari ne bi ništa smjeli... A sad — eto što rade... Zadnji put su sve porazbacali po kući, misleći da si se negdje sakrio... I neku večer došli su i pitali: nisi li ti ovdje... Vidi se, da su pritisnuli i tebe i nas... Marko se i ljuti i plaši... A kad se pročuje, da si pomilovan — sve će se umiriti...

— Da, to i ja želim, strino — odvrati Joco. — Neka vas ne napastuju radi mene...

— Hoćeš li dugo ostati tamo? — upita Mara.

— Tako dugo, dok me ovdje malo zaborave. A onda ću se opet pojaviti pred tobom i strinom...

Na peći je cvrčao zajutrak...

Bara se digne i podje da prigleda oko peći.

Baci oko kroz prozor na šljivar... U taj čas posrne korak natrag i prigušeno krikne:

— Žandari, djavoli — tu su...

Joco i Mara skoče k prozoru... Četiri žandara trče šljivikom i utrče pod stube staroga trijema.

— Tu su! — reče Joco. — Sam im je vrag morao prišapnuti, da sam ovdje...

— Pod stubama su — reče Mara prestrašeno.

Bara je problijedila... Slutila je zlo. Odvažna žena — taj čas klonula je duhom...

Mara je drhtala kao šiba na vodi... Joco je bio miran, samo je nešto problijedio u licu... U prvi čas kao da se zbunio... Pograbi svoj oštro nabijeni pištolj, otvori vrata i korakne na stube. Bara skoči za njim, trgne ga za rame i tiho reče:

— Nazaj odi... Strelili te budu... Vrata su zaprta... Gore ne mogu... Neg, odi ti u Marinu komoru, pak se čez obluk po štriku pusti dole... To bu najbole...

Mara donese konop na kojem su sušile rublje i pruži ga Joci. On ga pogleda i reče:

— Dosta je jak... Pokušat ću... A vi strino pazite na vrata, da nam ne dodju iza ledja... Budu li htjeli silom javite mi...

Joco i Mara podju do prozora u njezinoj komori... Dolje u šljivaru pod prozorom izrasao je velik bazgov grm... Dalje od grma par skokova je ograda sa kukuruzom, što je već dobrano porasla. Joco reče Mari:

— Dočepam li se ovog bazgovog grma — onda je svijet moj... Tu je blizu živica i kukuruz...

Brzo sveže uže o klin, što je bio zatučen usred prozora, te držao krila od prozora...

Joco otvori prozor i čim je turio napolje glavu opazi, kako iza svakog ćoška viri svijetlo bajuneta i puščana cijev prema njegovoj glavi... U

tren oka povuče glavu natrag . . . Uto puče puška i olovno tane zadre u brvno od prozora.

— Vragovi, već su i tu! . . . Zaposjeli su sve ćoškove — reče Joco. — Ne mogu se spustiti. Ubili bi me na konopcu, a ja njima ne bih mogao reći ni »dobar dan« . . . Radije ću s pištoljama provaliti na vrata . . . Netko će barem okusiti zrno iz moje kubure . . .

Mara ponovno zadrhta. Jocin bijeg ulijevao joj je nešto nade, a sad se eto i to izjalovilo . . . Plaho pogleda Jocu. Dolje žandari dovikuju:

— Tu je, tu . . . Vidjeli smo ga . . .

— Pazite svaki na svom ćošku . . .

Držeći pištolj u ruci Joco se osmijehne i primijeti:

— Do sada nisu bili baš sigurni, da sam ovdje. Sad javljaju ona dvojica, da su me vidjeli . . . A zapovjednik — čini se — utaborio se ispod stuba . . . Idem i ja na stube . . . Možda ću mu odanle moći poslati pozdrav iz svoga pištolja . . .

Izadjoše na stube . . . Tamo je stajala Bara, dajući im prstom znak, da idu tiho . . . Bari kao da se povratila njezina prirodjena srčanost . . . Joco pogleda po stubama nema li kakvog otvora, kroz koji bi se moglo pucati. No stube su bile točno usadjene u stare debele grede . . . Izadje na mali drveni balkon pred stubama . . . Balkon je bio obijen daskama. No na nekim daskama popustili su već stari čavli i neke daske izvrnule se od sunca . . . Odavle se moglo pogledati dolje pod stube. Iza debelog stupa, što je držao doljnji dio stuba, opazi Joco dio žandarske perjanice i klobuka. Tu se zaklonio narednik Pražek. Pušku je uperio u vrata od stuba.

—Taj se dobro čuva! — pomisli Joco. — Što mi vrijedi pucati, zrno će se zadrijeti u stup . . . Pogleda na stražnji ćošak trijema . . . Povrh prizemnog dijela trijema bila je naokolo streha. Po

ćoškovima ispod strehe virila je žandarska bajuneta zataknuta na pušku . . .

— Vragovi — šapne Joco Mari i Bari, koje su stajale na pragu . . . Uklepali se u ćoškove, pa se ne dadu ni vidjeti. Ove po ćoškovima krije streha, a ovaj pod stubama sakrio se iza stupa. To je valjda zapovjednik Pražek . . . Toga da mi se dočepati! . . . Drugi bi se možda i uplašili . . .

— Trijem je velik — reče Bara. — Imaju se gdje skriti.

— A ja bih morao dvojicu makar raniti, a druga bi se dvojica smela, a ja umaknuo kroz šljivik u kukuruzu . . . Ali eto — odnikuda nema izgleda za pucanje . . .

— Da — reče Bara — Deske na strehi točno držiju skupa . . . Neg, kak bi bilo, da ja idem dole. Na mene valda ne budu pucali . . . Koga bi vraga s ženum? . . . Morti bi zeznala, kaj kane napraviti.

— To ne bi bilo loše! — reče Joco. — Nu, počekajte malo . . . Pogledat ću, kakav je vidik iz tavana dolje . . . Vi strino sa Marom ostanite tu i pazite na vrata. Ako provale, javite mi. Dočekat ću ih na otvoru tavana . . .

— I ja ću s tobom na tavan — reče Mara. — Bolje da ja pogledam iz tavana dolje . . . Na mene možda ne će pucati . . .

— Pa dobro — nasmjehne se Joco. — Vidim, da si se i ti ojunačila . . .

Joco je pošao na dno hodnika, gdje su bila vrata na tavanu i do kojih su vodile kratke, drvene stube. Joco i Mara brzo se uspeše na tavan. Sunčani traci vire kroz stare raspucane daske na krovu. Na čelu tavana prema mlinu otvorena su vrata obijena od dasaka. Povrh vrata visi košara, pletena od vrbovog šiblja, puna sira . . . To je sirnica, u kojoj strina Bara suši sir. S jedne strane sirnice, na daskama, visio je vijenac crvenog luka, a s druge vijenac paprike. Sve je to Bara izložila, da se suši na božjem suncu.

Mara podje prema otvorenim vratima u nakani, da pogleda dolje... No Joco ju zadržao.

— Ne idi ti, tebe bi bilo šteta! Sam ću pogledati — reče on. Joco legne potrbuške na pod i polako turi glavu naprijed. Brzo se povuče, pogleda Maru i upita:

— Možeš li mi izvući čizme?

— Čizme? A zašto? — čudila se Mara.

— Poći ću na strehu...

— Što to govoriš To bi bila propast...

— Znam ja, što govorim. Bit ću im bliže...

— Ubit će te...

— Ne će me opaziti... Tako ću se pokriti strehom, da me ne mogu opaziti.

— Dok budeš silazio, čut će te...

— Ne će me čuti. Zato i treba, da mi izuješ čizme... Lako ću se bos spustiti na strehu bez ikakovog štropota. Tu je nad strehom glava od grede što viri van. Na nju ću se spustiti i s nje na strehu.

— A onda?

— Pogledat ću, možda je kakva rupa na strehi, kroz koju bi mogao pucati na žandare. Ako jednoga ranim, drugi će se uplašiti, a ja ću skočiti dolje u travu i pobjeći ću im... Skok sa strehe u travu bit će posve lagan.

— Opasno je sve to! Ako bi ovoj dvojici izmaknuo, ne ćeš onima, koji su na prednjoj strani trijema... govorila Mara sva blijeda u licu.

— Dok oni primijete, da sam skočio — ja ću već biti u kukuruzi.. A tu sam kao kod kuće. Dvije kubure imam oštro nabite, a mogu ih brzo ponovno nabiti... Pražek se ne će ni maknuti od vrata... On misli, da se može samo kroz vrata van...

Joco potegne iza pasa dva pištolja i ogleda ih...

— Dobro su nabiti! — promrmlja. — A sad, hoćeš li mi izuti čižme?

Mara ga pogleda s puno tuge i boli:

— Kušat ću — reče... Ali ja se bojim.

— Ništa se ne boj... Možda će sve biti dobro.

— Joco sjedne na staru škrinju... Mara mu svuče obje čizme...

Bosonog spusti se brzo na glavu od grede, a s nje na strehu... Mara ga motrila s tavana sva u strahu... Začuju li žandari njegove korake po strehi — onda je propao...

Joco se sagne na strehi, držeći grčevito oružje u ruci — i potraži izmedju dasaka kakav otvor za pucanje... No, daske kao da se slijepile jedna uz drugu... Pogleda na zemlju — zemlja kao da ga mami k sebi... Jedan laki skok — i eto ga u onoj zelenoj travi... Kako bi rado bio na zemlji u onoj travi, pa u onoj kukuruzi, što je svojim perjanicama nadvisila živicu.. Da, samo prije treba istjerati onu dvojicu pod strehom, što vrebaju na njegovu kožu...

Tiho i nečujno vuče se po strehi i traži otvor za pucanje. No nigdje ništa... Joco škrinu zubima. Danas baš nema sreće... Pogleda gore: Mara ga prstom zove natrag. Pištolje metne u njedra, rukama se uhvati za glavu od grede, jedan laki skok i eto ga na tavanu...

— Prokletstvo! — uzdahnu on... Danas im sam vrag pomaže... Odnikud nisam mogao pucati.

— Bolje da nisi pucao — reče Mara — To ne bi ni koristilo... Jednoga bi možda i ranio, no drugi bi pucao na tebe...

— Možda ne bi imao vremena — trpko se nasmjehne Joco, sjedne na škrinju i navuče čizme... Tada s Marom izadje s tavana na hodnik, gdje ih je čekala Bara...

— Nema ništa nova? — upita ju Joco...

— Nema...

— Nisu kušali prodrijeti kroz vrata ovamo?

— Nesu! Čekaju i paze...

— Idite dolje strino i recite im neka dodju po mene ovamo...

— Već sem i sama mislila, da idem dole i da ih pitam, kej oni očeju v mojem tremu... Tu je moja hiža, tu oni meni ne mogu ništa. Bum ih pitala, kej očeju i poke su došli...

Bara se otputila stubama dolje... Mirno otvori vrata i pred očima joj zablješte svijetle bajunete. Ispod bajunete viri šuplja puščana cijev. Pred njom se ispriječi narednik Pražek. Opaziv Baru zagrmi:

— Gdje je Udmanić?

Bara zatvori vrata i odgovori:

— Zove vas k sebi na spomenek...

Narednik odgovori:

— Idite stara gore i recite mu, da baci oružje i da se mirno preda...

— Ote k nemu sami, pak mu to povečte... Ja imam drugoga posla... Stari bu došel z voli domom — pak moram štalu prirediti...

— Stara! — otrese se narednik. — Idite gore u trijem i recite Udmaniću, da se preda...

— Velim vam, da imam u štale posla...

Narednik odvrati ljutito:

— Pamet u glavu, stara. Danas ne će biti šale...

— Pa ja se ni ne šalim... Istinu velim... dobaci Bara i ode preko dvorišta u štalu...

Udmanić, — koji je gore na stubama slušao ovu prepirku, poviče:

— Što se sakrivate pod stubama... Vi ste četvorica, a ja sâm... Pa što me se plašite?

— Vraže! — poviče narednik... Baci oružje na dvorište, pa se predaj... To bi bilo pametnije od tebe... Ako se mirno predaš, ništa ti se ne će dogoditi...

— Neka vrag u to vjeruje... nasmije se Joco. — Ja bih radije, da vi dodjete k meni, pa da se nagodimo... Mogli bi i vi malo okusiti iz moje kratke kubure...

Po glasu se naredniku pričinilo kao da Joco govori dolje sa stuba... No on je bio na balkonu i iza odškrinute daske motrio narednika, koji se zaklonio iza stupa. Mara je bila kraj njega.

— Vraže! — ciknu narednik i odapne hitac u vrata... Tane proleti kroz stube i zadre u strop. Iza daske na balkonu odjekne hitac... Olovo se prospe po stupu iza kojeg je bio narednik. Mara je drhtala uplašena od hitca.

— Ne boj se! — mirio je Joco... Ne će oni ovamo tako lako... Vidiš, da se čuvaju. Ne daju se ni vidjeti...

Bara je istrčala s rogljama iz štale. Čula je pucnjavu... Na pamet joj pane njezina miljenica Mara... Da joj se nije što dogodilo?

Na dvorište banu volovi... Za njima teško koraca Marko. Noge mu klecaju... U selu je sve čuo... Volovi tjerani muhama i lomatajuć repovima nahrupiše u štalu. Bara ih sveže... Udje i Marko teško dišući... Opaziv Baru hukne:

— Kej bu sad?...

— Bumu vidli — reče Bara kratko...

— Ah. Bože moj — uzdahne Marko... Toga sem se navek bojal... I to je sad došlo...

— Sad drugač ne bu... Što je tomu kriv?

— Ti, ti si kriva... Ja sem navek govoril — s toga se bude zlo zleglo, ali ti nesi niš marila. A sad eto — vidiš...

— Sad nemamo vremena za pravdanje... Idemo gore v trem — da vidimo kej je...

— A kuliko je žandarov ?

— Četiri...

— Oho... začudi se Marko... Ja sem mislil da su samo dva...

— Četiri su, moj Marko!... Saki na jednom vuglu trema...

— Bude zla... zabrinu se Marko...

— Bumu vidli... Morti zide još sê na dobro.

Bara podje prama trijemu... Marko korača za njom.

Pred vratima narednik upita Marka:

— No, djede Marko, — vi ste gospodar ovoga trijema?

— Bil sem dosad gospodar — reče Marko... No sad — kak vidim — ste vi...

— Pravo velite, starče... Dok je Udmanić u vašem trijemu, ja sam mu gospodar... Zato idite gore k njemu i recite mu neka se mirno preda... Neka prije odbaci oružje...

— Bum mu povedal... A če ne bu posluhnul?

— Dodjite mi javiti, što je rekao...

— Dobro... Bum došel...

Marko i Bara otpute se stubama gore. Marku je bilo, kao da mu se stari tram od trijema svalio na dušu...

Joco i Mara bili su na balkonu i kroz otškrinutu dasku pazili na svaki kret narednika Pražeka. On pako — kao da je to osjećao — nije se micao iza stupa... Joco i Mara čuli su sve, što je narednik Pražek govorio Marku...

Zato Joco upita Marka:

— No, striče, što mi poručuje narednik?

— Veli, da mu se mirno predaš...

— Čuo sam sve... Mudar je on! Hoće da bez brige pazari s mojom kožom. Pa što vi, striče, velite na to?

— Hm! Ja mislim, da bi bilo bole, da se z dobra predaš...

— A vi strino? Što vi mislite?

— Ja ne znam... Ja ne verujem, da bi bilo dobro, da im se predaš... Ubili bi te...

Joco se okrene k djevojci:

— A ti? Što ti veliš?

Djevojka slegne ramenima... Usne joj podrhtavale. Jedva proguta plač... Joco je htio znati. što misle oni, pod čijim se krovom nalazi... I saznao je. — Marko — kao uvijek — najradje bi, da ga se riješi, pošto poto. No strina i Mara na njegovoj su strani. To ga je sokolilo... Još ima srca, koja i za njega biju... I Todor je negdje u blizini. On traži konje za bijeg... Možda će saznati, što se dogodilo, pa će mu doći u pomoć... Zato se on ne predaje do zadnje kapi krvi... I kao odgovor na narednikovu poruku, ispali pištolj i poviče:

— Ej, vi, tamo dolje... Da znate — ja vam se živ ne predajem!... Ako hoćete dobiti nagradu za moju kožu... dodjite gore po nju...

Narednik škrinu zubima... Zrna iz Jocinog pištolja udare u usad njegove puške... To je hajdukov odgovor. Nu što sad? Treba stvoriti odluku. Ovako se ne može još dugo igrati. Već skoro i podne... Sunce žari kao za okladu. Pritisla ga strašna žedja. — Iza stupa ne smije se maknuti, jer Udmanić — kako se vidi — odnekud prati svaki njegov korak. Nešto treba odlučiti... Ali što? Opasan je taj Udmanić... Njegov pištolj gruva kao mali top. A baš nišani na moju glavu. I da nema ovog stupa — ode već moja glava... No ja mislim, da mi ni pod stubama ništa ne može... Gle, stube su tako točno usadjene, da kroz njih ne može pucati... Ako se pak maknem pod stube, ne ću moći točno paziti na vrata... No svejedno. — Čim bi Udmanić skočio kroz vrata, mogao bih mu odmah pucati u ledja. I onda, ako se sklonem dolje pod stube, ne će me moći okom pratiti ni gadjati kao ovdje iza stupa...

I narednik se pomakne pod stube mozgajući: Kako da se dočepam toga hajduka? Trebalo bi ga istjerati iz trijema, kao jazavca iz rupe. Ali kako? Da dovučem ljestve, pa da ovu trojicu pošaljem da kroz prozor nahrupe u trijem i da ga ubiju... Ali gore ih je toliko, opazit će to i postrijeljat će mi drugove na ljestvama. Žao mu je drugova, ali nešto se odlučno mora poduzeti. Danas ta stvar mora biti riješena...

Narednik je mozgao i mozgao, a sunce je žarilo i žarilo — žedja ga morila... Napokon mu grozna misao proleti glavom.

— Ha, tako ću učiniti! — dahne on olakšano. — Drugo ni ne zaslužuje to prokleto hajdučko gnijezdo.

Bara i Marko silazili stubama iz trijema.

— Moremo li slobodno prejti? — pita Bara pred vratima.

— Možete — odvrati narednik. Pušku pritegne jače k ramenu. Pucat će — ako se medju njih umiješa Udmanić. Opaziv Marka reče mu:

— Žedan sam, starče. Donesite mi hladne vode... Marko se vrati po posudu za vodu i izadje na zdenac. Zaškripi djerma na bunaru. — Marko vuče vodu, zahvati je u posudu i drhtavim rukama nosi vodu... Noge mu klecaju, ruke drhću, ali on nosi:

— Evo gospon... Naj se napiju...

Narednik uzme posudu i iskapi je do dna...

— Aha... Baš je hladna... Strašno sam bio žedan — reče narednik. — A sad, starče, recite mi, imate li slame u štaglju?

— Imam.

— Pa donesite mi jedan veći snop...

Marko se počeše iza uha:

— Gospon, a kaj budu z slamum?

— Sjesti ću na nju. Odmorit ću se... Ne mogu više stajati...

— Da im donesem stolec?

— Ne. Ne ću stolca. Hoću slamu... Na slami moći ću malo i leći... Mogu i tako paziti...

Marko se zamisli.

— Dobro — reče on. — Bum donesel... Marko se zaputi u štagalj...

Bara je obilazila šljivik i pošla prema plotu, gdje se sakupilo više seljana...

Dok je Marko u štaglju kupio slamu — narednik pozove znakom k sebi ostalu trojicu žandara, koji su se bili smjestili po uglovima. Žandari se vukli uz stijenu i došli pod stube k nariedniku... On im je nešto tiho govorio — zatim su otišli svaki na svoje mjesto.

Marko je medjutim donio veliki naručaj slame.

— Evo, gospon — naj se odmoriju...

Narednik izvadi cigaru, zapali i baci goruću žigicu u slamu... Slama plane, Marko skoči i opancima pogazi prvi plamen...

— Gospon, kej su skoro napravili!... poviče Marko...

— Otale starče, ili ću te ustrijeliti tu na mjestu! — prodere se narednik...

Sad se Marko dosjetio jadu! Zalomi rukama i hukne:

— Za Boga — kej bute trem zapalili?!...

— Da... Hoću, da se vašem gostu ugriju pete... Možda će biti tako dobar, pa će izaći malo van...

— Za ime božje, moj trem! — jadikuje Marko i pograbi slamu, da ju odnese ispod stuba.

Narednik ga dugim prstima pograbi za vrat — starcu klonu ruke — slama padne na zemlju. Jakom rukom ošine žandar starca — on zate-

tura nekoliko koraka na dvorište i padne na ledja... Narednik ponovno upali slamu, slama plane i zahvati suhe stare daske na stubištu. Dim se rastre po dvorištu. Iz šljivika doleti Bara i opaziv Marka, gdje leži na dvorištu, prodrma ga i poviče:

— Joj Marko — gori naš trem!... Žandari upalili trem. — I zaleti se pod stube, da će golim rukama gasiti vatru...

— Otale, stara! — izdere se narednik i baci prema njoj pušku.

— Djavole — krikne Bara i stane kao ukopana.

Bilo je već kasno. Već su u plamenu stube i stijena. Staro suho drvo gori kao uljem namazano. Narednik Pražek sa par skokova istrči ispod stuba i zakloni se brzo za stablo jabuke, što je bilo pred trijemom. Pušku uperi na stube — spreman da opali, čim se Udmanić pojavi iz dima i plamena... No on se nije pojavljivao... On je škripao zubima i sa stuba potrčao na balkon, da vidi kroz dasku, kuda se sklonuo narednik. Opazio ga iza jabuke... U taj čas dotrčala Mara, drhćući kao šiba na vodi.

— Trijem gori, Joco... izgorjet ćemo.

— Ne ćemo. Ti možeš odmah izaći... U tebe ne će pucati...

— A ti?

— Ja još ne idem...

— Onda ne idem ni ja...

— Maro! reče Joco i pogleda djevojku...

Ona mu se baci na prsa i zaplače:

— Skupa ćemo izgorjeti...

— Ne ćemo, ako Bog da... Strpi se malo...

Na dvorištu se pridigao Marko. Čulo se njegovo jadikovanje:

— Trem — moj — gde sem se rodil ja i dedi moji! Trem moj, gde sem najlepše dane preživel i starost dočakal... Trem moj — dom moj — kej bum ja prez tebe.

Joco je škripao zubima. Na otvor daske ciljao je u narednika, koji se dobro zaklonio iza jabuke. — Tada se dosjeti varci. Donese iz sobe tronožac, na kojem se Marko svako jutro obuvao... Dade ga djevojci i reče:

— Kad ti ja dadem znak, baci taj stolac dolje u vrata...

Skoči na balkon, nanišani pištolj i namigne djevojci, da baci stolac...

Djevojka zamahne i baci stolac kroz zadimljene stube. Stolac udari o vrata, vrata zatutnje, narednik se nagne gornjim tijelom iza jabuke, da bolje nanišani na vrata... U to puče pištolj. Naredniku klone puška uz stablo. Desnom rukom uhvati se za lijevu ruku, iz koje je curkom potekla krv.

— Sad sam se riješio glavnog protivnika — promrmlja Joco sam u sebi. Pražek je ranjen u ruku. Mislim, da ne će moći pucati. Podje u sobu, kamo je odmah otrčala Mara, koja je kao ptica u krletci trčala plačući od prozora do prozora, tražeći izlaz, a izlaza nije bilo... Oko plota stajali su seljaci u grupama i razgovarali... No nitko nije smio na Markovo dvorište. Žandari su zaprijetili, da će pucati na svakoga, tko bi se usudio približiti... Seljani, kad su opazili, da je trijem upaljen, počeli se razilaziti, da brane svaki svoj krov. Znali su — trijem je velik — dune li kakov vjetar, mogao bi raznijeti vatru po selu...

Joco je pogledao kroz prozor. Čulo se, kako strina Bara doziva Maru, da kroz stube protrči van... Vjetar je naime tjerao vatru na stijenu, pa se još moglo proći kroz stube...

Joco se smrkne, kao valjda nikad u životu. Vani je sijalo popodnevno sunce — pod nogama mu buktila vatra, kroz koju mora proći. Dolje ga čekaju još tri spremne puške. A kraj njega drhće Mara, poput uplašene ptice.

— Oj Todore — gdje si? — pomisli Joco. — Da dodješ, pa da mi pomogneš!... Ti si mi lijepo govorio, ti si ovo slutio... No ja nisam slušao... Samo rastanak od majke bijaše mi težak kao nikad u životu... Što — je li to bila slutnja, da mi je danas posljednji dan života. — Moram li ovdje poginuti? Možda još ne...

I nova nada osokoli ga.

Drhćuću djevojku privine na prsa:

— Marice, idemo odavde...

— Kuda? Kamo? Prednji kraj je sav u plamenu.

— Još nije prekasno... Još se može kroz stube. Još drže stare grede...

— Plamen je već u hodniku. Izgorjet ćemo tu živi...

— Ne ćemo... To je samo dim...

Vjetar je dunuo i potjerao dim u sobu... Vatra je praskala, odgorjele daske sa strehe na prednjem kraju padale su sa štropotom na zemlju. Tjerana lakom jugovinom vatra huji i stenje — proždire stari Markov dom. Na prednjem kraju ljuljaju se stijene. Još koji čas — pa će se i one srušiti... Stube se još drže... Kroz dim vuče Joco djevojku na balkon. Tu je vjetar, koji je nosio plamen na stijene, očuvao još balkon i lijevu stranu stuba... Djevojka je grcala od dima, koji ju je gušio. Udahnuvši na balkonu svježega zraka, razvedri se i odahne. Na dvorištu čulo se Barino jadikovanje:

— Marice moja, dijete moje...

— Čuj, strina te zove... šapnu Joco djevojci. — Zadnji je čas!

Djevojka — čuvši strinin glas — oživi... Gle, tamo preko ovog dima i vatre zove ju i čeka strina...

Joco ju povede na gornji dio stuba, poljubi je i reče:

— Zbogom, mila djevojko! Evo, samo uz lijevu stranu. Sad skoči!...

— Zbogom! — šapnu Mara. — Dodji brzo za mnom.

Ona si šakom zatvori usta i nos, da se u dimu ne zaguši — skoči i nestane je...

Težak je bio za Jocu taj čas. Hoće li za njom grunuti puške?... No, nije bilo ništa... Samo je Bara kriknula:

— Tu si mi — dijete moje...

— Ona je spašena ! — pomisli Joco. Teški kamen odvalio mu se sa srca.

Nije njima do djevojke — njega, njega oni vrebaju... No, dobro, braćo i gospodo... doći ću vam i ja. Ali ja ću vam nešto i donijeti. Još imam nešto za vas... Pogleda pištolj. Dvije cijevi oštro su nabite. Negdje u trijemu škripale su ogorjele grede...

— Zadnji je čas... pomisli on i skokom udari kroz goruće stube...

Pištolj puče. Puče i drugi puta. Joco je pretekao žandare. Dvojica žandara, koje je ranjeni Pražek postavio kod izlaza, padnu jedan do drugoga, pogodjeni iz Jocinog pištolja... Joco nagne prema prijelazu... Onkraj prijelaza je njegov spas. U grlu i prsima guši ga dim. On glavinja, hropće, hvata zraka. Trči prema poznatom mu prijelazu... Iz njegovih čizama puši se dim, kao da gore... Iz sara ispale mu hlače satkane od domaćeg lanenog platna. Taj čas dogorjele stube stropoštale se na zemlju.

— Pobježe! — vikne narednik Pražek, koji si je u potoku kraj šljivika ispirao ranu. Brzo

skoči, pograbi pušku i potrči za Jocom. Za njim potrči i drugi žandar.

Joco je već kod prijelaza. Skoči kao gonjena zvijer. Ali, jao!... Zlo i naopako po njega. Hlače što su ispale iz sara zataknu se za kolac. Čvrsto, domaće platno drži i ne pušta. Joco se strovali preko prijelaza na tle. Žandar dotrči, omjeri u glavu i ispali hitac...

— Sad mu je dosta! — reče.

— Evo mu još — doda drugi. I hitac opet plane. Krv poteče po zemlji. Joco se čas trzao i onda se smirio za uvijek...

Sunce se spuštalo prema zapadu... Bara je još na dnu šljivika vodom močila Mari glavu i trla octom sljepoočice.

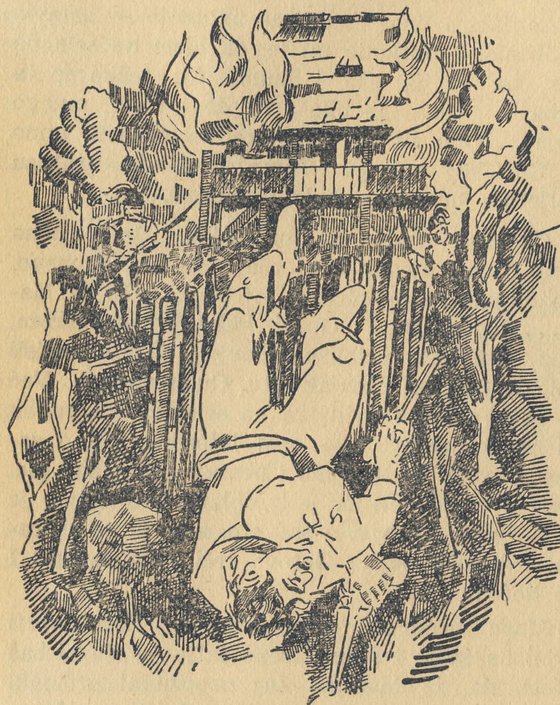
Djevojka je pomalo dolazila k svijesti...

Trijem je dogorjevao. Onaj stari, ponositi Markov trijem... Marko je prljav i gologlav obilazio oko goruće hrpe ugljena. Susjedi su donosili vodu i marljivo polijevali crveni gorući ugljen... Para i dim dizali se u zrak... Marko nije više jadikovao. Kao da mu je riječ zamrla negdje duboko u staračkim prsima...

Todorova osveta

Tiho je predvečerje. Uskom stazom, što vodi kroz šikarje, uspinje se ciganka na brežuljak... Puna joj torba na ramenu. Pritište ju, zaustavlja joj hod... A njoj se žuri. Skoro će mrak, a njoj je još dva brežuljka prevaliti. Tada će doći u uvalu, u kojoj će ugledati čergu do čerge... Tamo je njezin cilj... Tamo, u toj dolinici okruženoj milovidnim brežuljcima, smjestilo se čitavo malo i čadjavo cigansko selo. Tu će ju veselo dočekati cigani... Znaju oni, da je njezina torba uvijek puna. Ni jedna ciganka

ne nabere u selu toliko, koliko ona. Zato joj druge ciganke zavidjaju i gledaju ju poprijeko. Ali cigani ju vole i otimlju se za njom. Zna ona u karte kao ni jedna druga. Riječ joj teče glatko i slatko i uvjerljivo i živo — i njezina

Joco se strovali na tle...

se torba puni... Jedva ju vuče. Ima tu krumpira, kruha, slanine, voća i svega. Sretna je ona... Sretna, da, samo kad ne bi bilo u njoj onoga vraga, koji joj pritište i srce i dušu i koji ju muči po danu i po noći...

Nešto ju pritište, gnjavi i izjeda... Nešto teže od torbe na ramenu, od gvoždja i kamena... I od toga se ne da odahnuti, otkinuti, to je s njom i u njoj srašteno, ukleto i prokleto... To je grijeh, zločin — zla savjest.

»Pa jesam li ja kriva? Ne, nisam! Onaj me proganjao, a onaj drugi me napustio — ostavio i odbacio. Namijenio mi je, da idem od sela do sela, pa to ja eto i činim. Ah, teška je ta torba!... Onda je bilo i ljepše i bolje, mnogo bolje... Ono su bili dani sreće i radosti, tamo na Garićkoj kuli... Tamo sam bila kraljica stoljetnih hrastova, kule i planine.«

Ciganka izadje na brežuljak. Sa ramena skine torbu, sjedne kraj nje i odahne. Rumeno, zapadajuće sunce obasja joj lice... To je Mara... Ogleda se... Opazi, kako joj se stazom, kroz brežuljak, približuje čovjek. Gle, pomisli ona, opet je taj prosjak i tu. Čudnovato... Već ga dulje vremena vidjeva po selima — i uvijek joj je za petama i — opet isčezne... Kao sablast povlači se za njom i nestaje... A sad gle, opet je tu — kao da je iz oblaka pao. Slijep je on — hrom i grbav, a sad eto, kao da se uspravio. I brzo hoda... Gotovo trči. Tko je on? I što hoće?

Maru prodrma neka zima... Brzo uprti torbu na rame i žurno krene dalje... Ne bi baš htjela da je dostigne taj nepoćudni prosjak. Još malo — još dva ovakva brežuljka — i eto je medju svojima. Dočekat će je cigani kao uvijek — veselo. Možda će joj i ona dva mlada ciganina doći u susret... Da, ona dvojica što se najviše motaju oko nje i otimlju za njom... Trećega, komu je ona najviše poklanjala svoje posmjehe i poglede — nedavno su zaklali i otpremili na drugi svijet, da im ne smeta. I ova

dvojica tuku se radi nje i opet zajedno — motaju oko nje.

Mara se ogleda. Krv joj navali u glavu... Kose joj porastu u vis... Njezinom dušom prostrujilo je nešto kao zla slutnja. Prosjak joj je eto za petama. I to ne onaj grbavi, hromi, koji se jedva vuče i pipa i traži batinom stazu pred sobom. Uspravan je — dobro vidi — brzo hoda, i skoro će ju stići. Što hoće? Možda da joj oduzme torbu i sve što je u njoj... Pa evo mu je!... Neka mu bude!... I ona skine torbu s ramena. Torba padne na stazu, Mara pojuri, potrči naprijed. No prosjak kao da se preporodio. Skoči tri skoka i jakom rukom ščepa ciganku za zatiljak.

— Stani malo...

Mara zadrhće, zastrepi kao uhvaćena ptica. Rukom pokaže na torbu, što je ostala na stazi.

— Eno torbe! — odahne ona i kosa joj opet poraste u vis.

— Što će meni tvoja ciganska torba? Tebe ja tražim, tebe!... Sjećaš li se mene?

Prosjak se pred njom osovio kao gorostas i pogleda je oštro u oči. Mari se ote iz grla mukli povik:

— Todore!

— Da, Todor sam nekad bio — nasmiješi se gorko prosjak... Todor, koga su se svi bojali... A sad sam eto — prosjak i sad se bojim svih...

Mara mu se plašljivo zagleda u oči:

— Todore!

— Gledaj me, gledaj, djavole lijepi — nasmiješi se Todor. — Valjda me poznaš. Dugo se već nismo vidjeli! I od onda dogodile se strašne stvari. Joco je poginuo — Markov trijem izgorio — tebe je nestalo — mene nestalo.

Mara zadrhće i upita:

— Pa što hoćeš, Todore?

— Tebe hoću — djavole ciganski!... Račun od tebe tražim — život tvoj — dušu tvoju. Da sam djavao, ponio bih ti dušu na dno pakla, iskovao bih od nje čavao i zabio ga u potkovu paklenog cara Lucifera. Ali kad nisam djavao, poslat ću ti dušu k djavolu — neka se on s njom nateže, kako zna...

— Todore!...

— Da, da — Todore!... Što hoćeš od Todora? Da ti se smiluje?... Što me gledaš tim svojim očima? Misliš da sam ja pokojni Petar, pa da ćeš me očima umekšati — pa nikome ništa. — Varaš se, lijo garava! Tvrd sam ja kao stoljetni hrast, ni svrdlom me ne bi provrtao, a kamo li pogledom. Nema tu oprosta. Dugo ja tebe vrebam, zmijo ciganska! A sad si tu! I odavle više ne ćeš dalje...

Mara zadrhće čitavim tijelom:

— Todore!

— Što se treseš, kao da te zima uhvatila! Groznica te trese?... I neka te!... Neka poskoči malo tvoja griješna ciganska krv! A sad mi položi račun. Zašto si Petra gurnula u smrt? Zašto si izdala Jocu?

— Nisam ja kriva, Todore!

— Nego tko?

— Mlinar Janko...

— Ha, mlinar... I ja sam mislio, da ga je izdao mlinar. I kad sam čuo, da je neka snaša iz Potoka došla po žandare, mislio sam: mlinar ju je poslao. Ščepao sam mlinara i pozvao ga na račun. Sve mi je pripovijedao! On ga ne bi izdao, on nije imao ni pojma, da je Joco ušao u trijem! Ali ti, ti nesretnice!... Ti si vrebala u šljiviku na Jocu, ti si probudila mlinara, preobukla si se i sama pošla u Popovaču po žandare... Kako si mogla? I zašto?

Ciganka zadrhće:

— Napustio me je, ostavio i odbacio... Otišao je k onoj drugoj, a ja sam ga ljubila... Nisam ga mogla pregorjeti... I vrag je ušao u mene...

— Da! Vrag je uvijek bio u tebi! Ti si prisluškivala u šumi na Gariću našem dogovoru za odlazak u Bosnu. Ti si nam išla za petama. Ti si Jocu uhadjala i izdala ga...

— Todore, oprosti! — drhtne Mara gotovo plačnim glasom.

— A jok, draga!... To se ne oprašta... Dugo ja za tobom hramljem po Moslavini... One nesretne noći Joco je pošao pohoditi Maru, a ja sam tražio konje za naš odlazak... I kroz dan našao sam konje i čekao u gaju dok padne mrak. A kad sam izašao s konjima iz gaja na zmanje, doznao sam od pastira što se dogodilo u Potoku. Oh, kako mi je bilo! Ne pamtim, kada sam plakao, ali onda — obliše me suze. — I zakleo sam se, da ne ću otići odavle, dok ne obračunam s onim, koji je sve to skrivio. I doznao sam, da si ti to sve skrivila, zmijo prokleta...

— Todore, oprosti! — drhtne opet ciganka kao prut.

— Šuti! — škrinu Todor zubima... Prstima kao kliještima stegne joj jače zatiljak.

— Dugo sam te vrebao po selima. Krio sam se i vucario za tobom kao slijepac, kao hromi prosjak. Morao sam se kriti, da me nitko ne prepozna, pa ni ti. Tako je i bilo. Dolazio sam i k Marku, pa me ni tamo nisu prepoznali... Marko je umro od žalosti za svojim trijemom. Bara i Mara nastanile se u štali, a štagalj su pretvorile u štalu... Mlinaru je razbita vode-

nica i ono veliko koleso... Narednik Pražek dobio je odlikovanje. Ona dvojica žandara, koja su poginula iz Jocinog pištolja, dobili su kameni spomenik na grobu.*) Ti nisu dobili ništa — ni mlinar ništa. Judin novac nikoga nije usrećio... Nego sad ćeš ti od mene primiti zasluženu plaću... Ja imam u džepu onaj konopac po kojem smo se uspinjali na hrast, tamo na garićkoj planini. Bit će dosta jak, da drži tvoju težinu. Tu na ovom suhom grabru na grani njihat ćeš se kao u kukuruzi plašilo od slame. Nad tobom će graktati gavranovi i dozivat će tvoje cigane, da te skinu... Ali — tebe više ne će biti.

Desnom rukom, kojom je držao ciganku za zatiljak, Todor se maši u džep, da izvadi konopac. Taj hip ciganka se trgne svom snagom, a u Todorovoj lijevoj ruci ostalo je komad marame i košulje...

Mara krikne i poleti, što ju noge nose. Todor u prvi čas smeten i iznenadjen nagne za njom. Ona baci maramu, da joj ne smeta... Kosa joj leprši po zraku, noge kao da se ne dotiču tla. Tjera ju užas i strah... Todor za njom pravi čitave skokove.

— Ne ćeš mi uteći, djavole — pa da imaš krila! — misli on. Već mu je eto na dohvatu, ali izmiče kao vjetar. Znao je Todor, da staza vodi u dolinu, gdje su cigani... Mora ju natjerati u šumu na brdo... Potrči još jače na desno i sad će joj doći na bok i pograbiti je za rame. Ona krene lijevo — pa na brdo.

---

*) Na seoskom groblju u Osekovu još i danas stoji kameniti spomenik na njemačkom jeziku. A vrijeme je izjelo slovo. No još se razabire ime Pražeka, Udmanića i još dva imena. To znači, da su pod vodstvom narednika Pražeka, u borbi protiv hajduka Udmanića pala dva žandara, tu pokopana.

— Umorit će se Todor, pa ne će moći na brdo — misli ona...

No vara se! Todor kao da se pomladio, juri i na brdo, a uvijek joj je blizu... Sva zadihana, uznojena i slomljena dotrči na vrhunac šume... Ogleda se... Todor joj je za petama... Protrne i nagne opet bježati vrhom po šumskom puteljku...

— Ne tamo! — graknu Todor. — Lijevo ćeš ti!... I opet joj dodje u bok i pruži ruku, da ju pograbi za kose... Ona nagne bježati lijevo uz liticu, da umakne Todoru. Zna Todor, zašto ju tjera lijevo. Tamo je kamen — tamo je ponor... Ciganka se zaustavi na kamenu. Todor opet pruži ruku... Ona krikne i skoči u dubinu... Tamo dolje — duboko na kamenu — zamro je krik i nastala tišina — — — — —

Todor gore na kamenu briše znoj sa čela... Jedva hvata dah.

— Dobro je odabrala — razmišljao je. — Riješila me brige. Bolje ovako, nego da se s vragom ciganskim natežem. Neka ju cigani dolje potraže. A što da i ja skočim dolje k njoj?... Ali čemu? Ma da mi je život i dodijao, ipak ne idem k njoj... Nas dva se nismo nikad baš osobito slagali, pa se ne bi ni na dnu ponora... Nego sad mogu otići odavde... Zbogom Moslavino i ti planino moja! — uzdahne Todor i otputi se kroza šumu.
